

*А. Азизов, С. Раҳимов,
М. Нуриддинова, А. Додоҷонов,
М. Қосимов*

ТЕХНОЛОГИЯ

10

**Вазорати маорифи
Ҷумҳурии Тоҷикистон
ба ҷоп ғавсия кардааст**

**Душанбе-2011
«Мавлавӣ»**

ББК 81.2-3
А-135

**Азизов А., Рахимов С., Нуриддинова М., Додочонов А.,
Қосимов М.**

ТЕХНОЛОГИЯ. Китоби дарсӣ барои синфи 10. Душанбе,
«Мавлавӣ», 2011, 224 саҳ

Хонанда азиз!

Китоб манбаи донишу маърифат аст, аз он баҳравар шавед ва онро эҳтиёт намоед. Кушиш ба харҷ диҳед, ки соли оянда ҳам ин китоб дар шакли тоза ва озода дастраси додари хоҳарчаҳоятон гардад ва ба онҳо низ хизмат кунад.

Ҷадвали истифодаи иҷоравии китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали соли хониш	Охири соли хониш
1					
2					
3					
4					
5					

ISBN 9789994777556

© Мавлавӣ
© Абдулатиф Азизов

САРСУХАН

*Давлату чомеа ояндаи неки худро
бо нешравиш соҳаи маориф, бо тайёр
намудани мутахассисони варзидаи дорои
маълумоти олии ва миёнаи махсус
менайвандад, зеро бе нешравиш ин соҳа
беҳбудии иқтисодӣ, инкишофи фарҳанг ва
ташаққули шахсияти дорои олами бойи
ботиниро тасаввур кардан мумкин нест.*

Эмомалӣ Раҳмон

Шумо аз барномаҳои телевизиону радио, матолиби рӯзномаю маҷаллаҳо, гуфтугӯи калонсолон амалан ҳар рӯз дар бораи ислоҳоти иқтисодӣ, ки дар мамлакати мо идома дорад, маълумоти гуногун мегирид.

Дар бораи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ, зарурати инкишоф додани соҳибкории озод ва дастгирии соҳибкории хурду миёна бисёр мегӯянд. Менависанд. Вазифаи муҳимтарини ин гузариш баланд бардоштани сатҳи истеҳсолот ва афзоиши миқдори молу хизмати истеҳсолшаванда мебошад ва дар ин бобат умеди асосӣ ба соҳибкорон баста мешавад. Маҳз онҳо бояд дар ҳалли масъалаҳои мазкур нақши ҳалкунанда бозанд.

Соҳибкорӣ чист ва соҳибкор кист? Оё воқеан дар иқтисоди бозоргонӣ соҳибкор нақши ҳалкунанда мебозад? Эҳтимол шумо низ оид ба ин масъалаҳо борҳо фикру андеша кардаед.

Оё ба назаратон чунин наменамояд, ки вақти ба таври объективӣ сарфаҳм рафтани ба ин масъалаҳо фаро расидааст? Китобе, ки алҳол дар даст доред, ба шумо дар ин бобат ёрӣ мерасонад.

Соҳибкориро ёд гирифтани лозим аст. Дар иқтисодиёти бозоргонӣ маҳз соҳибкорӣ роҳи на танҳо неқӯаҳволии хусусӣ, балки гулгулшукуфии ҷамъиятӣ низ мебошад.

Бо ин китоб чӣ хел кор кардан лозим аст, то аз он барои худ манфиати бештар гиред.

Бо ин китоб шумо бояд чиддӣ кор кунед, зеро сарсарӣ хонда баромадани он самараи дилхоҳ намедихад.

Агар шумо китобро бодикқату боҳавсала хонед, супоришхоеро, ки дар охири ҳар фасл омадаанд, дақиқан ва пай дар пай иҷро кунед, дар охир соҳиби бизнес-нақшаи мустақилона таҳиягардида мешавед. Дар бораи таъйиноти аҳамияти бизнес-нақша дар фаъолияти соҳибкорӣ дар китоб ба таври муфассал нақл карда шудааст. Ҳангоми таҳияи бизнес-нақша ташаббускору бочуръат бошед, аз қарорҳои наву ғайриқолабӣ наҳаросед, вале ҳамеша воқеъбин бошед. Ҳамзамон зимни машғулиятҳои амалӣ оид ба технология шумо намунаҳои маҳсулотеро, ки истехсоли он дар корхонаатон пешбинӣ шудааст, тайёр мекунед.

Агар дар китоб бо ягон калима ё истилоҳи нофаҳмо дучор оед, дилгир нашавед. Ҳамаи истилоҳҳои махсус ё дар матн ё дар луғатнома, ки дар охири китоб меояд, шарҳ дода мешаванд.

Дар замимаҳои китоб маводи иловагии зерин оварда шудааст: тест барои арзёбӣ (ё баҳодиҳӣ)-и қобилияти соҳибкории хурд: намунаҳои гоҷҳои соҳибкорӣ, ки шумо онҳоро чун асос барои корхонаи худ истифода бурда метавонед. Умедворем, шумо курси технологияи соҳибкорию бомуваффақият азхуд мекунед.

Шумо таҳсилро дар мактаб ба итмом расонида истодаед. Нақшаи ояндаи худ – касб, ихтисос, мартабаро чӣ тавр тартиб додан лозим аст. Таҳсилро дар кучо давом додан ба мақсад мувофиқ мебошад: дар омӯзишгоҳи касбӣ, коллеҷ ё мактаби олий?

Ба ин масъалаҳо як боби китоб бахшида шудааст. Иҷрои лоиҳаи эҷодии «Нақшаҳои ҳаётии ман ва карьераи касбӣ» ба азхуд кардани касбинтиҳобкунӣ ва худмуайянкунии касбӣ ёрӣ мерасонад.

Ҳангоми азхуд кардани технологияи интиҳоби касб ҳамаи дониши андӯхтаатон аз курси технология мавриди истифода қарор мегирад ва маҳорати истифодаи эҷодкоронаи он фаъл мешавад.

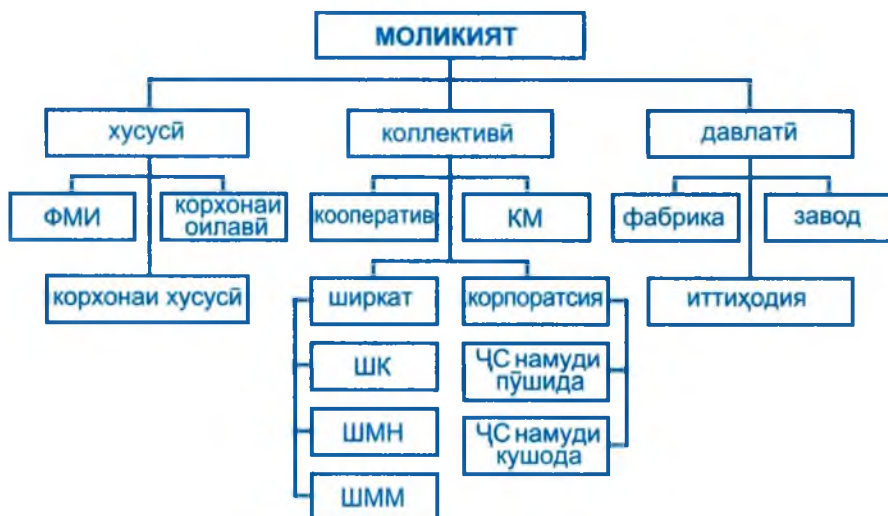
Боби I. АСОСҲОИ ИСТЕҲСОЛОТ

1.1. КОРҲОНА ҲАМЧУН ЗВЕНОИ АСОСИИ ХОҶАГИИ ХАЛҚ

Звенои асосии хоҷагии халқ ин муассисаи (корхонаи) истеҳсолии давлатӣ (завод, фабрика, комбинат, хоҷагиҳои кишоварзӣ, нерӯгоҳҳои барқӣ, ва ғ.) мебошад. Онҳо қори худро дар асоси моликияти ҷамъияти умумихалқӣ ба воситаҳои истеҳсолот ташкил мекунанд. Аз рӯи нуқтаи назари ҳуқуқӣ зери мафҳуми корхона субъекти мустақили хоҷагӣ бо ҳуқуқҳои симои ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад, ки дар асоси моликияти ба вай вобасташуда мавод истеҳсол мекунад, ба фурӯш мебарорад ва қору хизматҳои мухталифро ба иҷро мерасонад.

Дар шароити кунунӣ шакли намуди корхона, иттиҳодия ва ширкатро шакли моликият муайян мекунад.

Нақшаи 1

Фаъолияти меҳнатии инфиродӣ – фаъолияти меҳнатии як нафар бе ҷалби меҳнати қироя оиди истеҳсолу фурӯши мол ё хизмат. Барои оғоз ва инкишофи фаъолияти инфиродӣ

пасандози шахсии коргар ё қарзи мақсадноки бонкро истифода бурдан мумкин аст.

Корхонаи оилавӣ бо он фарқ мекунад, ки маблағ барои фаъолияти корхона аз ҳисоби фаъолнокии оила ташаккул меёбад ва ҳамаи аъзои оила соҳибони корхона ба шумор рафта, фонди вобаста ба иштироқашон дар фаъолияти корхона ё тибқи ҳиссаҳои пешакӣ муқарраргардида тақсим карда мешавад.

Корхонаи хусусӣ Дар ин корхона дар асоси шартнома ё қарордод меҳнати кироҷро истифода бурдан мумкин аст. Соҳиби чунин корхона шахси гайрирасмӣ мебошад, ки нақшагирии дурнамо ва тактикаи фаъолияти корхонаро амалӣ мегардонад. Фонди фуруши маҳсулот (хидмат, кор) баъди адои пардохтҳои хатмӣ ба ихтиёри пурраи соҳиби корхона мегузарад.

Моликияти коллективӣ – истифодаи якҷояи ҳам воситаҳои истеҳсолот ва ҳам натиҷаҳои фаъолияти хоҷагидориро пешбинӣ мекунад.

Ширкати масъулиятш маҳдуд – иттиҳодияи якчанд нафар, ки масъулиятш тибқи ӯҳдадорихои корхона бо ҳаҷми ҳиссаашон ба сармои оинномавӣ маҳдуд карда мешавад. Рафоқат метавонад иттиҳодияи муштаракӣ симоҳои ҳуқуқӣ ва воқеӣ бошад.

Ширкати масъулиятш номаҳдуд – иттиҳодияи ду ё аз ин зиёд одамон, ки дар бизнес шариканд. Онҳо бо ҳамаи амволи худ ба корҳои ширкат масъулиятнок мебошанд.

Чамъияти саҳомӣ – чамъиятест, ки сармои оинномавии он ба миқдори муайяни ҳиссаҳо (саҳмияҳо), ки арзиши номиналиашон баробар аст, тақсим шудааст. Дар чамъияти саҳомии намуди пӯшида саҳмияҳоро танҳо байни доираи маҳдуди ашхос, ки ҳайати он ҳангоми таъсиси чамъият қайду шарт мешавад, паҳн кардан мумкин аст. Саҳмияҳои чамъияти саҳомии намуди кушодаро озодона дар бозори коғазҳои қиматнок хариду фуруш кардан мумкин аст.

Корхонаи муштарак мумкин аст дар шакли рафоқат ё чамъияти саҳомӣ ташкил шавад. Дар мамлақати мо барои амалӣ гардонидани фаъолияти хоҷагидорӣ сармои симоҳои

хукуќи хориҷӣ ҷалб карда мешавад. Фоидаи дар натиҷаи ин фаъолият ба даст омада тибқи гуфтушуниди пешакӣ тақсим карда мешавад.

Дар **корхонаҳои давлатӣ** назорати нақшагирӣ, фаъолият ба тақсими фоида ро мақомоти давлатӣ амалӣ мегардонад. Қайд кардан зарур аст, ки давлат ба сармоя ҳиссаи муайян ворид сохта, дар ҳар як шакли фаъолияти соҳибкорӣ иштирок карда метавонад.

Вази фаи корхона таъмин намудани истеҳсоли маҳсулоти ба ҷамъият зарур, аз рӯи нақшаҳои хоҷагии халқ бо сифати баланд, бо харҷи ками меҳнат ва маблағ мебошад.

Асоси ҳама гуна корхонаро (муассиса, иттиҳодия, ширкат)-ро раванди истеҳсоли ташкил медиҳад. Равандҳои истеҳсоли асосӣ, ёрирасон ва хизматрасонро фарқ мекунанд. Ба характери раванди истеҳсоли омилҳои бисёр таъсир мерасонад. Раванди асосии истеҳсолот бевосита дигаргун сохтани ашёи хом ва масолеҳро ба маснуот дар бар мегирад, ки истеҳсоли онҳо барои ҳар як корхона бо нақшаи давлатӣ муайян карда мешавад. Равандҳои ёрирасон таъмири таҷҳизот, тайёр кардани асбобу анҷоми технологӣ, абзор ва ғайра мебошад; равандҳои ёрирасон ҳамлу нақл, нигоҳдории масолеҳ (масолеҳи нимтайёр) ва ғайраро дар бар мегирад. Ба характери равандҳои истеҳсоли омилҳои бисёр таъсир мерасонад. Муҳимтарин аз онҳо ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшаванда ва номгуӣ он мебошад. Вобаста ба онҳо намуди муайяни истеҳсолот ба вучуд меояд: ҷудогона, силсилаваӣ ва оммавӣ.

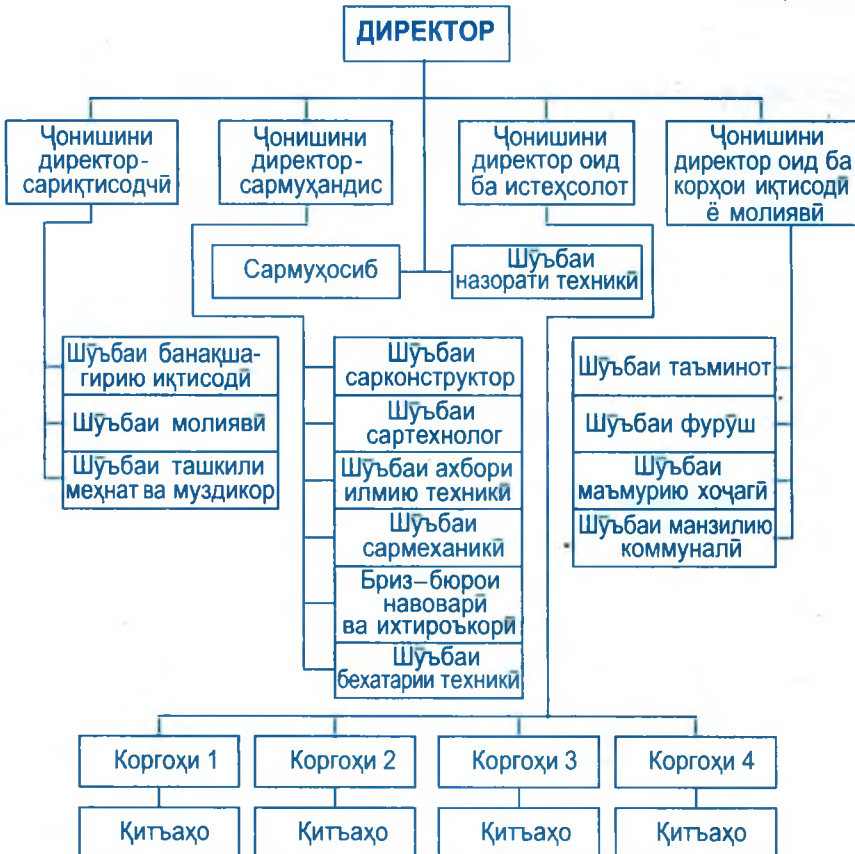
1) Агар раванди истеҳсолот алоҳида (ягона) бошад, дар он номгуӣ мухталифи маҳсулот, вале аз ҷиҳати миқдор кам, баъзан ҳатто як адад истеҳсол карда мешаванд: киштии яхшикани пуриқтидор, экскаваторҳои махсус, трубинаҳои калон, киштиҳои кайҳонӣ, намунаҳои дастгоҳҳои нодир, хелҳои намунавии маснуот ва ғайра. Дар ин раванди истеҳсоли аксари корҳо дастӣ иҷро карда, ба таври механикӣ ва автоматикӣ иҷро кардан хеле душвор аст.

2) Дар раванди истеҳсолоти силсилаваӣ (сериягӣ) на номгуӣ маснуот, балки миқдори он зиёд мебошад, лекин як

навъи он ба миқдори муайян, пас аз он навъи дигари он истеҳсол карда мешаванд (масалан, ВАЗ 2101, 2102, 2103, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2115) бо серияҳои муайян истеҳсол карда мешаванд. Дар ин ҷо ҳаҷми истеҳсолот бо садҳо ва ҳазорҳо хели маснуот ҳисоб карда мешавад. Вобаста ба андоза ба истеҳсолот даровардани силсила истеҳсолоти калонсилсилави, миёнасилсилави ва хурдсилсилави фарқ карда мешавад.

3) Дар раванди истеҳсолоти оммави маснуоти муайян бо миқдори хеле зиёд, дар давоми солҳои тӯлони истеҳсол карда мешаванд. Масалан, истеҳсоли подшипникҳо, соат, матоъ, пойафзол, автомобил ва ғайра.

Хусусияти ташкили раванди истеҳсоли, таркиб ва робитаи мутақобилаи қисматҳои истеҳсолии корхона сохтори онро муайян мекунад. Масалан, корхонаҳои саноати аз коргоҳҳо иборатанд. Сех қисмати асосии истеҳсолии корхона мебошад. Дар коргоҳҳои асосӣ маҳсулот, маснуоти нимтайёр бевосита тайёр карда мешавад. Кори мунтазами онҳо бо коргоҳҳои ёрирасон (коргоҳҳои таъмир, асбобсозӣ, энергетикӣ ва ғ.) ва хизматрасон (нақлиёт ва ғайра) таъмин карда мешавад. Сехҳо аз қитъаҳои алоҳидаи истеҳсоли (қитъа, конвейер) иборатанд.

Ба ҳайати ҳар корхона ҳатман дастгоҳи идоракуни дохил мешавад. Вай аз шуъбаю умури гуногуне, ки кори мураттабу мунтазами тамоми коллективро таъмин мекунад, иборат аст.

Ҳуқуқи меҳнаткашон дар идоракунии истеҳсолот дар Сарконуни (Конститутсия) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар конун дар бораи коллективҳои меҳнатӣ муайян карда шудааст.

Бо иштироки коллективҳои меҳнатӣ амалан тамоми масъалаҳои меҳнатӣ ҳал карда мешаванд. Онҳо ҳуқуқдоранд роҳбарони корхонаҳоро дар рафти иҷрои нақша ва

ӯҳдадории шартномавӣ, натиҷаи фаъолияти истеҳсоли шунаванд ва тавсияҳои мувофиқ диҳанд.

Мафҳумҳои асосӣ: Корхона, хоҷагии халқ, фаъолияти меҳнатии инфиродӣ, корхонаи оилавӣ, корхонаи хусусӣ, моликияти коллективӣ, кооператив, ширкат, ҷамъияти саҳомӣ

Суолҳо барои санҷиш:

1. Мафҳуми корхона чист?
2. Вазифаи корхона аз чӣ иборат аст?
3. Асоси корхонаро кадом раванд ташкил медиҳад?
4. Дар шароити ҳозира чӣ гуна корхонаҳо амал мекунанд?
5. Равандҳои истеҳсоли асосӣ, ёрирасон ва хизматрасон чиро дар бар мегирад?
6. Қисмҳои корхонаҳои саноатиро номбар кунед?
7. Соҳаҳо аз чӣҳо иборатанд?
8. Аз рӯи нақша системаи идоракунии корхонаро шарҳ диҳед?
9. Оид ба ҳуқуқҳои коллективҳои меҳнатӣ чиро медонед?

1.2. МАЗМУН ВА ХУСУСИЯТИ МЕҲНАТ ДАР ИСТЕҲСОЛОТ

Мазмуни меҳнатро як қатор омилҳо, аз ҷумла хусусияти касб муайян мекунанд. Касб як навъи фаъолияти меҳнатӣ аст, ки тайёрии махсусро талаб мекунанд (пайдо кардани дониши мувофиқ ва малакаи амалӣ). Дар корхонаҳо коргарони гуногункасб меҳнат мекунанд. Қисми асосӣ ва аз ҷама сершуморро коргарон ташкил медиҳанд. Онҳо маҳсулоти асосии корхонаро тайёр мекунанд. Масалан, ҷузъиётро дар дастгоҳ коркард мекунанд (харрот, фрезерчӣ, операторҳои ҳатти автоматӣ ва ғ.), маснуотро васл ва танзим менамоянд (челонгари васлкунанда, танзимкунандаи дастгоҳҳои радио ва ғ.). Онҳоро коргарони асосӣ меноманд.

Коргарони дигар ба таҷҳизот хизмат мерасонанд, техникаро таъмир мекунанд, ба ҷои кор масолаҳо асбоб мерасонанд, ҷузъиётҳои тайёро ба коргоҳҳои васлкунӣ расонида, сифати маҳсулотро тафтиш мекунанд ва ғ. (таъмиргарон, электромонтёрҳо, назоратчиён, ронандагон ва ғайра).

Роҳбарии техникаи раванди истеҳсоли маҳсулот, ба лоиҳа гирифтани хелҳои нави мошин, асбоб ва дастгоҳҳо, коркарди равандҳои технологиро дар корхонаҳо коркунони муҳандисию техникӣ технологҳо, конструкторҳо ва мутахассисони дигар ба амал мебароранд.

Дар корхонаҳо ғайр аз коргарон ва коркунони муҳандисию техникӣ хизматчиён (коркуноне, ки кори маъмурий, идоравӣ ва хоҷагиро иҷро мекунанд), шогирдоне, ки дар корхона касбҳои мухталифро меомӯзанд, ҳаёти коркунони хурди хизматрасон (коркуноне, ки ба рубучини қаламрав ва биноҳои корхона машгуланд, коркунони муҳофизати сӯхтор ва ғ.) меҳнат мекунанд.

Мазмуни меҳнати коркунро ихтисоси он ҳам муайян мекунад. Ихтисос дараҷаи тайёрии одам ба ин ё он намуди фаъолияти меҳнатӣ, маҷмуи дониш ва маҳорате, ки барои иҷрои меҳнати душвориаш муайян мебошад. Ихтисосмандии коргарони аксарияти касбҳои дараҷа муайян мекунад. Қобилияти мутахассис ҳар қадар баланд бошад, дараҷа ҳамон қадар баландтар мешавад.

Барои як қатор ихтисосҳо (ронанда ва ғ.) ихтисос бо дараҷа муайян карда мешавад. Дар ин маврид ба баландихтисос категория якум мувофиқ меояд.

Вобаста ба таҷҳизоти техникӣ меҳнати дастӣ, механиконида ва автоматикунонидаро фарқ мекунанд. Дар сурати меҳнати дастӣ (масалан, корҳои дастии боркунӣ борфурорӣ, нақлиётӣ, таъмир ва соз кардани таҷҳизот, дастӣ васлкунӣ ва ғ.) асбобу абзори дастиро истифода мебаранд.

Меҳнати механиконида (масалан кор дар дастгоҳе , ки маснуот ба он дастӣ ё механикӣ андохта мешавад, идора кардани автомобил, экскаватор ва ғ .) дасти идора кардани мошинҳоро дар назар дорад.

Дар шароити иҷрои автоматикунонидаи амалиёт таҷҳизоти автоматикунонида ва автоматӣ ба кор бурда мешавад. Дар ин ҷо меҳнат асосан аз мушоҳида ва назорат ба кори мошинҳо, танзими онҳо, пешгирии кардан, дарёфтани ва баргараф кардани носозиҳо ва ғ. иборат аст.

Пешрафти илмию техникӣ боиси тағироти доимии мазмун ва хусусияти меҳнат мегардад. Ҷои меҳнати оддӣ (ғайриихтисос)-ро меҳнати мураккаб мегирад, ки он мунтазам баланд бардоштани тайёрии таҳсилоти умумӣ ва касбии коркунро талаб мекунад.

Хусусияти эҷодии меҳнат на танҳо натиҷаи пешрафти илмию техникӣ, балки омили муҳими тезонидани он ҳам мебошад. Коргарон, мутахассисони корхонаҳо оид ба такмил додани раванди истеҳсолот таклифҳои бисёр пешниҳод мекунанд, олот, мошин ва асбобҳои нав ба вучуд меоранд.

Натиҷаҳои чунин эҷодиёт таклифҳои навоарӣ ва ихтироъкории шуда метавонад.

Бо мақсади инкишоф додани фаъолияти эҷодии коркунон дар корхонаҳо шӯъбаҳои махсус-бюрои навоарӣ

ва ихтироъкорӣ ҷорӣ карда шудаанд; бюрои ҷамъиятии таҳлили иқтисодӣ, шӯроҳои наоварон, бюроҳои ҷамъиятии конструкторӣ барпо карда шудаанд. Давлат ҳуқуқи муаллифии ихтироъкорон ва наоваронро ҳимоя мекунад. Ба муаллифон мукофоти пулӣ дода мешавад. Унвонҳои «Наоварӣ беҳтарини корхона», «Навёварӣ беҳтарини ҷавон» таъсис шудаанд.

***Мафҳумҳои асосӣ:** касб, роҳбар, ихтисос, таҷҳизоти техникӣ*

Суолҳои барои санҷиш:

1. Мазмуни меҳнатро чӣ муайян мекунад?
2. Касб чист?
3. Коргарони асосӣ чӣ гуна корхоро иҷро мекунанд?
4. Коргарони ёрирасон чӣ гуна корхоро иҷро мекунанд?
5. Роҳбарии техникӣ раванди истеҳсоли маҳсулотро кӣ ба ӯҳда дорад?
6. Мазмуни меҳнатро чӣ муайян мекунад?
7. Ихтисос гуфта чиро меноманд?
8. Хусусияти эҷодии меҳнат дар чист?

1.3. РАВАНДҲОИ ТЕХНОЛОГИ ВА НАМУДҲОИ ОН

Шумо дар вақти экскурсия ба корхонаи сарпараст бо равандҳои истеҳсоли ҷинос шудаед. Қисми асосии онро технология (раванди истеҳсоли) ташкил медиҳад. Таҳти мафҳуми технология маҷмуи усулҳои коркард, сохтан, тағйир додани ҳолат, ҳосият, шакли ашёи хом, масолеҳ ё маҳсулоти нимтайёр, ки дар раванди истеҳсоли маҳсулот истифода мебаранд, фаҳмида мешавад. Одатан технологияро бо истеҳсолоти мушаххас алоқаманд мекунанд. Масалан, технологияи ҳосил кардани кислотаи сулфат, гудозиши пӯлод, пухтани нон, дӯхтани пойафзол ва ғайраро фарқ мекунанд.

Бисёр равандҳои мухталифи технологие мавҷуданд, ки ҳар яке аз онҳо хосият ва хусусияти худро дорад. Вале як қатор усулҳоро ҷудо кардан мумкин аст, ки барои бисёр равандҳои мухталифи технологӣ умумӣ мебошанд. Ба ин усулҳои механикӣ, химиявӣ, биологӣ ва энергетикиро мансуб медонанд.

Усули механикӣ (физикийо механикӣ) чунин равандҳои технологиро дар бар мегирад, ки ба тӯфайли таъсири механикӣ ба олооти меҳнат, масалан, буридан, пора кардани масолах, бо винт, парчинмех пайвастанӣ ҷузъиёт, прессонидан ба амал меоянд.

Усули химиявӣ. Равандҳои технологӣ тағйир додани олооти меҳнатро аз ҳисоби реаксияҳои химиявӣ ба амал меоранд. Ин усул на танҳо бевосита дар саноати химия, балки дар дигар соҳаҳои хоҷагии халқ, ҷунонҷӣ, дар саноати электротехникӣ ҳангоми ҳосил кардани баъзе асбобҳои барқӣ ва ноқил, дар соҳаи кишоварзӣ барои мубориза бо зараррасонҳо, дар саноати мошинсозӣ барои муҳофизати металлҳо аз коррозия низ ҳарчониба истифода мебаранд.

Усулҳои биологӣ бо он тавсиф карда мешаванд, ки олооти меҳнат таҳти таъсири равандҳои биохимиявӣ, ки дар организмҳои зинда ба амал меояд тағйир меёбад. Усулҳои биологӣ дар як қатор соҳаҳои саноат, масалан, дар саноати ҳӯрокворӣ, химия ва сабук васеъ паҳн шудаанд. Ин усулҳо саноати металлургиро ҳам фаро гирифтаанд: усули аз маъдан ҳосил кардани баъзе металлҳо (мис, хром ва ғ.) бо ёрии бактерияҳои махсус кор карда мешаванд.

Усулҳои энергетикӣ чунин равандҳои технологиро дар бар мегиранд, ки ба тӯфайли истифодаи бевоситаи нерӯи барқ ва намудҳои дигари энергия ба амал бароварда мешавад. Ҷунонҷӣ, мис ва алюминийро бо роҳи электролиз ҳосил мекунанд (шумо бо он дар дарсҳои физика ва химия шинос хоҳед шуд), бисёр ҷузъиётро бо ҷараёни баландбасомад обутабул медиҳанд ва ғайра.

Технологияи коркарди як қатор масолах ба якҷоя кардани усулҳои базавӣ дар боло номбаркардамон асос ёфтааст. Усули электрохимиявӣ ба металлҳо молидани

рӯйпӯши муҳофизатӣ ва ороишӣ мисоли якҷоя мебошад. Ба усули якҷоя тарзи электрофизикии коркарди чузъиётҳо ҳам мансуб аст. Мисоли он коркарди масолеҳ бо дастаи электронҳо (кафшер кардан, буридан) мебошад.

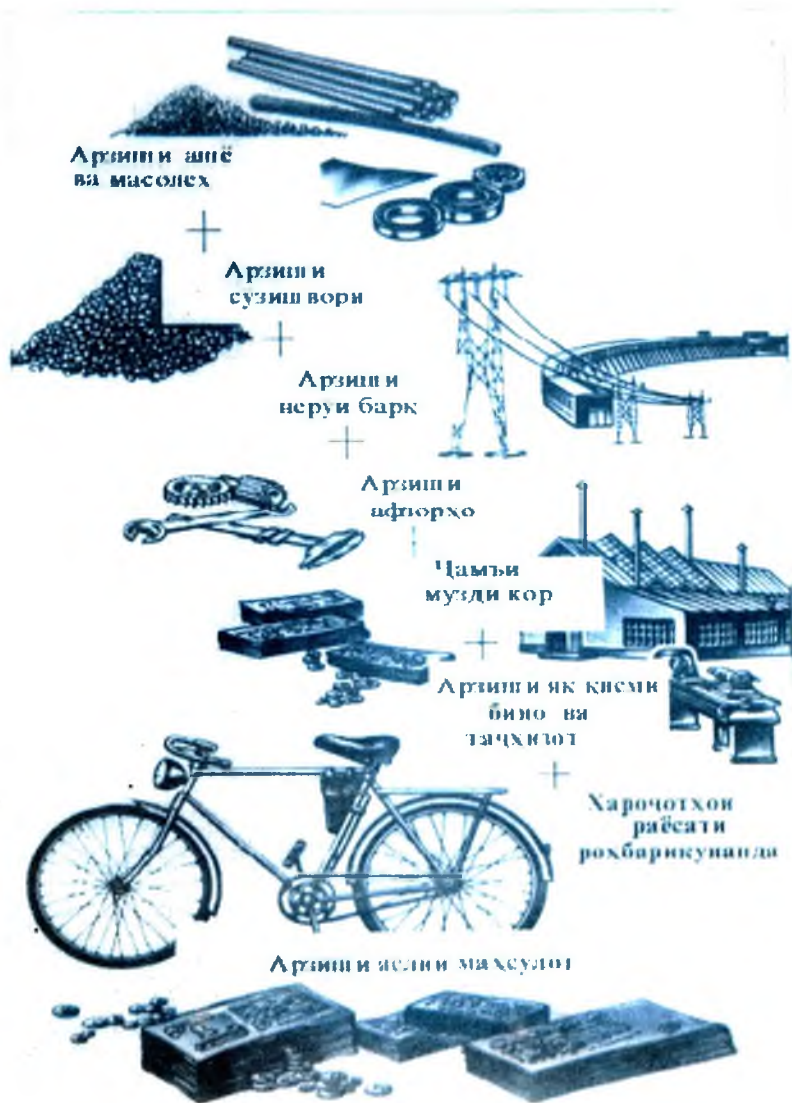
Раванди технологӣ аз амалиёти технологӣ иборат аст.

Нақшаи 3

Амалиёти технологӣ қисми такмилёфтаи раванди технологӣ аст, ки коргар (ё гурӯҳи коргарон) муттасил дар як ҷои кор дар болои як маснуот иҷро мекунад (масолеҳ,

чузӣиёт ва ғ.). Шумо дар машғулиятҳои технология (касбу хунар) амалиёти ҷудогонаи технологияи коркарди ҷӯб, металл, матоъро иҷро карда будед: Масалан, нишонагузори масолеҳ, аз рӯи нақшаҳои корӣ тайёр кардани ҷузӣиёти гуногун, аз ҷузӣиёт васл кардани маснуоти тайёр ва гайра.

Дар як қатор соҳаҳои истеҳсолот амалиёти технологӣ ба гузариш тақсим мешаванд. Таҳти мафҳуми гузариш қисми такмилёфтаи амалиёт, ки тақсим кардани он имкон надорад ва ба иваз кардани асбоб аз тарафи як ё якчанд коргар якбора бо тартиби (режими) бетағйири коркард иҷро мегардад, фаҳмида мешавад. Масалан, дар коргоҳи васлкунии корхонаи мошинсозӣ коргар дар раванди васл кардани маснуот аз мурваттоб, калид, асбобҳои ченкунӣ истифода мебарад. Тамоми амалиёти ӯ дар маҷмӯъ мазмуни амалиёти технологии челонғарию васлкуниро ташкил медиҳад, вале кор бо мурваттоб як гузариш, кор бо калид гузариши дигар ва ченкунии назорати бо штангенциркул гузариши сеюм аст.

Мафҳумҳои асосӣ: Усули механикӣ, усули химиявӣ, усулҳои биологӣ, усулҳои энергетикӣ

Суолҳои барои санҷиш:

1. Мафҳуми технология чист?
2. Усулҳои коркардро шарҳ диҳед?
3. Равандҳои технологӣ аз чӣ иборат аст?
4. Амалиётҳои технологӣ чист?
5. Гузариши технологиро бо мисол фаҳмонед?

1.4. МАФҲУМИ ФАЪОЛИЯТИ КАСБӢ. ТАҚСИМ ВА МАХСУСГАРДОНИИ МЕҲНАТ

Дигаргунсозии эҷодкорона, такмили воқеият ва кори худи инсон **фаъолият** номида мешавад. Намудҳои фаъолияти ба ҳамаи одамон хосро ҷамъбаст намуда, асоситарини онҳоро номбар мекунем: **муошират, бозӣ, таълим, меҳнат**. Меҳнати инсон касбӣ ва гайрикасбӣ (хоббӣ, шавқу мароқ) буда метавонад.

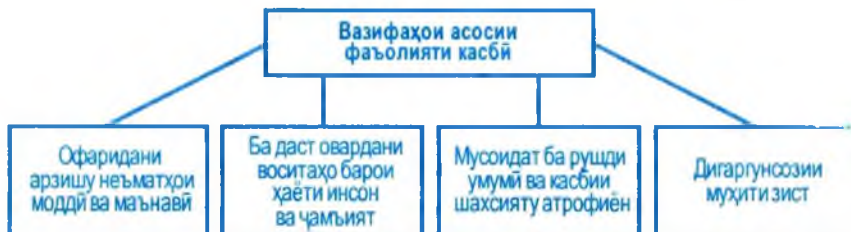
Фаъолияти касбиро чун қисми таркибии фаъолияти меҳнатӣ, фаъолияти асосии инсон ҳисоб кардан мумкин аст.

Фаъолияти касбӣ – фаъолияти инсон аз рӯи касбу ихтисосаш дар ягон риштаи мушаххас ва соҳаи истеҳсолот

мебошад. Комёбии инсон дар кор аз он вобаста аст, ки ӯ то чӣ андоза ба фаъолияти касбиаш омода аст.

Дар фаъолияти касбӣ инсон вазифаҳои муайяноро иҷро мекунад, ки асоситаринаш инҳоанд (нақшаи 4):

Нақшаи 4

Фаъолияти касбӣ ҳамеша мақсади муайян дорад ва иҷрои вазифаҳои мушаххасро пешбинӣ мекунад.

Мақсади фаъолияти касбӣ – натиҷаи эҳтимоли мебошад, ки рушди шахсият ва фаъолияти ҳаётии онро таъмин мекунад.

Вазифаи фаъолияти касбӣ ин марҳилаҳои ба даст овардани мақсад мебошад. Масалан, барои ҷавонон таъмин кардани сатҳи муайяни маориф (умумӣ, касбии ибтидоӣ, миёнаи махсус, олий) мақсади фаъолияти педагогӣ аст. Вазифаҳои фаъолияти педагогӣ бошад таълим, тарбия ва инкишофи ҳамаҷонибаи шахсият ба шумор меравад.

Ба фаъолияти касбӣ вижагиҳои махсус (муҳит, вазъият, шароити истироҳату кор, объекту ҳадафи меҳнат) хос аст.

Фаъолияти касбӣ яқоя бо пайдоиши муносибатҳои молиқу пулӣ дар натиҷаи мубодилаи молу хизмат арзи ҳастӣ кардааст. То ин дам (дар давраи ҳукмронии хоҷагии натуравӣ) маҳсулоти истеҳсолшаванда ба қонеъ гардонидани талаботи истеҳсолкунанда масраф мегардид. Ин ба он сабаб ба миён меомад, ки тақсимоти меҳнат вучуд надошт ва одамон қорҳои мухталифро иҷро мекарданд. Ҳамаи одамон «кам-кам» ҳама қорқоро медонистанд, ва дар натиҷа «ба таври бояду шояд» қорро ҳеч қас намедонист. Ин зиддият тадриҷан боиси пайдоиши тақсимоти меҳнат ва инкишофи фаъолияти касбӣ гардид.

Дар фаъолияти касбӣ доимо бартараф кардани зиддияти байни ҳозираю оянда, иҷрошавандаю дилхоҳ, идеалию воқеӣ ба вучуд меояд.

Муваффақияти азхуд кардани фаъолияти касбӣ ба анғезаи интиҳоби ин касб, тавҷеҳи касбӣ ва мувофиқати сифатҳои шахсияти корманд ба соҳаи интиҳоб кардаи ӯ вобаста аст. Ғайр аз ин дар фаъолияти дилхоҳи касбӣ маҳдудиятҳо тибқи саломатӣ мавҷуд аст.

Фаъолияти касбӣ бо фарҳанги технологӣ робитаи зич дорад, зеро фаъолнокии дигаргункунанда асоси намуди дилхоҳи меҳнатро ташкил мекунад. Бинобар ин, чӣ қадаре ки сатҳи фарҳанги технологӣ баланд бошад, ҳамон қадар одам дар фаъолияти касбӣ муваффақ мегардад.

Фаъолияти касбӣ натиҷаи раванди таърихӣ тақсиму махсусгардонии меҳнати одамон буд.

Тақсими меҳнат – системаи барои ҳар як давраи таърихӣ махсуси намудҳои байни ҳам алоқаманди фаъолияти меҳнатӣ, тафриқаи меҳнат аз рӯи вазифаҳои иҷтимоӣ мебошад.

Дар давраҳои қадим тақсимкунандаи асосии меҳнат табиат буд. Шароитҳои ҷуғрофию иқлимӣ барои қабилаҳою аъзои алоҳидаи онҳо (рӯёндани гандум, шикори ҳайвоноти ваҳшӣ, чаронидани ҳайвоноти хонагӣ ва ғайра) характери машғулиятро муайян мекарданд. Тақсими ибтидоии меҳнат асосан ба хусусиятҳои биологии аъзои ҷомеа (меҳнати мардонаю занона) таъсир мекард.

Дар давраи вайрон шудани сохти общинаи ибтидоӣ аввал ҷорводорӣ аз зироаткорӣ ва сипас ҳунармандӣ, тичорат ҷудо мешавад. Дар оғози сохти ғуломдорӣ меҳнати ақлӣ аз ҷисмонӣ ҷудо мешавад ва дар натиҷа фаъолияти зехнӣ, эҷодӣ ва идорию маъмурӣ, машғулият бо санъат ҳосил одамони алоҳида мегардад, меҳнати ҷисмонии вазнини якнавохт бошад, ба ӯҳдаи одамони дигар мефарояд. Ҳамин тариқ ҷои интиҳоби табиӣро тақсими меҳнат байни одамон аз рӯи вазъияти иҷтимоии онҳо мегарад.

Давраи минбаъдаи тақсими меҳнат мануфактура мегардад. Дар аввал ҳунармандон ҳамакора буданд ва ҳамаи

амалиётро оид ба тайёр кардани маснуот (зарф, олати меҳнат, либос ва ғайра) мустақилона иҷро мекарданд. Сипас, ҳунарҳо ба як қатор амалҳои ҷузъӣ, ки байни ҳам мувофиқату мутобиқати зич доштанд, ҷудо шуданд. Ба ҷои «ҳунарманди ҳамакора» «корғари хусусӣ» меояд, ки ӯ як амалро иҷро мекунад, вале нисбатан самарабахшӯ пурмаҳсул. Яъне махсусгардонии меҳнат ба амал меояд.

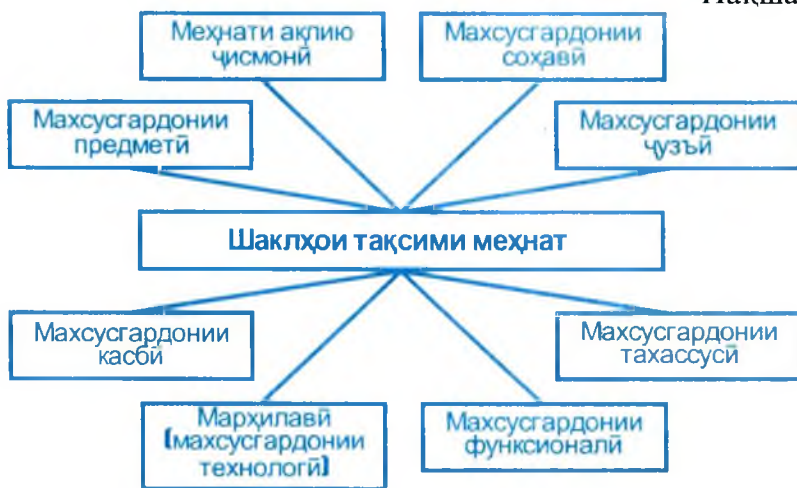
Махсусгардонии меҳнат - шакли тақсими ҷамъиятии меҳнат мебошад. Он дар чунин ташкили истеҳсолот ифода меёбад, ки одамони алоҳида дар раванди офариниши ягон маҳсулот амалҳои мушаххаси меҳнатиро иҷро мекунанд.

Махсусгардонӣ воситаи инкишофи нерӯҳои истеҳсолкунанда буда, ба афзоиши ҳосилнокии меҳнат мусоидат мекунад.

Шаклҳои тақсими меҳнат тарзҳои ташкили раванди фаъолияти касбии одамонро тавсиф мекунад.

Алҳол шаклҳои зерини тақсими меҳнат мавҷуд аст:

Нақшаи 5

Кори ақлӣ – меҳнате, ки дар раванди он инсон асосан чидду ҷаҳди зеҳнии худро сарф мекунад.

Кори ҷисмонӣ – меҳнате, ки дар он инсон асосан чидду ҷаҳди ҷисмонии худро сарф мекунад.

Махсусгардонии соҳавӣ – тақсими меҳнат тибқи соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ (саноат, кишоварзӣ, нақлиёт, сохтмон ва ғайра) ва ғайримоддӣ (илм, маориф, савдо, тибб ва ғайра).

Махсусгардонии предметӣ – тақсими корхонаҳо аз рӯи маҳсулоти истеҳсолшавандаи якҷинса (заводи автомобил, коргоҳи дӯзандагӣ, коргоҳи ҳасиб ва ғайра)

Махсусгардонии ҷузъӣ – истеҳсоли қисму ҷузъиёти алоҳидаи маҳсулоти тайёр (масалан, маҳсулоти заводи шарикоподшибник, маҳсулоти заводи чархи мошин ва ғайра).

Махсусгардонии марҳилавӣ – (технологӣ) иҷрои амалиёти алоҳида, як қисми раванди технологӣ (масалан, истеҳсоли масолеҳ барои корхонаҳои мошинсозӣ дар заводи рехтагарӣ, тайёр кардани калоба барои коргоҳҳои ресандагӣ ва ғайра).

Махсусгардонии функционалӣ – махсусгардонӣ аз рӯи вазифаҳое, ки одамон дар истеҳсолот иҷро мекунанд (кормандони муҳандисӣ-техникӣ, хизматчиён, кормандони хурди хизматрасон ва ғайра).

Махсусгардонии касбӣ – тафриқаи кормандон аз рӯи касб ё ихтисос (челонгар, муҳосиб, иқтисоддон ва ғайра)

Махсусгардонии таҳассусӣ – таъсиси ҷузъи томи, ё воҳиди кормандон дар дохили гурӯҳи касбӣ вобаста ба дараҷаи таҳассусмандии онҳо (дараҷа, синф, категория)

Махсусгардонии меҳнат дар соҳаҳои мухталифи иқтисодӣ вечаҳои худро дорад. Масалан, дар истеҳсолоти кишоварзӣ шаклҳои зерини махсусгардонӣ мавҷуданд:

- минтақавӣ – вақте ки дар минтақаҳои алоҳида ягон соҳаи мушаххаси истеҳсолот бартарӣ дорад;
- байнихочагӣ – таъсиси хочагҳои алоҳида (чорводорӣ, зироаткорӣ ва ғайра);
- дохилихочагӣ – байни бригадаҳо, шӯъбаҳо, фермаҳо, звеноҳо;
- дохилисоҳавӣ – тақсими соҳаҳои истеҳсолоти кишоварзӣ ба корхонаҳои нисбатан махсусгардонида.

Мафҳумҳои асосӣ: фаъолият, фаъолияти касбӣ, мақсад, вазифа, функцияҳои фаъолияти касбӣ, тақсими махсусгардонии меҳнат

Кори амалӣ

1. Мақсад ва вазифаи фаъолияти касбии ояндаи худро муайян кунед.

2. Ҷадвалро пур кунед.

Намудҳои фаъолияти касбӣ	Мақсад	Вазифа
Фаъолияти ҳуқуқшиносӣ		
Санъат		
Савдо		
Мошинсозӣ		
Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ		

3. Ҷадвалро пур кунед.

Шаклҳои тақсими меҳнат	Намунаҳо
Асосан меҳнати ақлӣ	
Асосан меҳнати ҷисмонӣ	
Соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ	
Соҳаҳои истеҳсолоти ғайримоддӣ	
Махсусгардонии касбӣ	
Махсусгардонии ҷузъӣ	
Махсусгардонии технологӣ	
Махсусгардонии функционалӣ	
Махсусгардонии таҳассусӣ	

Суолҳо:

1. Моҳияти фаъолияти касбӣ ва фарқи он аз фаъолияти ғайрикасбӣ дар чист?

2. Тақсими меҳнат боиси чӣ мешавад?

3. Моҳияти тақсими меҳнат дар чист?

4. Таҳти мафҳуми шаклҳои тақсими меҳнат чиро мефаҳмед?

5. Фаъолияти касбӣ чист ва фарқи он?

6. Вазифаҳои фаъолияти касбӣ кадомҳоянд?

7. Мақсаду вазифаҳои фаъолияти касбиро чӣ тавр муайян кардан мумкин аст?

1.5. РИШТА, СОҲА, ҲАДАФҲОИ МЕҲНАТ

Фаъолияти касбии инсон дар соҳаҳои мушаххаси иқтисодиёт сурат мегирад.

Соҳа – маҷмӯи таърихан ба вучуд омадаи корхонаҳо, истеҳсолот, ташкилот, ки бо ягонагии таъиноти иқтисодии маҳсулоти истеҳсолшаванда ё хизматҳо, якҷинсии ашёи хому масолеҳи истеъмолкунанда, умумияти пояи моддию техникӣ ва равандҳои технологӣ, вижагии ҳайати касбии кадрҳо ва шароити меҳнат тавсиф карда мешавад.

Риштаи фаъолияти касбӣ – маҷмӯи соҳаҳо, ки аз рӯи аломати мушаххас муттаҳид шудаанд.

Аз рӯи натиҷаҳои меҳнат ду риштаи калони фаъолияти касбиро ҷудо мекунанд: риштаи истеҳсолоти моддӣ ва риштаи истеҳсолоти ғайримоддӣ.

Ба ҳар кадоми он соҳаҳои муайяне дохил мешавад, ки онҳоро дар нақшаи поён зикр мекунем:

Нақшаи 6

Дар риштаи истеҳсолоти моддӣ ду намуди маҳсулот истеҳсол мешавад: воситаҳои истеҳсолот ва истеъмол. Риштаи ғайриистеҳсолӣ он соҳаю намудҳои фаъолияти касбиро дар бар мегирад, ки ба аҳоли, дигар соҳаҳои иқтисодиёт,

идоракунии онҳо хизмат мерасонанд. Риштаи истехсолоти моддӣ ва соҳаҳои ғайримоддӣ ба ҳам зич алоқаманданд. Вазъият ва инкишофи риштаи ғайриистехсолӣ ба пешрафти иҷтимоию иқтисодӣ таъсири ғаёлона мерасонад ва нишондиҳандаҳои муҳимтарини он ба шумор меравад.

Дар ҳар ришта соҳаи ғаёлоияти касбино аз ҷиҳати самтияти он, яъне предмети меҳнат ҷудо кардан мумкин аст.

Ҳадафи меҳнат – он ҷизест, ки меҳнати инсон ба он равона карда шудааст, ҷизест, ки коргар ба он таъсир мерасонад, онро шаклан тағйир дода, ба қонеъ гардонидани талаботи шахсӣ ва ҷамъиятӣ мутобиқ мекунад.

Нақшаи 7

Аз рӯи ҳадафи меҳнат панҷ соҳаи ғаёлоияти касбино ҷудо мекунад: инсон – табиат, инсон – техника, инсон – системаи аломатӣ, инсон – инсон, инсон – образи бадеӣ.

Соҳибқорӣ соҳаи махсуси ғаёлоияти касбӣ мебошад, ки дар худ соҳаю риштаҳои дигарро муттаҳид сохта метавонад.

Соҳибқорӣ – ғаёлоияти эҷодӣ оид ба истехсоли молу хизмат аз ҳисоби маблағи худӣ ё қарз ба мақсади гирифтани фоида аст. Ҳаёлоияти соҳибқорӣ мумкин аст ҳам дар риштаи истехсолоти моддӣ ва ҳам дар истехсолоти ғайримоддӣ амалӣ гардад.

Раванд (ҷараён) – ҳаракат, рафт, марҳилаҳои инкишоф, тартиби табилии ҳолат ва иҷрои амалҳои муайян аст.

Раванди ғаёлоияти касбӣ аз муайян кардани мақсаду вазифаҳои ин ғаёлоият оғоз меёбад, ки онҳо дар дастурни амалҳои мансабӣ, таъсифномаҳои тахассусӣ, профессиограммаҳо ва дигар ҳуҷҷатҳои технологияи ифода мегардад.

Компоненти асосии раванди фаъолияти касбӣ инсон, яъне субъекти ин фаъолият, касе, ки он фаъолиятро амалӣ мегардонад, ба ҳисоб меравад.

Пеш аз ҳама, инсон бояд ба меҳнат қардан аз рӯи касби мушаххас омода бошад. Омодагӣ ба фаъолияти касбӣ – ин сифати интегративии шахсият мебошад, ки ба инсон имкон медиҳад бомуваффақият маҳз ҳамин фаъолиятро иҷро кунад. Омодагӣ ҷанбаҳои зеринро фаро мегирад:

- физиологӣ (рушди умумӣ, вазъи саломатӣ);
- маънавӣ (талабот ба меҳнат, меҳр ба касб, ташаккул ёфтани сифатҳои муҳими ахлоқӣ);
- психологӣ (мувофиқати хусусияту хосиятҳои рӯҳӣ, диққат, хотира, тафаккур, мичоз ва ғайра ба характери меҳнат);
- амалӣ (мавҷудияти донишҳои махсус, маҳорату таҷриба)

Фаъолияти меҳнатии инсон маъмулан ангега дорад. Ангега чизест, ки ба фаъолият водор мекунад. Ангегаҳои фаъолияти меҳнатӣ метавонанд аз лиҳози ҷамъиятӣ аҳамиятнок (қонегардонидани талаботи ҷамъият), аз лиҳози шахсият аҳамиятнок (қонегардонидани талаботи хусусии ҳаётан муҳим), ғаразнок (қидду ҷаҳд ба бойшавӣ, номбарорӣ, обрӯю эътибор ва ҳуқумат) бошанд.

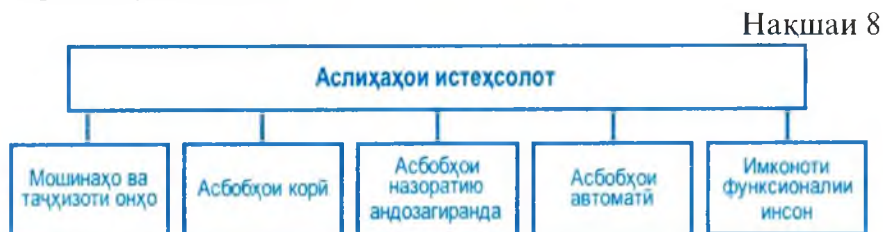
Дар раванди фаъолияти касбӣ инсон вазифаҳои зеринро иҷро мекунад:

- аналитикӣ (нақшагирӣ, лоихақашӣ, ташкили фаъолият, таҳлили самарабахшии он);
- энергетикӣ (сарфи энергияи мушак ва биоэнергия);
- технологӣ (мувофиқи тартибу қоидаи муайян иҷро қардани амалиёту гузаришҳои технологӣ);
- нақлиётӣ (интиқол додани ҳадафҳои меҳнат ва маҳсулоти тайёр).

Фаъолияти меҳнатии ҳудро инсон тавассути истифодаи воситаҳои муайяни меҳнат амалӣ мегардонад.

Воситаҳои меҳнат – он чизест, ки инсон бо ёрии он ба мақсади истехсоли неъматҳои моддию маънавий ба олоти меҳнат таъсир мерасонад. Ба воситаҳои меҳнат истехсолот, ҳамчунин замин, биноҳои истехсолӣ, роҳи оҳан, роҳҳои мошингард ва роҳҳои дигар, лӯлаҳои нафту газ, хатҳои интиколи барқ ва ғайра дохил мешаванд. Дар ҳайати воситаҳои меҳнат нақши муайянкунандаро аслиҳаҳои истехсолот мебозад.

Аслиҳаҳои истехсолотро дар намуди зерин тасаввур кардан мумкин аст:

Мошинҳо вобаста ба кори иҷрокардаашон ба намудҳои зерин ҷудо мешаванд:

- энергетикӣ (турбина, муҳаррик, генератор ва ғайра);
- корию технологӣ (дастгоҳ, тухмипошак ва ғайра);
- нақлиётӣ (конвейер, автомобил);
- борбардор (кранҳо ва ғайра);
- иттилоотӣ (компютер).

Таҷҳизот – маҷмӯи воситаҳои техникӣ, ки мошинҳои технологиро пурра мекунад ва барои иҷрои қисми муайяни раванди технологӣ (насб кардан, назорати масолах ва ғайра) заруранд.

Асбобҳои корӣ баръакси мошин ҳудашон кори ғоиданокро иҷро карда наметавонанд. Онҳо олоти меҳнати инсон (сӯзан, печтоб ва ғайра) ё воситаҳои андозагирӣ (чадвал, макрометр) мебошанд.

Асбобҳои назоратӣю андозагирӣ барои гирифтани андозаи нишондиҳандаҳои муайян ва назорат ба равандҳои технологӣ хизмат мекунад. Онҳо аз рӯи якчанд аломат тасниф мешаванд: таъинот (андозагирии ҳарорат, суръат ва ғайра), тарзи кор (механикӣ, барқӣ, оптикӣ ва ғайра), вазифа

(нишондиханда вольтметр, тарозу ва ғайра ; қайдкунанда – датчикҳо ва ғайра). Асбобҳоеро, ки датчикҳоёшон бевосита дар объект қарор доранд, индикаторашон бошанд ба пултҳои махсус бароварда мешаванд, фосилавӣ меноманд.

Асбобҳои автоматӣ амалиёти технологиро бе иштироки бевоситаи инсон тибқи барномаи додашуда иҷро мекунанд ва вазифаҳои зеринро ба субот мерасонанд: назорат, муҳофизат, танзим, идора.

Ба имкониятҳои функционалии инсон мансуб аст:

- имкониятҳои даст (нерӯ, чолокӣ, мутобиқсозӣ);
- имкониятҳои узвҳои ҳис (босира, сомеа, зонка, шомма ва ғ.);
- имкониятҳои пайкар ё андом (пластика, нерӯи мушак ва ғ.);
- имкониятҳои психика (нерӯ, эътидоли раванди психикӣ ва ғ.);
- имкониятҳои нутқ, овоз ва ғайра.

Дар якҷоягӣ воситаҳои меҳнат ва ҳадафҳои меҳнат воситаҳои истехсолот номида мешавад.

Дигаргунсозии ҳадафҳои меҳнат – раванди технологӣ бо ёрии воситаҳои меҳнат дар намуди амалиёту гузаришҳои технологӣ амалӣ гардонидани мешавад.

Амалиёту гузаришҳои технологӣ дар асоси ҳуҷҷатҳои махсус, аз қабилҳои харитаҳои технологӣ, харитаҳои хатти сайр, ҷадвалҳо, нақшаҳо, дастур амалӣ ва ғайра амалӣ мегардад. Маҳсули (натичаи) фаъолияти касбӣ мол ё хизмат мешавад.

Мол – маҳсули меҳнат, ки барои фурӯш ё мубодила пешбинӣ шудааст. Ҳар мол ду ҳосият дорад: ҳосияти қонеъ гардонидани ягон талаботи инсон (арзиши талаботӣ) ва қобилияти мубодила шудан бо дигар шайъ (арзиш).

Барои нигоҳ доштани маҳсули меҳнат (мол) чой, бино, анборҳои махсус ташкил карда мешавад.

Фурӯши маҳсули меҳнат бо роҳи фурӯш дар бозор, мубодила (бадалсавдо), истеъмоли хусусӣ сурат мегирад.

Ҳамин тариқ, раванди фаъолияти касбиро ба таври ҷадвал ба тарзи зерин тасаввур кардан мумкин аст.

Дар раванди фаъолияти касбии одам неъматҳои моддию маънавӣ ба вуҷуд меоянд, воситаҳои меҳнат, ҷамъият ва ҳуди одам инкишоф меёбад.

***Мафҳумҳои асосӣ:** Ришта, соҳа, соҳаи фаъолияти касбӣ, омодагии инсон ба фаъолияти касбӣ, ҳадаф ва воситаҳои меҳнат, олати истеҳсолот, раванди технологӣ, мол.*

Кори амалӣ:

Моҳияти ҷузъиёти асосии раванди фаъолияти касбии ояндаи худро тибқи ҷадвал муайян кунед:

Ҷузъиёт	Мӯҳтаво
Мақсад	
Вазифа	
Сифатҳои аз лиҳози касбӣ зарурии субъекти фаъолият	
Воситаҳои меҳнат	
Ҳадафҳои меҳнат	
Амалиёту гузаришҳои технологӣ	
Маҳсули (натиҷаи) фаъолият	

Суолҳо барои санҷиш:

1. Чӯзӣёти асосии раванди фаъолияти касбиро номбар кунед.
2. Мӯҳтавои омодагии инсон ба фаъолияти касбиро кушода диҳед.
3. Инсон дар раванди фаъолияти касбӣ кадом вазифаҳоро иҷро мекунад?
4. Ҳадафҳои (гурӯҳҳои) фаъолияти касбиро номбар кунед.
5. Воситаҳои меҳнат ва аслиҳои истеҳсолотро тавсиф кунед.
6. Моҳият ва сохтори раванди технологиро шарҳ диҳед.
7. Мол чист?

1.6. МАФҲУМИ ФАРҲАНГИ МЕҲНАТ

Шумо аллакай аз таҷрибаи ҳаётии худ медонед, ки як корро ба тарзҳои гуногун иҷро кардан мумкин аст. Як одами корро босифату тез ба охир мерасонад. Одами дигар вақти зиёд сарф мекунад, ҳаста мешавад, вале корро ба таври матлуб иҷро намекунад.

Чаро чунин ҳолат рӯй медиҳад? Гап дар сари он аст, ки ҳар инсон дар бораи фаъолияти меҳнатӣ, ташкили нақшагирии он, истифодаи технологияҳои мухталифи иттилоотӣ, техникаи бехатарӣ тасаввуроти гуногун дорад. Ҳамчунин муносибати одамон ба меҳнат фарқ мекунад.

Ҳамаи нуктаҳои дар боло зикршуда мӯҳтавои фарҳанги меҳнатро ташкил мекунанд. Дар ҳар инсон сатҳи инкишофи ин фарҳанг мухталиф аст: яке фарҳанги баланди меҳнат дорад, дигаре аз сатҳи пасти фарҳанги меҳнат бархурдор аст. Бино бар ин натиҷаи кор фарқ мекунад.

Таҳти мафҳуми фарҳанги меҳнат сатҳи ба дастонидаи ташкили истеҳсолот фаҳмида мешавад. Фарҳанги меҳнат ҷузъҳои зеринро дарбар мегирад:

Фарҳанги меҳнат, пеш аз ҳама, интизоми технологиро дарбар мегирад, яъне риояи дақиқи технологияи аз ҳама мусоиди иҷрои кор ва талабот ба сифати он. Пайдарпай ва аниқии иҷрои амалиёти технологӣ бояд бо харитаҳои хатти сайру амалиётӣ мувофиқа карда шаванд. Фарҳанги меҳнат ҳамчунин маҳорати ташкил кардани ҷои кори худро пешбинӣ мекунад.

Ҷои кор – минтақаи фаъолияти меҳнати инсон мебошад, ки бо воситаҳои техникӣ ва таҷҳизоти иловагии барои идоракунии ягон раванд ё иҷрои корҳо зарурӣ муҷаҳҳаз гардонида шудааст. Ҷои кор бояд боэтимодию самарабахшии ҳадди аксари корро таъмин кунад, яъне ба шартҳои зерин ҷавобгӯ бошад.

1. Фазои кофӣи кор, ки ба иҷрои ҳамаи ҳаракату ҷойивазкуниҳо хангоми истифодаю хизматрасонӣ ба таҷҳизот имкон медиҳад;

2. Дар фазои корӣ мавҷуд будани «минтақаи дастрасии озод», яъне участкае, ки дар он ҳамаи таҷҳизот: асбобҳо, мавод, асбобҳои иловагӣ, ки тез-тез даркор мешавад, гирд оварда шудааст;

3. Равшаннокии хуби табиӣ ва ё сунъии ҷои кор;

4. Таҷҳизоте, ки хизматрасонӣ ба он оддию босарфа бошад ва вақти зиёдро нагирад; ҳолати мусоиди корӣ, паст кардани хастагӣ ва ғайра;

5. Мубодилаи ҳаво, ҳарорат ва рутубат бояд мувофиқи меъёр бошад.

Ҳангоми ташкили ҷои кор, пеш аз ҳама, характеристикаҳои антропометрии худро ба назар гирифтани

лозим аст: андозаи андом, баландӣ аз фарш то нӯги дасти боло бардошта, то чашм дар ҳолати рост истодан ва нишастан, дарозӣ дар ҳолати рост истодану нишастан, васею дарозии панҷаи даст, дарозии даст ва ғайра. Ҳолати маъмулии кориро муайян кардан хеле муҳим аст. Дар асоси хусусиятҳои инфиродӣ ҷои кор бояд тавре таҷҳизонида шавад, ки ба иҷрои кор ҳеч чиз халал нарасонад ва барои гирифтани ягон чиз зарурати саҳт дастро дароз кардан ба миён наояд, яъне асбобу масолах зери даст бошад. Ба ороиши ҷои кор низ диққати ҷиддӣ додан лозим аст.

Дизайн (ороиш, зебосозӣ) фаъолияти эҷодияст, ки ба ташаккул ва мураттабсозии предметию фазои муҳит, ҳосил кардани ягонагии ҷиҳатҳои функционалию эстетикӣ он равона карда шудааст. Натиҷаи ин кор низ дизайн номида мешавад.

Ҳамаи ҷузъиёти интерйер, шаклҳои он, ороиш, ранг бояд ба ҳам мувофиқу мутобиқ буда, ба мусоиду мувофиқ кардани шароити меҳнат хизмат кунад. Унсурҳои муҳимтарини дизайн нақшагирӣ ва ба вучуд овардани ҷои истироҳат (сабукшафии психологӣ) дар наздикии ҷои кор мебошад. Дар ҷои истироҳат ташкил кардани «ғӯшаи габиати зинда» мувофиқи мақсад мебошад, зеро муошират бо олами табиат ба барқарор кардани нерӯи инсон мусоидат мекунад.

Ҳангоми ташкили ҷои кор ҷойҳои соя ва ҷамъшавии рангу хокро аз байн бурдан лозим аст. Воситаҳои меҳнат бояд тавре ҷойгир шаванд, ки агар зарурат ба миён ояд, ба зудӣ онҳоро ғундошта (фазои ҳамҷавори ҷои корро пурнакарда), рӯбучин гузаронидан мумкин бошад.

Вобаста ба инкишофи техника шумораи объектҳои меҳнат, ки онҳоро идора кардан лозим аст ва параметрҳои он меафзояд. Системаҳои идоракунии фосилавӣ тараққӣ меёбанд, инсон аз объектҳои, ки онҳоро идора мекунад, ҷорфт дур мешавад, дар бораи тағйир ёфтани ҳолати объектҳои инсон на дар асоси мушоҳидаи бевосита, балки дар асоси идроки сигналҳои алоҳида хулоса мебарорад. Инсон идоракуниро назорати ғайримустақимро ба субут расонида,

иттилоотро дар намуди рамз (нишондодҳои ҳисобкунакҳо, индикаторҳо, асбобҳои ченкунанда) мегирад. Дар натиҷа зарурати рамзкушоӣ ва фикран муқоиса кардани иттилооти мазкур бо маълумоти воқеӣ ба миён меояд. Зарурати истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, ки алҳол воситаи ташкилу амалӣ гардонидани ҳамаи шаклҳои фаъолият мебошанд, маҳз дар ҳамин нукта ниҳон аст.

Дар ҳақиқат, масалан, магар истифодаи техникаи компютерӣ ба челонгар ҳалал мерасонад?

Баръакс бо ёрии он, челонгар метавонад масолаҳои вақти зиёдатӣ сарф накарда, маснуоташро такмил диҳад. «Тайёр кардан»-у «такмил додан»-и ҳалли конструксионӣ дар экрани монитор ба амал меояд. Бинобар ин, имконияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва воситаҳои техниро, ки ба истифодаи оқилона ва амалӣ гардонидани ин ё он фаъолият шароит фароҳам меоранд, мавриди мулоҳизаю баррасӣ қарор додан лозим аст.

Яке аз қисмҳои муҳимтарини фарҳанги меҳнат таъмини ҳифзу беҳатарии он мебошад.

Техникаи беҳатарӣ – системаи тадбирҳои ташкилию техникӣ, ки таъсири омилҳои хавфнокӣ истеҳсолиро ба инсон ва ба миён омадани вайронкунии қоидаҳои беҳатарӣ ва дар натиҷаи ин руҳ додани ҷароҳатбардорию ҳодисаҳои нохушро пешгирӣ мекунад.

Дар таъмини беҳатарии кор интиҳоби либоси корӣ аҳамияти махсус дорад. Он набояд чунон танг бошад, ки ба ҳаракати коргар ҳалал расонад ва айни замон набояд овезон шуда, ҳаракати озодонаро маҳдуд кунад. Ғайр аз ин либоси мувофиқи корӣ тозагии либоси шахсии коргарро таъмин намуда, мӯҳлати хизмати онро дароз мекунад.

Ҳамин тариқ, фарҳанги меҳнат интизоми технологӣ, ташкили оқилонаи ҷои кор, риояи қоидаҳои беҳатарии меҳнат, эстетикаи истеҳсолӣ, муносибати гамхорона ба таҷҳизот, масолаҳои энергия, маҳорати муайян кардану таҳлил намудани самарҳои иқтисодии қори иҷрошавандаро дарбар мегирад.

Азбаски фарҳанги меҳнат бо фаъолияти мушаххаси меҳнатӣ марбут аст, он қисми таркибии фарҳанги технологӣ ба шумор меравад.

***Мафҳумҳои асосӣ:** фарҳанги меҳнат, ҷои кор, дизайн, техникаи бехатарӣ, бизнес-нақша, самарабахшии истеҳсолот*

Кори амалӣ

1. Нақшаи «Ҷои кори ман»-ро тартиб диҳед.
2. Самарабахшии ягон намуди фаъолияти меҳнатиро муайян кунед ва бизнес-нақша тартиб диҳед.

Суолҳо барои санҷиш:

1. Ҷузъҳои асосии мӯҳтавои фарҳанги меҳнатро номбар кунед ва шарҳ диҳед.
2. Интизоми технологӣ чист?
3. Шартҳои ташкили оқилонаи ҷои корро номбар кунед.
4. Чӣ тавр бехатарии меҳнатро таъмин кардан лозим аст?
5. Самарабахшии фаъолияти меҳнатиро чӣ тавр муайян мекунанд?

1.7. ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪСИСИ КОРХОНА

Соҳибкор ё гурӯҳи ҳамфикрон барои таъсиси корхонаи хурди хусусӣ ё коллективӣ бояд марҳилаҳои муайяни инкишофи гоյи худ ва дар амалия татбиқ кардани онро аз сар гузаронанд:

Марҳилаи якум – таҳлилӣ. Дар ин марҳила бояд гурӯҳи ташаббускор соҳаи фаъолияти корхонаи таъсисшавандаро ёбад. Бояд қарори қатъӣ қабул карда шавад, ки корхона хусусӣ мешавад ё коллективӣ. Дар ин маврид қадоме аз шаклҳои зерини соҳибқорӣ хурд ба мақсади онҳо мувофиқтару самарабахштар аст: чамъияти сахомӣ; корхонаи дорон масъулияташ номаҳдуд; корхонаи дорон масъулияти маҳдуд; кооператив ва ғайра. Онҳо бояд чӣ истеҳсол карданашонро аниқ кунанд.

Марҳилаи дуҷум. Мутобиқшавӣ ба шароити бозор. Корхонаҳои хурд ба инкишофи рақобат мусоидат мекунанд, ки ин боиси нисбатан пурра ва ҳамаҷониба қонё гардонидани талабот ба молу хидмат бо назардошти эҳтиёҷоти инфиродӣ мегардад.

Дар раванди таъсиси корхонаи хурд мавҷудияти ашёи хом ва иқтидорҳои истеҳсоли (биноӣ таҷҳизот) нақши муҳим мебозад.

Ба мақсади таъмини фуруши маҳсулоти дар оянда истеҳсолшаванда ба таври маҷмӯӣ омӯхтани талабот мувофиқи мақсад аст.

Марҳилаи сеюм – омӯхтани санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва ба расмӣ даровардани ҳуҷҷатҳо барои бақайдгирии корхона.

Дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Қонун дар бораи корхона ва фаъолияти соҳибкорӣ» ба амал қорӣ шудааст. Он асосҳои умумии ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии таъсиси корхонахоро дар шароити гуногунии шаклҳои моликият муайян мекунад, ҳуқуқи масъулияти субъектҳои соҳибкориро танзим менамояд, тадбирҳои муҳофизату дастгирӣ ва танзими давлатии соҳибкориро дар Тоҷикистон муайян мекунад.

Корхона аз лаҳзаи аз қониби сарвари маъмурияти ноҳия ё шаҳр ба қайд гирифтани он таъсисёфта ҳисоб мешавад. Бақайдгирии давлатӣ ё номнависӣ бояд дар давоми як моҳ баъди супурдани ариза ва ҳуҷҷатҳои зарурӣ сурат гирад.

Марҳилаи чорум – инкишофи пайдории иқтисодӣ. Баъди гузаштани марҳилаи мураккаби ташкили корхона, фаъолияти он оиди истеҳсоли молу хизмат оғоз меёбад.

Молия – маҷмӯи ҳамаи пулҳои, ки дар ихтиёри ягон кас аст.

Вазъи молия (миқдори пул, ҳамчунин сарфи дурусти он) чӣ барои шахси алоҳида ва оила ва ё чӣ барои корхона, ташкилот ва давлат хеле муҳим аст.

Вазъи молиявии давлат, корхона, оила, шахси алоҳида нисбатан пурра дар буча (давлатӣ, оилавӣ, инфиродӣ)

инъикос меёбад. Аз харочот зиёд будани даромади буҷа нишондиҳандаи устувории вазъи молия буда, меъёр ба ҳисоб меравад.

Агар даромад ҳамаи харочотро рӯйпӯш накунад, вазъи молиявӣ ноустувор ҳисоб мешавад ва ин вазъият боиси оқибатҳои нохуш шуда метавонад: барои оила – паст шудани сатҳи зиндагӣ ва қарздор шудан; барои корхона – муфлисшавӣ.

Тичорат – соҳаи иқтисодиёт, ки фуруши молро бо роҳи хариду фуруш амалӣ мегардонад. Маънои иқтисодии калимаи « тичорат», «савдо» – соҳаи соҳибкорист, ки ба фаъолияти миёнаравӣ байни саноат ва корхонаҳои кишоварзӣ–истеҳсолкунандагони мол ва истеъмолкунандагони бевоситаи он таҳассус пайдо кардааст.

Хизматҳо – натиҷаи фаъолияти корхонаҳо, ташкилотҳо ва шахсони гайрирасмӣ, ки ба қонеъ гардонидани талаботи муайяни аҳоли ва ҷамъият нигаронида шудааст. Бо хизмат мо ҳар рӯз саруқор дорем: вақте ки барои дастурӯйшӯй ҷумаки кранро мекушоем, хизмати коммуналиро истифода мебарем; ба микроавтобусу троллейбус даромада, аз хизмати наклиёт истифода мебарем.

Истеҳсолот: моддӣ, маънавӣ. Захираҳое, ки дар истеҳсоли молу хизмат иштирок мекунанд, омилҳои истеҳсолот номида мешаванд.

Ҳуҷҷатҳои асосии фаъолияти соҳибкор оиннома, шартномаи муассисон, қонун дар бораи корхонаҳо ва фаъолияти соҳибкорӣ мебошанд. Дар мамлакатҳои гуногун ин ҳуҷҷатҳо номҳои мухталиф доранд. Дар мамлақати мо ҳуҷҷате, ки муносибатҳои байни ширкати оянда ва ҷамъиятро муайян мекунад, оинномаи ширкат номида мешавад. Ҳуҷҷате, ки муносибати байни аъзоро дар дохили ширкат муайян мекунад, шартномаи муассисии ширкат ном дорад.

Таҳия ва тасдиқи ин ҳуҷҷатҳо лаҳзаи муҳими таъсис ва номнавис кардани ширкат мебошад. Дар оиннома нуктаҳои зайл зикр мешавад:

- номи соҳиби ширкат;

- мақсади таъсиси ширкат, яъне он кадом молро истехсол мекунад ё чӣ хел хизмат мерасонад;
- ҳаҷми сармояи оинномавии ширкат ва ҳиссаи ҳар соҳиби он.

Масалан, агар дар вақти таъсиси ширкат ҳамаи аъзо маблағи якхелаи пул ворид карда бошанд, пас онҳо дар сармояи оинномавии ширкат ҳиссаи баробар доранд.

Дар шартномаи муассисони ширкат қоидаҳои идоракунии ширкат, ки соҳиби он барои худ муайян кардааст, сабт мегардад. Масалан, дар шартномаи муассисон мумкин аст сабт шуда бошад, ки хангоми муҳокима ва қабули қарорҳои барои ширкат хеле муҳим тамоми соҳибон ҳуқуқи баробар доранд ва чунин қарорҳо танҳо бо ризоияти тамоми соҳибон қабул мешаванд.

Шартномаи муассисон қоидаҳоеро муайян мекунад, ки фоидаи фаъолияти ширкат аз рӯи он тақсим карда мешавад. Дар он инчунин қоидаҳои махсус зикр мешавад, ки дар онҳо вазъиятҳои гуногуни ҳастии ширкат, масалан агар як ё якчанд иштироккунанда аз ширкат бароянд, чӣ ҳодиса рух медиҳад, пешбинӣ мегардад.

***Мафҳумҳои асосӣ:** Мутобиқшавӣ ба шароити бозор, санадҳои меъёрӣ, бақайдгирии корхона, молия, тиҷорат, хизматҳо*

Кори амалӣ

Бозиҳои дидактикии «Идеяи соҳибкорӣ»

1. Ҷустуҷӯи соҳаи худ дар бизнес

Мақсад:

Ба талабаҳо ёрӣ додан дар интиҳоби самти ояндадор дар бизнеси кӯдакон ва асоснок кардани интиҳоби худ.

Бозӣ дар шакли имтиҳон, бо муҳокимаи минбаъдаи ҷавобҳои имтиҳонсупорандагон гузаронида мешавад.

Мундариҷа:

Аз билетҳои дар рӯи миз гузошта, ки дар онҳо номҳои имконпазири фаъолият навишта шудааст, хонанда панҷ

билет мегирад. Аз онҳо хонанда бояд билетеро химоя кунад, ки дар он номи самти сохибқорӣ дар ҳамин шароит барои ҳамин хонанда нисбатан ояндадору дастрас зикр шудааст. Ҳозирон метавонанд оиди фаъолияти интиҳобгардида ба имтиҳоншаванда суолҳо диҳанд.

Баъди ҷавобҳо яққоя қарор қабул мекунанд, ки хонанда имтиҳонро супорид ё не. Меъёри баҳодихӣ то ҷӣ андоза воқеӣ будани нияти хонанда ва ҳамачониба асоснок қардани интиҳоби самти фаъолият мебошад.

Хуччатҳо: билетҳо ба бозии мазкур.

2. Таъсиси корхона

Мақсад:

Ба хонандагон ёрӣ расонидан дар мустаҳкам қардани дониши қаблан андӯхташон дар бораи шаклҳои имконпазири корхонаи хурд. Ба онҳо имконияти бо тартиби корҳои муқаддимотӣ ва таҳияи хуччатҳои зарурии барои таъсиси корхонаи хурди коллективӣ (дастичамъӣ) зарурӣ шинос шудан.

Бозӣ дар шакли таҳияи ҳамаи марҳилаҳои таъсиси корхонаи хурд – аз созмон додани гурӯҳи ташаббускор то ташкили кор гузаронида мешавад.

Мундариҷа:

Барои огози бозӣ гурӯҳи ташаббускор интиҳоб қарда мешавад. Он бо масъалаҳои таҳлили бозор, асоснок қардани зарурати таъсиси корхонаи хурд, таҳлили самарабахшии иқтисодии қори ондан он, таҳияи бизнес-нақша машғул мешавад.

Лоихаи оиннома тартиб дода, ба муҳокимаи маҷлиси муассисони корхонаи хурд пешниҳод мешавад.

Давраи дуҷоми бозӣ даъвати маҷлиси муассисони корхонаи хурд аст, ки дар он раис интиҳоб мешавад, номгӯи аъзои корхона тасдиқ ва оиннома қабул мешавад. Сипас оиди тайёр қардани хуччатҳое, ки барои номнавис қардани ШММ (Шӯрои маҷлиси муассисон) зарур аст, кор шурӯъ мегардад.

Баъд хонандагонро бо раванди кушодани суратҳисоб, додани супориш оиди таҳияи мӯҳри ШММ шинос кардан лозим аст.

3. Таҳияи нақшаи амал

Мақсад:

Дар хонандагон ташаккул додани тасаввурот дар бораи нақшаи соҳибкор. Дар рафти бозӣ вазифаи онро асоснок кардан лозим аст: азхуд кардани механизми ҳисобкарди ҳамаи хароҷоти имконпазир: ибтидоӣ, доимӣ, тағйирёбанда; иҷро кардани ҳисоби китоби пешакии ғоидаи имконпазир.

Мундариҷа:

Бозорро таҳлил карда, талаботи қонеънагардидаро ба ин намуди маҳсулот ошкор намудан лозим аст.

Хароҷоти ибтидоӣ – хароҷотест, ки барои оғоз кардани кори худ масраф мегардад. Он ба хароҷоти доимӣ тағйирёбанда ҷудо мешавад. Хароҷоти доимӣ, аз ҷумла иҷорапулии бино, реклама ва ғайра аз ҳаҷми истеҳсолот ва шумораи мизочон вобаста нест.

Хароҷоти тағйирёбанда аз ҳаҷми истеҳсолот, шумораи мизочон вобаста аст. Хароҷоти ашёи хом, захираҳои энергетикӣ аз ҷумлаи хароҷоти тағйирёбандаанд.

4. Амалӣ гардонидани нақша

Мақсад:

Ташаккул додани тасаввуроти умумӣ дар бораи усулҳои омӯзиши бозор, тарзҳои фурӯш, реклама, амалиёти оддитарини молиявӣ.

Мундариҷа:

Омӯзгор хонандагонро бо қоидаҳои қабул ба қор тибқи қарордод, қоидаҳои пур кардани барнома шинос мекунад.

Хонандагон гурӯҳҳои молпаҳнқунандагон ташкил карда, моли ба фурӯш тайёр кардари меомӯзанд, дар бораи ҷои фурӯш, вақти қор, миқдори мол, ки дар ин вақт фурӯхта метавонанд, мулоҳизаҳояшонро меғӯянд.

Дар ин марҳилаи бозӣ тарзҳои таблиғот ва тайёр кардани он аҳамияти ҷиддӣ дорад.

Тасхеҳи ниҳони нақша ва ошкор сохтани норасоӣҳои он марҳилаи хотимавии бозӣ ба ҳисоб меравад.

1.8. МАНБАЪҲОИ МАБЛАҒГУЗОРИИ КОРҲОНА

Соҳибкор воситаҳои маблағгузорию ба бизнеси худ аз кучо мегирад? Шумо дар ин бора, аллақай, маълумот доред ва метавонед ҷавоб диҳед:

«Ҷоидаи аз фуруши сахмияҳо ба даст омадаро истифода мебарад» ё «Ҷоидаи аз фаъолияти ширкат ба даст омадаро мавриди истифода қарор медиҳад».

Ин ҷавобҳо сахҳанд, вале дар бизнес вазъиятҳо ба миён меоянд, ки имкониятҳо нокифояанд. Масалан, ҳангоми таъсиси ҷамъияти сахомӣ ба муассисон, пеш аз он, ки сахмияҳо ба фуруш бароянд, маблағ зарур аст: сахмияҳоро чоп кардан, рекламаро ба роҳ мондан, барои идора бино иҷора гирифтани лозим аст.

Пас, ҳам дар вазъияти яқум ва ҳам дар вазъияти дуҷум боз ягон имконият ё манбаъҳои маблағгузорию зарур аст. Кадомҳо? Агар ба Шумо пул даркор шавад, аз ҳамсоёҳо ё ҳешон қарз мегиред. Ширкате, ки масалан гирем тайёра (ҳавопаймо) истеҳсол мекунад, аз кӣ қарз гирифта метавонад? Албатта, Шумо медонед, ки бонкҳо мавҷуданд, вале онҳо пулро чӣ тавр, ба кӣ ва бо кадом шарт медиҳанд? Дар бизнес ҳамаи манбаъҳои маблағгузорию ба ду қисм – **дохили** ва **беруни** ҷудо кардан мумкин аст.

Манбаъҳои дохилӣ манбаъҳоеанд, ки дар «дохил»-и ширкат ҷойгиранд. Манбаи асосии дохилии маблағгузори ширкат фоидаи он ба ҳисоб меравад. Фоидаи ширкат ин фарқи байни даромаду хароҷоти он мебошад:

$$\Phi = Д - X \quad (\Phi - \text{фоида}; Д - \text{даромад}; X - \text{хароҷот})$$

Ин формуларо ба таври зерин низ навиштан мумкин аст:

$$\Phi = Н - X, \text{ ки дар ин ҷо } Н - \text{нархи моли фурӯхта аст.}$$

Бузургии Φ -ро дар формулаи $\Phi = Н - X$ иқтисоддонон фоидаи маҷмӯъ ё умумӣ меноманд. Як қисми ин фоида ба пардохти андоз сарф мешавад. Як қисми дигараш ба фоизи банк масраф мегардад. Маблаге, ки баъди пардохти ҳамаи андозу маблағҳои ҳатмӣ аз фоидаи умумӣ боқӣ мемонад, маблағи бақия ё фоидаи соф номида мешавад. Онро барои маблағгузори бизнес, аз ҷумла сохтмони бинои нав ё таъмири бинои кӯҳна, харидани мошин, компютер, ё ҳатто гузаронидани як қатор тадқиқоти илмӣ сарф кардан мумкин аст. Як қисми фоидаи мазкурро соҳибкор барои ҳавасмандгардонии кормандон, яъне ба онҳо додани мукофот бар иловаи моҳона истифода бурда метавонад.

Манбаъҳои берунаи маблағгузори дида мебароем:

Ширкатҳои дигар Ширкате, ки воситаҳои нокифоя аст, метавонад шариконро ёбад, ки ҳамин хел масъала

доранд. Бизнеси якҷоя ташкил карда, шарикон имкони аз худуди ширкати умумӣ набаромада васеъ кардани захираҳои молиявиро пайдо мекунанд.

Баъзе ширкатҳо ё иттиҳодияи ширкатҳо мумкин аст ба ҷамъиятҳои саҳомӣ табдил дода шаванд.

Бонкҳо. Агар ширкат бо дигар ширкатҳо муттаҳид гардида, барои инкишофаш воситаҳои иловагӣ чустан нахоҳад ё натавонад, онро аз бонк «қарз» мегирад.

Бонк – ташкилоти тичоратиест, ки дар ихтиёр воситаҳои пулӣ дорад ва метавонад бо шартҳои махсус онҳоро ба ширкат диҳад. Чунин муомилаи байни бонку ширкат қарзи бонк номида мешавад. Ғайр аз қарзи бонк дар бизнес боз як намуди қарз мавриди истифода қарор мегирад. Ин қарзи тичоратӣ аст. Онро ба якдигар ширкатҳо дар шакли фуруши мол бо мавқуфгузории пардохт пешниҳод мекунанд.

Давлат. Давлат ба корхонаҳои сектори давлатӣ дар шакли маблағгузории бевосита маблағ ҷудо мекунад. Дар ин сурат Ҷоидаи Ҷаъолияти ин ширкатҳо ба давлат тааллуқ дорад. Давлат ҳамчунин ба ширкатҳо метавонад воситаҳои ҳудро дар намуди субсидияҳо пешниҳод кунад. Ин маблағгузории ҷузъӣ ба Ҷаъолияти ширкатҳо мебошад. Боз як шакли маблағгузории Ҷаъолияти ширкатҳо ин супориши давлатӣ аст. Давлат ба ширкат супориш медиҳад, ки ин ё он маҳсулотро тайёр кунад ва ҳудро харидор эълон менамояд.

Мафҳумҳои асосӣ: Ҷоидаи аз фуруши саҳмияҳо, манбаъҳои дохилӣ, манбаъҳои беруна, бонкҳо, ширкатҳо

Супориш:

Сармояи оинномавӣ – миқдори муайяни маблағест, ки барои таъсиси корхона ё Ҷаъолияти соҳибкорӣ зарур аст.

Дар асоси ягон намуди Ҷаъолияти соҳибкорӣ муайян намоед:

1. Андозаи сармояи оинномавиро, ки барои Ҷаъолият зарур аст.

2. Шумо сармояи оинномавиро аз кучо дастрас карданед?

1.9. ЗАХИРАҲО ВА ОМИЛҲОИ ИСТЕҲСОЛОТ

Чӣ тавре, ки дар боло зикр гардид, соҳибкор ба моликияти худ така карда, истеҳсоли мол ё хизматрасонироро ба роҳ мемонад. Дар ҳамаи форматсияҳои иқтисодӣ барои истеҳсолоти дилхоҳ захираҳо заруранд. Захираҳо маҷмӯи ашёи табиӣ, моддӣ, молиявӣ, иҷтимоӣ ва маънавӣ мебошанд, ки дар раванди истеҳсолот барои тавлиди молу хизматҳо истифода бурдан мумкин аст. Бино бар ин, пеш аз он ки дар бораи чӣ тавр корхонааш, истеҳсолоти худро пеш бурдани соҳибмулк суҳан рондан худӣ сохтори истеҳсолот, табиати он, захираҳои қувваҳои, ки ба онҳо истеҳсолот вучуд дошта наметавонад, фаҳмидан муҳим аст.

Ҳамаи захираҳо ба табиӣ, моддӣ, меҳнатӣ ва молиявӣ ҷудо мешаванд.

Захираҳои табиӣ, моддӣ ва меҳнатӣ захираҳои мебошанд, ки ба онҳо ягон истеҳсолот вучуд дошта наметавонад. Бинобар ин онҳоро захираҳои базавӣ меноманд. Захираҳои молиявӣ дар шароити бозор ба миён меоянд ва истеҳсоли номида мешаванд. Агар ин тавр бошад, «омилҳои истеҳсолот» чӣ маъно доранд? Фарқи онҳо аз «захираҳои истеҳсолот» дар чист?

Захираҳои истеҳсолотро тавсиф карда истода, қайд кардан лозим аст, ки ҳамаи он чизе, ки мумкин аст ба раванди истеҳсолот ҷалб шавад, захира ба шумор меравад. Омилҳои истеҳсолот бошанд захираҳои мебошанд, ки ба раванди истеҳсолот воқеан ҷалб шудаанд. Пас, «захираҳои истеҳсолот» нисбат ба «омилҳои истеҳсолот» мафҳуми васеътар аст. Баръакси захираҳои омилҳои танҳо дар раванди истеҳсолот, хангоми таъсири мутақобила бо ҳам ба омил табдил меёбанд. Бино бар ин истеҳсолот ҳамеша таъсири мутақобилаи омилҳои мебошад. Се омилҳои асосии истеҳсолотро фарқ мекунанд: замин, меҳнат, сармоя.

Диққат: Омилҳои аллақай қор мекунанд.
Захираҳои қор қарда метавонанд.

1. **Замин** дар соҳаи истехсолот аҳамияти сегона дорад:

а) Замин чун манбаи захираҳои табиӣ, ки дар раванди истехсолот мавриди истифода қарор мегирад.

б) Замин чун объекти хочагидорӣ (дар соҳаҳои кишоварзӣ, истихроч, моҳипарварӣ ва ғайра) ҳамзамон ҳамчун олоти меҳнат ва ҳам воситаи меҳнат баромад мекунад;

в) Замин чун объекти моликият (ичора додани замин).

2. **Меҳнат**. Аҳолии қобили меҳнат он қисми ҷамъият аст, ки бевосита дар раванди истехсолот машғул мебошад. Меҳнатқашон қобилияти қор қарданашонро мефурушанд. Ин омил – омили меҳнат – ҳамчунин соҳибқориро чун ғаъолияте дар бар мегирад, ки қобилияти ташкили истехсолот, маҳорати сарфаҳм рафтани шароити бозорӣ ва таваққал (риск) қарданро тақозо мекунад. Соҳибқор низ меҳнат мекунад.

3. **Сармоя** захираҳои моддию меҳнати истехсолотро муттаҳид месозад: бино, мошин, ашӯи хом, сӯзишворӣ ва ғайра, ҳамчунин музди меҳнати қорқарон.

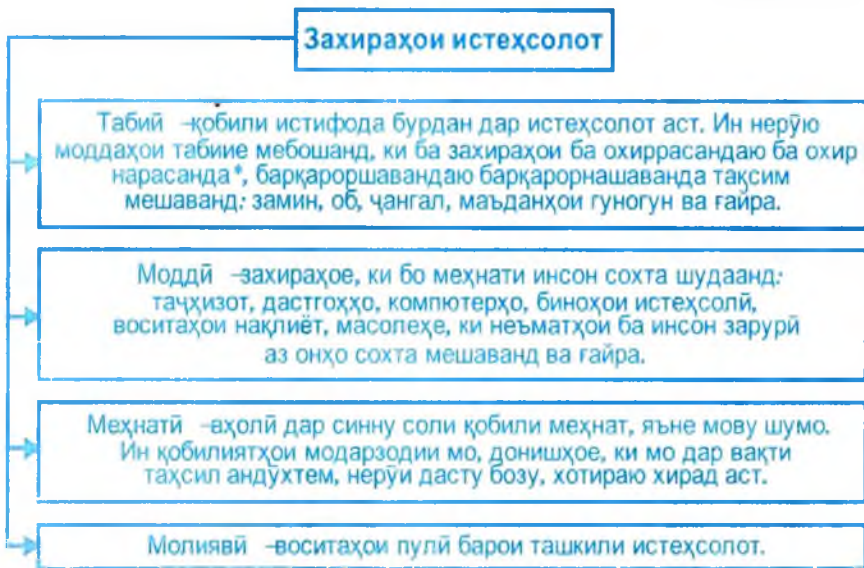
Дар илми иқтисод садҳо сол боз дар бораи нақши ҳар омил дар ташаккули арзиши мол мувоҳиса давом дорад. Ҳарчанд баҳсҳо идома доранд, дар амалия иқтисоддонҳо ба ҳулоса омаданд, ки ҳар омил истехсолот ба соҳибаш даромад меорад: замин – рента, сармоя – фоиз, меҳнат – музди меҳнат.

Даромаднокии ҳамаи омилҳо чунин маънӣ дорад, ки ҳамаи соҳибони онҳо шарикони баробарҳуқуқу мустақил мебошанд. Ҳар се категория – захира, омилҳо ва даромад робитаи мутақобила доранд. Рента натиҷаи ба ичора додани замин мебошад. Замин дар натиҷаи истифодаи захираҳои табиӣ омили истехсолот мегардад. Ба ин захираҳо тайёрқунандагони молу хизматҳо талабот пешниҳод меқунанд, соҳибмулкони захираҳои истехсолот бошанд қурушанда мегарданд.

Системаи ғаъсири мутақобилан се омил: меҳнат, замин ва сармоя – раванди истехсолотро ташкил мекунад.

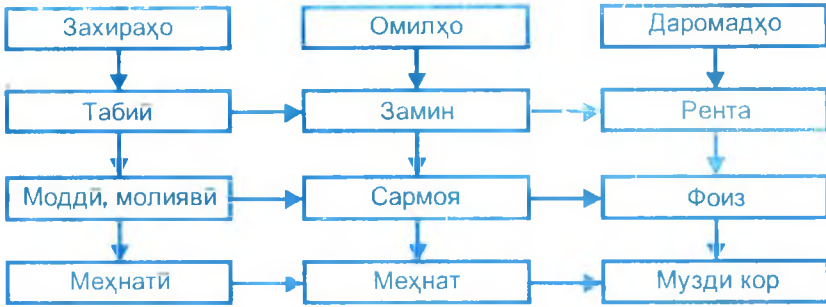
Вале истехсолоти даромаднокро танҳо соҳибкор ташкил карда метавонад, зеро ӯ манфиатдор аст, ки сармояшро танҳо ба коре гузорад, ки фоидаовар бошад.

Нақшаи 12

* Мутаассифона, таҷрибаи дахсолаҳои охир нишон дод, ки ҳатто об, замин, хаворо низ алҳол захираҳои ба охир нарасанда номидан мумкин нест.

Соҳибкор ин шахси наовар, меҳнатдӯст, бовичдон, дорои маданияту фарҳанги баланд, ақлу заковати даррок мебошад. ӯ молу хизматҳои нав истехсол мекунад, барои нисбатан самарабахш истифода бурдани захираҳои табиӣ, меҳнатӣ ва молиявӣ комёбиҳои нави пешрафти илму техника ва технологияҳои ҳозиразамони истехсолиро чорӣ месозад, шароити меҳнатро тақмил медиҳад, ба таъсиси ҷойҳои нави кор мусоидат мекунад.

Мафҳумҳои асосӣ: Истеҳсолот, захираҳои истеҳсолӣ, омилҳои истеҳсолот

Кори амалӣ

Соҳибкор қарор медиҳад ширкати нонпазӣ кушояд. Захираҳои зарурии корхонаро муқаррар кунед.

Суолҳо барои санҷиш:

1. Оилаи Шумо аз кадом захираҳо бархурдор аст?
2. Маҳалле, ки дар он Шумо зиндагӣ мекунед, кадом захираҳо дорад?
3. Кадоме аз ин захираҳо ба омили истеҳсолот таъсир меорад?
4. Кадом намуди сарфаи захираҳои омилҳои истеҳсолотро Шумо медонед.

ЛОИҲАИ ЭҶОДӢ: НАҚШАИ ИСТЕҲСОЛОТ

Барои корхонае, ки ба қатори корхонаҳои истеҳсолӣ дохил мешаванд, ба бизнес-нақша ҳамчунин нақшаи истеҳсолии бодикат таҳиякардари, ки тавсифи пурраи ҳамаи раванди истеҳсолиро дар бар мегирад, дохил кардан лозим аст.

Раванди истеҳсолӣ дар корхона аз системаи амалиёте иборат аст, ки онҳо ба таъсирдиҳандагон ашёи хом ба маҳсулоти тайёр ё нимтайёр нигаронида шудаанд. Раванди технологӣ

қисми таркибии ҷудонашавандаи раванди истехсолӣ мебошад.

Ҳар як истехсолотро ба марҳилаҳо ҷудо кардан мумкин аст. Марҳилаҳои истехсолот ҳамеша новобаста аз намуди маҳсулоти истехсолшаванда паси ҳам тибқи тартиби муайян меоянд.

Марҳилаи 1. Захиракунӣ. Дар ин марҳила масолеҳ ва ҷузъиётро харида, ба анбори ашёи хому масолеҳ ҷойгир мекунанд. Дар анбор онҳоро тафтиш карда, то лозим шуданашон нигоҳ медоранд.

Марҳилаи 2. Коркард. Ашё ва масолеҳро коркард мекунанд, масалан, мебуранд, ранда мекунанд, арра мекунанд, медӯзанд.

Марҳилаи 3. Васл кардан. Ҷузъиётро васл карда, маҳсулоти тайёр ҳосил мекунанд. Дар мавридҳои, ки маҳсулоти оддитарин, масалан тахтача ё хатҷуб (указка) тайёр мекунанд, васл кардан зарурате надорад.

Марҳилаи 4. Ороиш ё пардоз. Ороишу пардоз молро назаррабо мекунанд. Ороишу пардоз маъмулан тоза кардан, шустан, ранг кардан, часбондан ва ғайраро дарбар мегиранд.

Марҳилаи 5. Назорат. Мақсади ин марҳилаи истехсолот кафолат додани дурустии тайёр кардани маҳсулот ва омодагии он барои ирсол кардан ба харидор аст. Назорат пеш аз ҳама назорати сифати мол мебошад.

Марҳилаи 6. Бастабандӣ ва анборкунӣ. Агар зарурат бошад маҳсулоти тайёрро бастабандӣ карда, ба анбори маҳсулоти тайёр ё бевосита харидор мефиристанд.

Дар нақшаи истехсолӣ овардани схемаи ҷараёнҳои истехсолӣ, номгӯи техника ва таҷҳизоти истехсолӣ, ашёи хому масолеҳ бо сабти таҳвилгарони ҳар як номгӯӣ ва арзиши тахминӣ ба мақсад мувофиқ аст.

Ҳамчунин инвентаризатсияи захираҳои (фондҳои) истехсолиро гузаронидан, яъне таҳия кардани номгӯи ҳамаи техника, таҷҳизот, васоиту асбобҳои ёрирасон ва муқоиса кардани он бо миқдори барои кори мӯътадили корхона

зарурӣ ҳатмӣ аст. Натиҷаи инвентаризатсияро дар намуди ҷадвал нишон додан беҳтар аст (ҷадвали 1). Захираҳои истеҳсолиро, ки намерасад, харидан ё иҷора гирифтани мумкин аст. Ин қарорро соҳибкор қабул мекунад.

Умуман дар нақшаи истеҳсоли бояд ҷанбаҳои ба қадри кофӣ ҷиддии фаъолияти корхонаи оянда инъикос гардад. Бино бар ин, ба таҳлили ҷанбаҳои мазкур ҷидди муносибат қардан лозим аст.

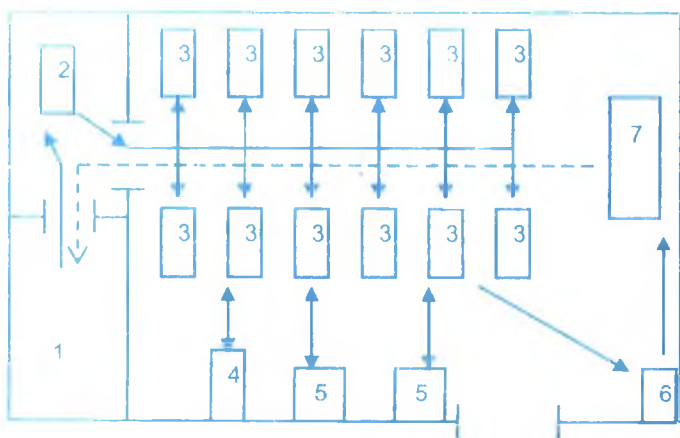
Барои мисол, нақшаи истеҳсолии корхонаи мактабии «Усто»-ро меорем, ки болғаҳои бачагона месозад.

Раванди истеҳсолии сохтани болғаи бачагона марҳилаҳои зеринро дар бар мегирад:

- Овардани ба анбор гузоштани ашёи хому масолах;
- Тайёр қардани ҷузъиёти алоҳида;
- Васл қардан;
- Ороишу пардоз: тозаю ранг қардан
- Назорати сифат;
- Анбормонӣ (дар анбор ҷойкунӣ)

Шакли нақшаи устохонаҳои таълимӣ ва схемаи ҷараёнҳои истеҳсоли чунин аст.

Нақшаи 14

1. Анбори ашёи хом ва масолеҳ, ҳамчунин маҳсулоти тайёр;

2. Дастгоҳи рандаю аррақунанда (барои буридани чубу тахта ва фанера);

3. Дастгоҳи дуредгарӣ (қорқарди қузъиёт ва васл қардани белча)

4. Дастгоҳи сӯроҳқунанда (барои сӯроҳихо)

5. Асбоби челонгарӣ

6. Мизи рангқорӣ маҳсулоти тайёр

7. Қои қори муаллим (санҷиши сифат)

Ҷадвали 1

Инвентаризатсияи фондҳои истеҳсолии қорқонаи мактабии «Усто»

Номгӯй	Миқдор			Арзиш	
	барои қор зарурӣ	мавҷуд аст	қаридан лозим	қарид	иқора
Таҷҳизот ва асбобҳои ёрирасон					
1. Дастгоҳи рандаю аррақунанда	1	-	1	-	50 сомонӣ дар як моҳ
2. Дастгоҳи дуредгарӣ	12	12	-	-	-
3. Дастгоҳи сӯроҳқунанда	1	1	-	-	-
4. Гиравӣ челонгарӣ	2	2	-	-	-
5. Қолаб	2	-	2	қудсоҳт	-
Асбобҳо				4×2=8 сом	
1. Хатқашақи миқдорӣ	12	8	4		-
2. Парқор	12	12	-	-	-
3. Гунё	12	12	-	-	-
4. Хатқашак	12	12	-	-	-
5. Қалам	12	12	-	-	-
6. Сумба (қернер)	12	12	-	-	-
7. Болғаи қубин	12	12	-	-	-
8. Болғаи челонгарӣ	12	12	-	-	-
9. Ранда	12	12	-	-	-
10. Дастарра	12	12	-	-	-
11. Қайҷии челонгарӣ	12	12	-	-	-
12. Пармаи қ. 6 мм	2	2	-	-	-

Номгӯй	Микдор			Арзиш	
	барои кор зарурӣ	мавҷуд аст	харидан лозим	харид	ичора
13. Пармаи қ. 2 мм	2	2	-	-	-
14. Винттоб	12	12	-	-	-
15. Мӯқалам	2	-	2	2×5=10 сом	-
Дигар харочотҳо				8 сом	
Ҷамъ		18		сом	50 сомонӣ дар як моҳ

Тартиби пур кардани ҷадвали 1. «Инвентаризатсияи фондҳои истеҳсолий»:

1. Дар сутуни якуми «Номгӯй» номи ҳамаи асбоб, таҷҳизот, асбобҳои ёрирасон, ки барои ба роҳ мондани истеҳсоли болғаҳои бачагона зарур аст, навишта мешаванд. Номгӯй аз харитаҳои қаблан таҳиягардида гирифта мешавад.

2. Микдори ҳар як номгӯй, ки барои кор зарур аст (сутуни ду) аз ҳаҷми корхонаи таъсисшаванда, ҳамчунин тарзи истеҳсоли он (бо шакли истеҳсолот омехта нақунед) вобаста аст. Дар мисоли мо микдори таҷҳизот, асбобҳои ёрирасон ва асбобҳои дигари барои кор зарурӣ дар мавриди 12 нафар будани коргарон ва тарзи инфиродии истеҳсолот, яъне баровардани белчаҳои бачагона ҳар коргар вазифаашро аз аввал то охир мустақилона иҷро мекунад.

3. Микдори таҷҳизоту асбоби мавҷуда (сутуни сеюм) дар асоси мавҷудияти онҳо дар устохонаҳои таълимӣ пур карда мешавад.

4. Агар дар устохонаи таълимӣ ягон асбоб ва таҷҳизот набошад (ё микдорааш кам бошад), ин ҳолат бояд дар сутуни чорум «харидан даркор» зикр шавад. Ҳамчунин бояд сабт гардад, ки чанд асбоб намерасад.

5. Харидан ё иҷора гирифтани фондҳои истеҳсолиро, ки намерасад, дар асоси зарурати иқтисодии харид ё иҷора ҳуди соҳибкор ҳал мекунад. Зимнан доништан муҳим аст, ки арзиши тахминӣ ё иҷораи тахминии он чанд сомонӣ аст.

Масалан, дастгоҳи рандаю арракунанда хеле қимат аст, бинобар ин мо иҷораи онро бо нархи 50 сомони дар як моҳ пешбини кардем. Хаткашаки миқёси ва мӯқалам онқадар ҳам қимат нест, бинобар ин мо 18 сомони сарф карда, онҳоро мехарем.

Дар нақшаи истеҳсоли ҳисобу китоби захираи ашёи хому масолеҳ (нимтайёр, чузъиёт), ки бояд дар анбор бошад, зикр мешавад. Муҳим аст, ки захираи ҳар номгӯи ба қадри кофӣ бошад. Агар захира кам бошад, эҳтимоли таваккуфи истеҳсолот ба миён меояд. Агар захира зиёд бошад, пул бекор банд шуда меистад, ҳол он ки ин пулро босамаратар дар ҷои дигар истифода бурдан мумкин аст.

Ҷадвали 2

Ашёи хом, масолеҳ ва таҳвилгарони онҳо

Номгӯи ашёи хом ва масолеҳ	Миқдор (захираи қорӣ)	Нархи як воҳид	Таҳвилгар (ном, суроға)	Шарти таҳвил
1. ДВП	5 варақ (1,20×1,40 м)	24 сом/варақ	Мағозаи «Масолеҳи сохтмон»	Пешпардохт, боркашонӣ аз ҷониби харидор
2. Чубу тахта (навъи гуногун) S=25мм	0,5м ³	180 сом./м ³ (партов)	Мағозаи «Масолеҳи сохтмон»	Пешпардохт, боркашонӣ аз ҷониби харидор
3. Тулука S=0,6мм	10кг	партов бепул	Мағозаи «Масолеҳи сохтмон»	Пешпардохт, боркашонӣ аз ҷониби харидор
4. Мех 2	кг	8,5 сом./кг	Мағозаи «Масолеҳи сохтмон»	Пешпардохт, боркашонӣ аз ҷониби харидор
5. Шуруп (меҳи печдор)	0,5кг	10 сом/кг	Мағозаи «Масолеҳи сохтмон»	Пешпардохт, боркашонӣ аз ҷониби харидор
6. Шайба	0,2кг	8 сом/кг	Мағозаи «Масолеҳи сохтмон»	Пешпардохт, боркашонӣ аз ҷониби харидор
7. Олифа	6 кг	28 сом/кг	Мағозаи «Масолеҳи сохтмон»	Пешпардохт, боркашонӣ аз ҷониби харидор
8. Ранг	6 кг	30 сом/кг	Мағозаи «Масолеҳи сохтмон»	Пешпардохт, боркашонӣ аз ҷониби харидор

Дар чадвали 3 захираи кории ашёи хому масолах барои устохонаи мактабии «Усто» аз ҳисоби китоби се моҳи аввал оварда шудааст.

Ҳосилнокии меҳнат яке аз нишондиҳандаҳои муҳимтарини самарабахшии истеҳсолот мебошад. Он аз рӯи миқдори маҳсулоте, ки дар як воҳиди вақт (дар як соат ё як баст) ба вучуд оварда шудааст, ҳисоб мешавад. Роҳҳои асосии баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат инҳоянд:

1. Маҳсусгардонӣ ва тақсими меҳнат, ки дастоварди олии он конвейер аст. Дар айни ҳол ҳар нафар дар ҷои кориаш фақат амали худро (як қисми корро) тез ва босифат иҷро мекунад. Тайёр кардани болғаи бачагонро низ ба конвейер гузоштан мумкин аст: як қисми коргарон танҳо қисми асосии болгаро месозанд, коргарони дигар дастаашро, баъзеҳо дастаро ба қисми асосӣ мечаспонанд ва ғайра. Вале барои ҷунин ташкили кор схемаи ҷараёнҳои истеҳсолиро дақиқ фикр карда, амалҳои алоҳидаро байни коргарон тақсим намудан лозим аст.

2. Баланд бардоштани сатҳи таҳассуси кормандон. Мутаҳассиси хуб ҳамеша корро хубтару беҳтар иҷро мекунад, бино бар ин соҳибкор барои таълиму омӯзиши коргарон набояд маблағро дарег дорад.

3. Истифодаи комёбиҳои пешрафти илму техника. Дастгоҳҳои баландтехнологияи ҳозиразамон ва ҳаҷми автоматиконида ҳосилнокии меҳнатро садҳо баробар боло мебардоранд. Албатта, нархи ин дастгоҳҳо хеле қиматанд, вале хеле тез харчи хариди онҳо рӯпӯш карда мешавад.

4. Ҳавасмандгардонии моддию маънавии кормандон ба натиҷаи меҳнат. Системаи дуруст мулоҳиза шудани пардохти музди меҳнат ва ҳавасмандгардонии маънавӣ ба назаррас баланд бардоштани самарабахшии истеҳсолот мусоидат мекунад.

Ҳамаи ин роҳҳои мазкури баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат.

Дар шароити устохонаҳои мактаб ҳосилнокии меҳнатро аз ҳисоби истифодаи қолабҳо ва тақсими меҳнат баланд бардоштан мумкин аст.

Дар оянда дастгоҳи арраю рандакунанда харидан лозим аст. Корхонаи мактабии «Усто» дар як моҳ ҳамагӣ 100 болгаи бачагона истеҳсол карда метавонад.

Мо мефаҳмем, ки мисоли барои тарзи инфиродии истеҳсолот овардаи мо аз ҳама ҷиҳат комил нест. Масалан, устохона самарабахшии баланди меҳнатро таъмин карда наметавонад. Самарабахшии истеҳсолот бошад ба таносуби натиҷаҳои фаъолияти истеҳсолӣ ва захираҳои моддию меҳнатии ба он харҷшуда муайян карда мешавад.

Дар нақшаи истеҳсолӣ ҳамчунин оид ба арзиши аслии маҳсулоти оянда ояндабинӣ ё пешгӯии муқаддамотӣ қардан лозим аст. Ин вазифа ҳарчанд вазифаи соддаю оддӣ нест, вале соҳибкори навкор аз ӯҳдаи он баромада метавонад.

***Мафҳумҳои асосӣ:** раванди истеҳсолӣ, марҳилаҳои истеҳсолот, самарабахшии истеҳсолот, ҳосилнокии меҳнат, маҳсусгардонии меҳнат, тақсими меҳнат, инвентаризатсия, фондҳои истеҳсолӣ*

Суолҳо барои санҷиш:

1. Раванди истеҳсолӣ чист?
2. Раванди истеҳсолӣ аз раванди технологӣ чӣ фарқ дорад?
3. Пайдарпаии амалигардонии марҳилаҳои асосии истеҳсолотро номбар кунед.
4. Рӯҳҳои асосии баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва самарабахшии истеҳсолот кадомҳоянд?

Супориш:

Нақшаи истеҳсолии корхонаи худро тартиб диҳед. Дар он бояд вазифаю масъалаҳои зерин қушода дода шаванд:

1. Тавсифи пурраи тамоми раванди истеҳсолӣ аз овардани ашёи хом то дар анбор ҷо ба ҷо қардани маҳсулоти тайёр.
2. Тартиб додани схемаи чараёнҳои истеҳсолӣ (дар шакли графикӣ бештар қобили қабул аст)

3. Нишон дихед, ки барои корхона кадом техникаю таҷҳизот, асбобу ускуна зарур аст ва чӣ намерасад? (ниг. чадвали 3)

4. Кадом намуди ашёи хому масолеҳ ва чӣ қадар барои корхона зарур аст; таҳвилгари ашёи хому масолеҳ кист ва нархаш чанд сомонӣ аст? (ниг. чадвали 2).

5. Агар корхона инкишоф ёбаду васеъ шавад, дар оянда кадом таҷҳизот зарур мегардад?

6. Роҳҳои ҳалли баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнатро номбар кунед.

7. Имкониятҳои истеҳсолии корхонаро зикр намоед, нишон дихед.

Боби II. АСОСҲОИ СОҲИБКОРӢ

2.1. СУБЪЕКТҲОИ СОҲИБКОРӢ. МОҲИЯТ, МАҚСАДҲО, ВАЗИФАҲО

Дар олами саноату тичорати муосир калимаҳои «бизнес», «соҳибкорӣ», «соҳибкор», «менечер», «соҳибмулк»-ро хеле бисёр истифода мебаранд. Ҳамаи ин мафҳумҳо бо ин ё он роҳ ба фаъолияти соҳибкорӣ иртибот доранд. Масалан, маънои таҳтулафзии калимаи «бизнес» - «business» дар забони англисӣ «шугл», «машғулият» мебошад. Шугл ё машғулияти дилхоҳе дар назар аст, ки даромаду фоида меорад. Чӣ дар забони русӣ ва чӣ дар забони тоҷикӣ вожаи «бизнес» дар забони гуфтугӯӣ хеле серистеъмол аст. Калимаи мураккаби «бизнесмен» низ дар байни аҳоли мавриди қабули умум гардидааст. Вале дар қонунгузориҳои Тоҷикистон мутаносибан вожаи «соҳибкорӣ» қорбаст шуда, калимаи бизнес ба назар намерасад.

Пас, соҳибкорӣ чист? Ин фаъолияти ташаббускорона дар доираи қонунгузориҳои амалкунанда оид ба сохтан, пешбурд ва инкишофи корхона мебошад, ки мақсади он истеҳсоли фуруҳтани маҳсулот ва гирифтани фоида аст. Ва,

ба назар чунин менамояд, ки вожаи «соҳибкорӣ» нисбат ба калимаи «бизнес» фаъолияти мазкури дар таърифи боло омадаро хубтару пурратар ифода мекунад. Ибораи «соҳибкор», дар натиҷаи ҳазфи «и»-и изофа дар ибораи «соҳибкор» пайдо шудааст. Ибораи охир бошад, гайр аз маънои мустақими корфармо, боз шахсеро мефаҳмонад, ки аз ӯҳдаи ҳамин кор мебарояд, зеро ӯ соҳибкор аст, бо меҳнату машаққати худаш онро ба роҳ мондааст ва аз нозуқиҳои фаъолиятш бохабар мебошад. Ва маҳз дар ҳаққи ӯ Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ гуфтааст:

*Ҳар касеро баҳри коре сохтанд,
Меҳри онро дар дилаш андохтанд.*

Фарқи фаъолияти соҳибкорӣ аз дигар намудҳои хоҷагидорӣ, фаъолияти оид ба истехсолу фуруши неъматҳои моддӣ маҳз гирифтани фоида аст. Масалан, машғул шудан дар хоҷагии ёррасон;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи корхонаҳо ва фаъолияти соҳибкорӣ» нишонаҳои асосии ин фаъолиятро таҳким намуда, тасдиқ мекунад, ки соҳибкор кори худро:

аввалан, аз номи худ пеш мебарад;
дуюм, таваккали кор бар зимаи ӯст;
сеюм, масъулияти амволи низ ба ӯҳдаи ӯст.

Моҳиятан, ҳар се шарт таъкид мекунанд, ки: соҳибкор дар машғул шудан ба кори худ ва гирифтани фоида аз он, озод аст. Ҳамчунин ӯ дар комёб гардидану фоида гирифтани ё ноком шудану касод гардидан ва ҳатто маҳрум шудан аз амволи худ озод аст.

Қонун шарҳ медиҳад, ки субъекти дилхоҳи ҳуқуқ – ҷӣ шахси воқеӣ ва ҷӣ шахси ҳуқуқӣ ба машғул гардидан ба соҳибкорӣ ҳақ дорад.

Шахси воқеӣ ё симои воқеӣ – одами озоди дилхоҳ, шаҳрванди ҳамин мамлакат, хориҷӣ, ҳатто шахси бетабаа, ки дар иқтисодиёт мустақилона амал мекунад, ҳуқуқи амалигардонии тадбирҳои хоҷагӣ, ворид шудан ба муносибатҳои хоҷагидорӣ бо дигар симоҳои физикӣ ва симоҳои ҳуқуқӣ дорад. Шахси воқеӣ аз номи худ амал

мекунад, мисли шахси ҳуқуқӣ ба ташкил ва номнавис кардани корхона, эҳтиёҷ надорад.

Шахси ҳуқуқӣ – ташкилот, корхона, ширкат мебошад. Он ҳамчун ҳомили ягонаи мустақили ҳуқуқ ва ӯҳдадорихо баромад мекунад, номи худ, оиннома (низомнома), суроғи ҳуқуқӣ, муҳр, дар бонк суратхисоб дорад. Шахси ҳуқуқӣ аз қайди давлатӣ мегузарад, яъне номнавис мешавад, номи ӯро дар реестри давлатӣ сабт менамоянд.

Вожаҳои калидии соҳибкории озод – **мустақилият** ва **ташаббускорӣ** мебошад. Ин вожаҳо маънои зеринро доранд: мақомоти давлатӣ ва идоракунии танҳо дар доираи муқарраркардаи қонун ба фаъолияти соҳибкорӣ даҳлат карда метавонанд. Фаъолияти соҳибкорӣ бидуни фармонфармоии нақшавию маъмурии мустақим амалӣ мегардад. Фаъолияти соҳибкорӣ аз соҳибкор ташаббускории тичоратӣ, корчаллонӣ, қобилияти қабули қарор бо назардошти таваккал (риск)-ро тақозо мекунад.

Соҳибкор дар ҳустуҷӯи озодонаи идеяю технологияҳои нав, ашёи хоми нави нисбатан босарфаю фоидаовар, бозорҳои нави фуруши маҳсулот, ҳуллас тамоми он чизҳое мебошад, ки фаъолияти корхонаи ӯ, ширкати тичоратӣ ё хоҷагии кишоварзии ӯро самарабахштар карда метавонанд: ӯ мунтазам бояд пайгирӣ кунад, ки маҳз имрӯз дар бозор кадом мол талабот ва харидор дорад, ба одамон пагоҳ чӣ лозим мешавад, ӯ бояд ҳамеша бохабар бошад, ки дар рақибонаш, яъне соҳибкорони дигар кадом навгонихо арзи ҳастӣ кардаанд.

Ҳамин тарик, ба мадди аввал, чунин хислати соҳибкорӣ, мисли **навҷӯӣ** мебарояд. Ва вақте, ки дар мамлакат садҳо ҳазор соҳибкорон амал мекунанд ва онҳо гӯё аз паи **фондан** худанд, тамоми хоҷагии мамлакат инкишоф ёфта, пеш меравад, ҳосилнокии меҳнат меафзояд, пешрафти техникаӣ амалӣ мегардад.

Иқтисоддони амрикоӣ А. Мескон қайд мекунад: «Соҳибкор шахсест, ки ҳангоми сохтани ташкилоти нав ё хини ҷорӣ намудани гоя, маҳсулот ва хизмати нав таваккал

мекунад». Ва маҳз ҳамин таваккал ба фаъолияти соҳибкор чаззобияти бозии мароковарро ато мекунад.

Соҳибкорӣ на танҳо дар соҳаи хочагидорӣ ё тиҷорат, балки дар ҳамаи риштаҳои ҳаёт татбиқпазир аст, ба ибораи дигар соҳибкорӣ як хислати шахсият аст. Ташаббускорӣ, ўҳдабароӣ, омодагӣ ба таваккал қардан ва ба зима гирифтани масъулияти амалҳои худ ба татбиқи бисёр гоҳҳои далеронаю фондабахш имконият фароҳам меоранд.

Имкони худтатбиқкунӣ, яъне дар амал татбиқ қардани қобилияту истеъдод ва малақаҳои худ яке аз пурарзиштарин имкониятҳои инсон ба ҳисоб меравад.

Хулоса, имкони дар амал татбиқ қардани қобилияту истеъдод, аз ҷумла соҳибкорӣ танҳо дар системаи иқтисодие имконпазир аст, ки ба моликияти хусусӣ асос ёфта бошад. Зеро танҳо пурра соҳиби амвол, сармоя, воситаҳои истехсолот, замин будан имкон медиҳад ин захираҳо тез мавриди ихтиёрдорӣ қарор гиранд; робитаю ҳамкориҳои мутақобилаи аз ҳама самарабахшу муфиди онҳо ба роҳ монда шавад, молу хизмат ва шаклҳои нави ташкили меҳнат, гоҳҳои нав пешниҳод гарданд.

Дар назар доштан, ки ҳангоми татбиқи гоҳҳои наву навоариҳои дигар соҳибкор масъулиятро пурра ба ўҳдаи худ мегирад, бо қору амволи ҳудаш таваккал мекунад. Ва ба ин амал ўро на танҳо хоҳиши ҳудаш, балки рақибон, яъне бизнесменҳое, ки мисли ў қор мекунанд, водор месозанд. Истехсол қардани моли якхела, хизмати шабеҳ бо харчи ками захираҳо, ва ба туфайли ин, ба даст овардани имкони бо нархи нисбатан паст фуруҳтани маҳсулот, ки ба суръати фуруш таъсири назаррас мерасонад, чунин аст мақсади соҳибкор. Агар ў ин қорро амалӣ гардонад, сармояи ба истехсоли мол ё хизмат сарфқардаашро тезтар бармегардонад ва имкон пайдо мекунад, ки қоргоҳ ё савдояшро васеъ кунад, таҷдид намояд. Имрӯзҳо ба соҳаи мусобиқаи рақобатӣ гоҳҳои экологӣ низ дохил шудаанд: маҳсулоти тозаи экологӣ, яъне аз ҷиҳати экологӣ тоза, мошини экологӣ, ҳатто агар нархашон баландтар ҳам бошад, харидорро тезтар меёбанд.

Бинобар ин соҳибкорию озод унсури сохторию иқтисодии бозоргонӣ ба ҳисоб меравад (сохторӣ ба маънои ташкилқунанда аст). Он инкишофи мултасилу тақмили системаи иқтисодии мамлақат, тақдиди дониши онро таъмин қарда, муҳити инноватсиониро ба вуҷуд меорад.

Нақшаи 15

Соҳибқор ба суолҳои зерин ҷӣ ҳел ҷавоб мегардонад:

1. Ҷӣ истеҳсол қардан лозим аст? Моле истеҳсол меқунад ва ё хизматеро пешниҳод меқунад, қи истеъмолқунандагон ба онҳо эҳтиёҷ доранд.

2. Ҷӣ тағр истеҳсол қардан лозим аст? Истеҳсолот ва хизматрасонӣ бояд аз рӯи қунин технологияе ба роҳ монда шавад, қи фоидаи ҳадди ақсар таъмин гардад.

3. Истеъмолқунандаи моли хизмат қист? Қасе, қи маблағ дорад.

Мафҳумҳои асосӣ: Соҳибқорӣ, соҳибқор, фаъолияти соҳибқорӣ, қорчаллонӣ, бизнес, рақобат, молиқият, молиқияти хусусӣ, инноватсия, шахси воқеӣ, шахси ҳуқуқӣ, қонун дар бораи соҳибқорӣ дар ҚТ.

Қори амалӣ

Потенсиали ҳудро қун соҳибқор арзёбӣ қунед.

Суолқоро бо диққат мутолиа қунед ва дар шакли «ҳа» ва «не» ҷавоб диҳед.

1. Шумо иҷро қардани қори муракқаб, вале қолибро дӯст меқоред?

2. Шумо ақаллан барои як сол нақшаи ҳудтақмилидиҳӣ доред?

3. Шумо роҷеъ ба ҳолати саломатӣ ва қобилияти кориатон ғамхорӣ зоҳир мекунад?

4. Шумо ба худ эътимод доред?

5. Оё Шумо ҳангоми қабули қарор муносибати эҷодии ҷолиби диққатро тез-тез истифода мебаред?

6. Оё Шумо дар муносибат бо одамон ва рафторатон таҳаммулпазиру тағйирпазир ҳастед?

7. Барои бо дигар одамон ҳамкорӣ кардан чидду ҷаҳд мекунад?

8. «Суботкор ва зуд мутобиқшаванда» – ин тавсифҳо характери шуморо инъикос мекунанд?

9. Шумо мунтазам қору комёбиҳоятонро арзёбӣ мекунад?

10. Оё Шумо тараққии соҳибкориро асоси пешрафти иқтисоди мамлакат ҳисоб мекунад?

11. Оё Шумо мӯътақид ҳастед, ки соҳибкор бояд қоидаҳои амалкунандаи андозбандӣ, ҳисобкарди музди меҳнат, пешбурди ҳуҷҷатҳои муҳосибиро донад?

12. Оё Шумо ба миқдори кофӣ воситаҳои молиявӣ доред, ки корхонаи худро дар давоми соли аввали мавҷудияташ нигоҳ доред?

13. Оё Шумо вижагии фаъолияти соҳибкориатонро муайян кардаед?

14. Оё Шумо ояндаи фаъолиятонро возеҳ тасаввур мекунад?

15. Дар вақти қабули қарорҳои муҳим Шумо бо катъият амал мекунад?

16. Оё қавлу амали Шумо як аст?

17. Оё Шумо арзишҳои худро бо талаботи ахлоқ муқоиса мекунад?

18. Оё Шумо ба мақолаю китобҳо дар мавзӯҳои иқтисодӣ мароқ доред?

19. Оё медонед, ки кадом сифатҳои шахсиятӣ сифатҳои муҳимми касбӣ ба шумор мераванд?

20. Оё Шумо муътақидед, ки доштани кори худ – орзуи асосии шумост?

Ба ҳар ҷавоби «ҳа» як балл дода мешавад.

Мифтоҳи тест: агар Шумо 17-20 балл гиред, пас чун соҳибкор захираи ба қадри кофӣ баланд доред. 13-16 балл шоҳиди он аст, ки захираи соҳибқорӣ Шумо ба такмил эҳтиёҷ дорад. 1-2 балл ва аз ин камтар нишон медиҳад, ки шанси соҳибкор шудани Шумо зиёд нест. Худро дар ҷабҳаи дигари фаъолият санҷида бинед. Вале дар хотир нигоҳ доред: комёбию муваффақият танҳо насиби одамони суботкор, қатъӣ, боирода мешавад.

Суолҳо барои санҷиш:

1. Шумо зери мафҳуми «соҳибқорӣ» ва «бизнес» чиро мефаҳмед?

2. Барои инкишофи соҳибқорӣ дар Тоҷикистон кадом шароитҳо заруранд?

3. Фаъолияти кадом соҳибқорони муосир ба Шумо таъсири бештар мерасонад?

4. Ин одамон кадом сифатҳои махсуси соҳибқоронро доранд?

5. Онҳо дар фаъолияти худ кадом принципҳоро ба роҳбарӣ мегиранд?

2.2. ҚОМЕАИ МЕҲНАТӢ. ПАРДОҲТИ МУЗДИ МЕҲНАТ

Қомеаи меҳнатӣ чист? Қомеа ин иттиҳоди ду ва ё бештар одамонест, ки мақсади умумӣ, қоидаҳою меъёрҳои муайян, сохтори ташкилии худӣ ва системаи коммуникатсия, яъне иртибот ва ҳамдигарфаҳмӣ доранд.

Дар раванди меҳнат байни коргарону корфармоён, ки музди меҳнати онҳоро мепардозанд, муносибат пайдо мешавад. Инро муносибатҳои меҳнатӣ меноманд. Дар бозори меҳнат қувваи корӣ моле ба ҳисоб меравад, ки онро соҳибаш, яъне коргар ба нархи муайян мефурушад.

Дар корхона муносибати байни коргар ва маъмурият дар шартномаи коллективӣ инъикос меёбад. Шартномаи коллективиро аз як тараф намояндагони ширкат, ё корхона, ноиб-президенти ширкат оид ба муносибатҳои меҳнатӣ ва адвокатҳо, аз тарафи дигар – кумитаи иттифоқи касабҳои корхона муҳокима мекунанд. Қоидаҳои бурдани гуфтушуниро қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян кардааст. Матни шартномаи коллективӣ қисмҳои зеринро дар бар мегирад: 1. Сиёсати кадрӣ (ба қор қабул кардан ва сабуқдӯш кардан, баланд бардоштани ихтисос, кафолати иштиголи коргарон) 2. Пардохти музди меҳнати кормандони корхона. 3. Вақти қор ва вақти истироҳати коргарон. 4. Муҳофизати меҳнати коргарони корхона. 5. Ташкили қор оид ба сугуртаи иҷтимоӣ. 6. Гузаронидани қори фарҳангӣ оммавӣ ва тарбияи ҷисмонӣ солимгардонӣ. 7. Шароити иҷтимоӣ маишӣ меҳнати коргарон.

Роҳбари корхона (ширкат) метавонад бо коргарони алоҳида қарордод баста, дар он ҳамаи моддаҳои қарордодро қайду шарт кунад.

Қарордод бо коргари корхона нуктаҳои зеринро дар бар мегирад: 1. Вазифаҳои тарафайн. 2. Ҳуқуқи ӯҳдадорӣ. 3. Мӯҳлати қарордод. 4. Асос барои лағви қарордод бо ташаббуси роҳбар ё коргар. 5. Музди меҳнат. 6. Рӯзи қор (аз ... то ...). 7. Ҳафтаи қор бо рӯзҳои истироҳат (номи рӯзҳо қайд мешавад). 8. Рухсатии ҳарсола бо идомати ... рӯзи тақвимӣ. 9. Имтиёзу кафолатҳо. 10. Сугурта. 11. Ҷамъаи қор барои саломатӣ.

Ҳифзи ҳуқуқи меҳнати коргар Ҳуқуқҳои меҳнатии одамонро қонунгузори меҳнат, ки дар он қоидаҳои пешниҳод кардани қор, қор, қор, сабуқдӯш кардан, ҳифзи меҳнат, рухсатӣ, истироҳат, қуброни шароити зарарноку мушкили қор, маҳдудияти идомати рӯзи қор ва ҳатмияти қор қоидаҳои техникаи бехатарӣ пешбинӣ шудаанд, ҳифз мекунанд.

Дар сурати ба миён омадани низою баҳс байни коргар ва маъмурият манфиати коргарро мақомоти давлатии ҳукумат, ки муносибатҳои меҳнатӣ дар салоҳияти онҳост ва

мақомоти ҳуқуқӣ дар симои прокуратураю суд ҳимоя карда метавонанд.

Манфиатҳои коргаронро ҳамчунин ташкилотҳои иттифоқи касаба, ки дар корхона ташкил шудаанд, ҳимоя мекунанд. Онҳо дар муносибати байни ҷомеаҳои меҳнатӣ ва маъмурияти корхона тарафи сеюм мебошанд. Иттифоқҳои касаба муноқишаҳои меҳнатӣ, ҷанҷолхоро ҳал карда, ба бастании созишномаҳои меҳнатӣ мусоидат менамоянд. Худи коргарони ҷомеаи меҳнатӣ имкониятҳои васеи ҳифзи ҳуқуқҳояшонро бо роҳи таъсиси мақомоти худидоракуни, кумитаҳои коргарӣ, шӯрои ҷомеаҳои меҳнатӣ доранд. Баъзан муноқишаҳои байни маъмурият ва ҷомеаи меҳнатӣ тезу тунд мешаванд ва коргарон даст ба корпартоӣ мезананд. Нигоҳ доштани истехсолот, мавқуф кардани кор боиси харҷҳои талафоти калон мегарданд, назми кори истехсолиро вайрон мекунанд. Шакли беҳтарини ҳалли муноқишаҳои меҳнатӣ мусолиҳае аст, ки қобили қабули тарафайн бошад. Ҳифзи ҳуқуқҳои меҳнатӣ набояд бо риояи меъёру ўҳдадорӣҳои меҳнатӣ аз ҷониби коргар, ки дар қарордод кайду шарт шудааст, мухолифат кунад.

Ҳосилнокии меҳнат қобилияти дар вақти муайян истехсол кардани як миқдор маҳсулот ё расонидани хизмат аз ҷониби инсон аст. Ин нишондиҳандаи самарабахшии кори корхона буда, бо миқдори маҳсулоти дар як соат, баст, мох, сол истехсолкарда ҳисоб мешавад. Он дар шакли натура (мол, чиз, озуқа, маҳсулот) ва пул муайян карда мешавад. Дар ифодаи натуравӣ ҳосилнокии меҳнат чун ҳаҷми маҳсулоти истехсолшуда, ки ба миқдори коргарони корхона тақсим карда шудааст, ё чун ҳаҷми маҳсулоти истехсолшуда, ки ба вақти масрафгардида тақсим шудааст, муайян карда мешавад.

Дар ифодаи пулӣ ҳосилнокии меҳнат чун арзиши маҳсулот, ки ба миқдори коргарон ва ё бо вақти масрафгардида тақсим шудааст, муайян карда мешавад. Дар миқёси минтақа, соҳа ва мамлакат ҳосилнокии меҳнат бо бузургии маҷмӯи маҳсулоти миллӣ ё даромади миллӣ, ки ба

як коргари машгули кор дар як сол рост меояд, андоза гирифта мешавад.

Коркард – миқдори вақте, ки ба тайёр кардани воҳиди маҳсулот сарф шудааст.

Роҳҳои баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ҳам инфиродӣ ва ҳам дастачамъӣ буда метавонанд. Шартҳои зерин метавонанд аз ҷумлаи шартҳои муҳимтарин бошанд:

- ҳавасмандию манфиатнокии коргарон;
- соҳибтахассусӣ, яъне касбият, таҷриба, дониш;

- ташкили меҳнат, сифати идоракунии истеҳсолот. Ин мафҳуми серомил аст. Ба он нақшагирию мутобиқгардонии амалиёти коргарон, таъмини тартибот ва интизоми меҳнат шомил мешаванд. Ба афзоиши ҳосилнокии меҳнати дастачамъӣ махсусгардонӣ ва кооператсия мусоидат мекунанд;

- сифати мошинҳо, таҷҳизот, пешқадам будани равандҳои технологӣ.

Ҳосилнокии меҳнат ва музди меҳнат ду мафҳуми ба ҳам алоқаманд мебошанд. Чӣ қадаре, ки ҳосилнокии меҳнат баланд бошад, бояд музди меҳнат ҳамон қадар баланд шавад. Дар саноат шаклҳои зерини музди меҳнат мавриди истифода қарор мегиранд: корбайъ, вақтбайъ, шартномавӣ.

Шакли корбайъи музди меҳнат ба системаҳои зерин тақсим мешавад:

1. Инфиродӣ, ки дар он ҳар коргар бо кор таъмин аст ва кори ӯро ба меъёру ба ҳисоб гирифтани имконпазир мебошад;

2. Дастачамъӣ, ки дар шаклҳои коллективии ташкили меҳнат истифода мешавад.

3. Бригадавӣ, ки дар он пардохт аз рӯи як наряд бо тақсими музди меҳнати умумӣ байни аъзои бригада бо назардошти коэффисиенти иштироки меҳнат (КИМ) ба амал бароварда мешавад.

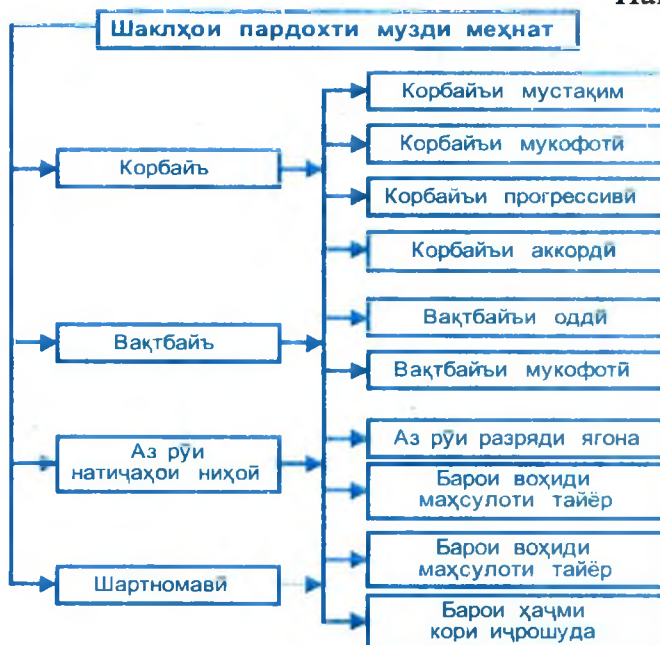
Дар истеҳсолот намудҳои дигари пардохти музди меҳнат, аз қабили пардохти яклукти музди кор (аккордӣ) (масалан, ҳини садама, рафъи оқибатҳои сӯхтор, обхезӣ ва ғайра) истифода бурда мешаванд. Нархномаи корбайъ

якбора ба ҳамаи ҳаҷми кор бидуни тақсими кардани он ба амалҳои алоҳида сурат мегирад ва то оғози кор маблағи умумӣ ва муҳлати иҷрои тамоми ҳаҷми кор нишон дода мешавад. Пардохти корбайӣ ғайримустақими музди меҳнат – музди коргар аз натиҷаи кори коргарони асосии корбайӣ, ки ӯ ба онҳо хизмат мерасонад, вобаста мебошад.

Системаҳои корбайӣ мукофоти ва вақтбайӣ мукофотиро ҷудо мекунад. Дар ин система коргарон барои иҷро кардан ва барзиёд иҷро кардани нишондодҳои муқарраргардидаи мукофотони хавасманд гардонида мешаванд.

Нишондиҳандаҳои мукофотони шуда метавонанд: беҳтар кардани сифати маҳсулоти истеҳсолшаванда ва беҳтар кардани нишондиҳандаҳои сифатии кор. Ин баланд бардоштани устувории бадошти, кам кардани брак, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, зиёд кардани ҳаҷми истеҳсолот ва ғайра мебошад.

Нақшаи 16

Дар иқтисодиёти бозорӣ системаи шартномавии пардохти музди меҳнат истифода мешавад. Он мумкин аст барои як воҳиди маҳсулот ва ё ҳаҷми муайяни кор пардохта шавад.

Мафҳумҳои асосӣ: *Чомаи меҳнатӣ, қарордод, шартномаи дастаҷамъӣ (коллективӣ), ҳосилнокии меҳнат, коркард, пардохти корбайъ, пардохти вақтбайъи музди меҳнат, пардохти шартномавӣ, пардохти аккордӣ, пардохти гайримустақими музди меҳнат*

Кори амалӣ

1. Корхонаи (ширкати) дилхоҳи шаҳр, шаҳрак ё минтақаатро интихоб кунед. Чадвали кории он (давомнокии рӯзи кор бо танаффуси нисфирӯзӣ, имтиёзҳои коргарон), ҳифзи меҳнати коргарони ҳамин корхонаро (ширкатро) тавсиф кунед.

2. Коргар дар як баст маҳсулоти арзишаш 30 сомони ро истехсол кард. Ба ӯ ҳамин қадар музди меҳнат додан мумкин аст? Чавобро шарҳ диҳед.

Суолҳои барои санҷиш:

1. Нишонаҳои чомаи меҳнатиро номбар кунед.

2. Дар созишномаи меҳнатӣ байни коргару корфармо кадом ҳуқуқи ӯҳдадорӣҳои асосӣ бояд қайд шарт шаванд?

3. Қарордод байни кӣ баста мешавад ва он кадом бандҳои асосиро дар бар мегирад?

4. Ба қарордод кадом шартҳои иловагиро ворид сохтан мумкин аст?

5. Ҳосилнокии меҳнати челонгар, дӯзанда, гилкор чӣ хел ҳисоб карда мешавад?

2.3. АРЗИШИ АСЛИИ МАҲСУЛОТ

Арзиши аслий яке аз нишондиҳандаҳои асосии самарабахшии фаъолияти хоҷагидорӣи корхона мебошад.

Асоснокии нарх аз сифати ҳисобу китоби арзиши аслий вобаста аст. Арзиши аслий на танҳо хароҷотро ба истехсол ва

фурӯши маҳсулот дар бар мегирад, балки механизми иқтисодии чуброни ин хароҷотро кушода медиҳад. Вобаста ба пуррагии дохил шудани хароҷот арзиши аслиро ба коргоҳӣ, истеҳсолӣ ва пурра (тиҷоратӣ) тақсим мекунад.

Арзиши аслии коргоҳӣ хароҷоти бахши мушаххасро ба тайёр кардани маҳсулот дар бар мегирад.

Арзиши аслии истеҳсолӣ арзиши аслии коргоҳӣ ва хароҷоти умуми корхонагиро (хароҷоти пардохти музди меҳнати кормандони идора ва хизматрасон, нигоҳдорию таъмири иншооту биноҳо, хароҷоти ҳифзи меҳнат, техникаи бехатарӣ ва ғайра) дар бар мегирад.

Арзиши аслии пурра (тиҷоратӣ) аз арзиши аслии истеҳсолӣ ва хароҷоти ғайриистеҳсолотӣ (хароҷоти фурӯши маҳсулот, тайёр кардани кадрҳо ва ғайра) ташаккул меёбад.

Аз нуқтаи назари нархгузори арзиши асли ба инфиродӣ ва арзиши аслии зарурии ҷомеавӣ чудо мешавад. Арзиши аслии инфиродӣ шароитҳои мушаххаси кори корхонаро инъикос мекунад. Аз рӯи арзиши аслии инфиродӣ баҳо додан мумкин аст, ки фондҳои асосии истеҳсолӣ, захираҳои моддӣ, меҳнатӣ ва молиявӣ то чӣ андоза оқилона мавриди истифода қарор мегиранд ва идоракунии корхона то кадом андоза самарабахш аст.

Ҷамъбасти маълумот дар бораи арзиши аслии инфиродии маҳсулоти мушаххас дар корхонаҳои гуногун имкон медиҳад арзиши аслии зарурии ҷомеавии ҳамин маҳсулот муайян карда шавад.

Дар намуди нисбатан содда арзиши аслии маҳсулотро дар шакли формулаи зерин ифода кардан мумкин аст.

$$A = X_m + X_{mm} + P_{cu} + P_u + P_{kk} + X_{duz};$$

дар ин ҷо A – арзиши асли (мол, хизмат)

X_m – хароҷоти моддӣ ба истеҳсол ва фурӯши маҳсулот

X_{mm} – хароҷоти музди меҳнат

P_{cu} – пардохти суғуртаи давлатии иҷтимоӣ

P_u – пардохти истеҳлоқӣ ба барқарор кардани фондҳои асосии истеҳсолӣ (истеҳлоқ ё амортизатсия интиқоли арзиши фондҳои асосӣ ба маҳсули нав сохта шуда мебошад)

$P_{\text{кк}}$ – пардохт аз рӯи қарзҳои кӯтоҳмӯҳлати бонкҳо

$X_{\text{ош}}$ – хароҷоти дигар ба истехсолу фуруши маҳсулот; аз ҷумла хароҷоти ҳамон намудҳои таъмири фондҳои асосии истехсолӣ

Ҳисобкарди истехлок дар асоси маълумоти зерин сурат мегирад:

- арзиши пурраи воситаҳои асосии дар раванди истехсолот истифодашаванда (бино, дастгоҳ, нақлиёт ва ғайра)

- мӯҳлати пурраи меъёрии истифодаи воситаҳои асосӣ;

- миқдори воҳиди мол, ки бо иштироки воситаҳои асосӣ (ё мӯҳлати истифодаи онҳо) истехсол карда мешавад;

- аз рӯи меъёрҳои муқарраргардида

$$P_u = A_{\phi} \times M_n = 100, \text{ ки дар ин ҷо}$$

P_u – пардохти истехлокӣ, с;

M_n - меъёри пардохти истехлокӣ, %;

A_{ϕ} - арзиши фондҳои асосӣ (таҷҳизот, дастгоҳҳо, биноҳо, мошинҳо, ки дар раванди истехсоли маҳсулот иштирок мекунанд), с;

Ҳисобу китоби пардохтҳои истехлокии ҳар унсури техникӣ дар илоҳидагӣ ба амал бароварда мешавад. Бузургии ҷамъулҷамии он дар ҳисобу китоб ба ҳар воҳиди маҳсулоти молӣ ба хароҷоти истехсолот дохил карда мешавад. Баъди фуруши мол муодили пулии он ба суратҳисоби махсуси истехлокӣ гузаронида мешавад, ки дар он таҷаммуи маблағи матлуб барои иваз кардани унсури техникӣ истехсолот дар сурати фарсудашавии он ба амал меояд.

Ба таркиби арзиши асли пардохтҳои зерин дар шакли пулию натура дохил карда намешаванд:

- ёрии моддӣ ба қормандони қорхона;

- муқофотпулӣ аз рӯи ҷамъбасти сол;

- пардохти руҳсатҳои иловагии бо қарори ҷомеаи меҳнатӣ (бар иловаи пешбинӣ кардаи қонунгузорӣ) ба заводи кӯдакони тарбиякунанда, иловапулӣ ба нафақаи онҳо.

- ёрипулӣ яқдафъаина ба собиқадорони меҳнат, ки ба нафақа мебароянд;

- даромади сахмияҳо, пардохт аз рӯи пайҳо, баъзе пардохтҳои дигар;

Ҳамаи ин пардохтҳо аз Ҷоиде ба амал бароварда мешавад, ки баъди супурдани андозҳо дар ихтиёри корхона мемонад.

Муайян кардани арзиши аслии воҳиди маҳсулот (маснуот, намуд, гурӯҳ) тибқи моддаҳои хароҷот калкулятсия (нархгузорӣ) номида мешавад.

Номгӯи моддаҳои хароҷот барои ҳар як корхона, ширкат гуногун мешавад. Бинобар ин, кори (бизнеси) худро оғоз намуда, тавсияҳои методии соҳае, ки ширкат ё корхона ба он дахл дорад, ба роҳбарӣ гирифташ лозим аст.

Воҳиди нархгузорӣ (калкулятсионӣ) ин воҳиди андозагирии ҳуди объекти нархгузорӣ аст: маҳсулоти тайёр, кор, маҳсулоти нимтайёр, гирехҳо, ҷузъиёти алоҳида. Масалан, дар саноати бофандагӣ матои артикули муайян воҳиди калкулятсионӣ ба шумор меравад.

Барои таҳлили сатҳ, сохтор ва динамикаи арзиши аслии маҳсулот гурӯҳбандии хароҷот ба истехсолот ва фуруши маҳсулот аз рӯи унсурҳои иқтисодии хароҷот ва моддаҳои калкулятсия аҳамияти калон доранд

Ҷадвали 3

Унсурҳои хароҷот	Моддаҳои калкулятсия
1. Ашёи хом ва масолеҳи асосӣ	1. Ашёи хом ва масолеҳ
2. Маводи ёрирасон	2. Сузишворӣ ва энергия ба мақсадҳои техникӣ
3. Сузишворӣ	3. Музди кори асосии истехсолӣ
4. Энергия	4. Пардохт ба сугуртаи иҷтимоӣ
5. Истехлоки фондҳои асосӣ	5. Хароҷот ба тайёри ва азхудкунии истехсолот
6. Музди меҳнат	6. Хароҷот ба нигоҳдорӣ ва истифодаи таҷҳизот
7. Пардохт ба сугуртаи иҷтимоӣ	7. Хароҷоти коргоҳӣ
8. Хароҷоти дигар	8. Хароҷоти умумии корхона
	9. Талафот аз брак
	10. Хароҷоти дигари истехсолӣ
	11. Хароҷоти берун аз истехсолӣ

Гуруҳбандии харочот аз рӯи унсурҳои иқтисодӣ барои муайян кардани талаботи корхона ба захираҳои истеҳсолӣ, характеристикаи иқтисодии корхонаю соҳа, муайян кардани андозаи даромади милли зарур аст.

Гуруҳбандии харочот аз рӯи моддаҳои калкулятсия мақсадҳои дигар дорад. Дар калкулятсия харочот вобаста ба таъйинот ва қитъаҳои истеҳсолот, ки дар он қитъаҳо харочот ба амал омадаанд, гуруҳбандӣ карда мешаванд. Ҳисобу китоби харҷҳо оид ба моддаҳои калкулятсия барои ҳисоб кардани харҷҳо тибқи подразделенияҳо ва намудҳои алоҳидаи маҳсулоти истеҳсолшаванда, муайян кардани таъсири чунин омилҳо, мисли тағйирёбии ҳаҷми истеҳсол, талаф аз брак, бекористӣ ва ғайра ба арзиши асли зарур аст.

Сохтори арзиши асли ин таносуби фоизи намудҳои алоҳидаи харҷ мебошад. Таҳлили сохтори харҷҳои истеҳсоли маҳсулот имкон медиҳад захираҳои асосӣ ва роҳҳои кам кардани арзиши асли ошкор карда шаванд.

Масалан, ду корхона - №1 ва №2 (ҷадвали 4) мавҷуданд.

Ҷадвали 4

Номи моддаҳо	%	
	Корхонаи №1	Корхонаи №2
Ашёи хом ва масолеҳи асосӣ	50	10
Маводи ёрирасон	6	6
Сӯзишворӣ	13	6
Энергия	6	7
Харочоти дигар	5	6
Пардохти истеҳлоқӣ	5	15
Музди меҳнат бо пардохти сугуртаи иҷтимоӣ	15	50

Аз ҷадвал маълум мешавад, ки барои паст кардани арзиши аслии маҳсулот ба корхонаи якум зарур аст оид ба сарфаю истифодаи оқилонаи ашёи хом, масолеҳ, фонди музди меҳнат тадбирҳо андешад.

Корхонаи дуюм бошад, бояд ба сарфаи фонди музди меҳнат бештар аҳамият диҳад.

Дар поён ҳисобу китоби эҳтимолиё намунавии арзиши аслии як курсиро дар истеҳсолоти инфиродӣ меорем (Дар ин ҷо ва баъдан нархҳо шартланд).

Маълумоти ибтидоӣ: барои сохтани як курсӣ $0,032\text{м}^2$ чӯб (арзиши 1м^3 чӯбу тахта – 500 сомонӣ), 30 грамм мех (нархи як кг мех 8 сомону 75 дирам), 50 гр. клейи дуредгарӣ (нархи 1 кг клей – 4 сомону 50 дирам) лозим аст.

Ҳисобу китоби арзиши аслиро аз рӯи формулаи зерин амалӣ мегардонем:

$$X_m + P_u + X_{км} + P_{cu} + X_{диз}$$

Хароҷоти моддиро муайян мекунем:

Хароҷоти моддӣ ин арзиши масолах чамъ музди энергияи электр, чамъ хароҷоти нақлиётӣ аст.

Арзиши масолах

$(500 \times 0,032) + (8,75 \times 0,03) + (4,5 \times 0,05) = 16\text{с} + 0,3\text{с} + 0,2\text{с} = 16$ сомону 50 дирам.

Пардохти музди энергияи барқ $1\text{кВс} = 9$ дирам аст. Бо назардошти хароҷоти нақлиётӣ ҳосил мекунем:

$X_m = 17$ сомону 33 дирам

Муайян кардани $X_{км}$:

Дар давоми як моҳ хонандагон агар дар як ҳафта дусоатӣ се бор кор кунанд, панҷ курсӣ сохта метавонанд. Пас, ба як курсӣ 4,8 соат сарф мекунанд. Бигзор арзиши як соати кор 0,7 сомонӣ бошад, пас як курсӣ $0,7 \text{ сомонӣ} \times 4,8 = 3$ сомону 36 дирам мешавад.

P_{cu} 39%-и $X_{мл}$ -ро ташкил мекунад.

$$\frac{3,36\text{с} \times 39}{100} = 1\text{с}$$

$X_{диз}$ пардохти хизматҳои гуногуни дигари ташкилот, сафарҳои хизматӣ ва ғайраро дар бар мегирад. Дар мисоли мо чунин хизматҳо вуҷуд надоранд.

Истехлоки фондҳои асосӣ. Барои тайёр кардани курсӣ ба мо як дастгоҳ, барои буридани тахта, болға, арра, ранда лозим аст. Фарз мекунем, ки дастгоҳ 780 сомонӣ нарх дорад. Меёри истехлоки ҳарсола 14%, яъне 104 сомонӣ аст. Дар як сол бо дастгоҳ 60м^3 чӯбро коркард кардан мумкин аст. Дар ин ҳолат истехлоки 1м^3 баробар ба

$$\frac{109c}{60} = 1c.80d$$

Пардохти истехлокии як курсї баробари 0,06с аст. Истехлоки асбобу ускунаро ҳисоб мекунем, ки арзиши онҳо баробар аст бо:

Болга-15 сомонї, арра-34 сомонї, ранда - 15сомону 90дирам. Чамъ 64,90 сомонї.

Асбобу ускуна баъди ду сол пурра аз эътибор соқит карда мешавад. Пас, истехлок дар як моҳ баробар аст бо:

$$\frac{64,90}{24} = 2,70c$$

$$\frac{2,70c}{5} = 0,54c$$

Ба як курсї - 5
 $P_n = 6d + 54d = 60$ дирам

Арзиши истехсолии як курсиро муайян мекунем: -

$$A_{ис} = 17,32 + 0,60 + 5,00 = 22,92 \text{ сомонї}$$

Агар харочоти фурӯш 3%-ро ташкил кунад, пас

$$\frac{22,92 \times 3}{100} = 0,69c$$

Пас, дар ин сурат арзиши аслии пурраи тайёр кардани курсї баробар аст бо:

$$A_k = 22,55 + 0,69 = 23,24 \text{ сомонї}$$

Барои муайян крадани нархи яклухт бояд фоизи таҷаммуъ, яъне фоидаи меъерї ворид карда шавад. Он барои ҳар як намуди маснуот фарқ мекунад, зеро харочоти онҳо низ аз ҳам фарқ дорад.

Фарз мекунем, ки фоидаи меъерї барои тайёр кардани курсї ва васеъ кардани истехсолот 25%-ро ташкил мекунад, яъне

$$\frac{23,24 \text{ сом} \times 25}{100} = 5,81c$$

пас дар ин маврид нархи яклухт баробар аст ба:

$$23,24 \times 5,81 = 29,05c$$

Ҳамин тавр, нархи яклухти як курсӣ 29с.59д аст.

Мафҳумҳои асосӣ: Арзиши асли, маҳсулот, воҳиди калкулятсия, калкулятсия, смета, унсури харч, моддаи калкулятсия, истеҳлоқ, харчи моддӣ.

Кори амалӣ

Масъала:

1. Ширкат барои дӯхтани рӯйчо 10 адад мошини дӯзандагӣ ба маблаги 20 ҳазор сомонӣ харид. Пардохти истеҳлоқӣ дар як сол 14%-ро ташкил кард. Коргоҳ дар ду баст кор мекунад. Ба ҳар як мошини дӯзандагӣ як коргар хизмат мерасонад. Ба 10 коргар як нафар сардор интиҳоб мекунанд. Музди кори як коргар дар як моҳ 600 сомонӣ аст. Харочоти масолеҳ ва маводи ёрирасон барои як маҷмӯъ баробари 60 сомонӣ аст. Дар як баст коргар метавонад 3 комплект рӯйчо дӯзад. Арзиши аслии истеҳсолии як комплекти рӯйчоро муайян кунед, агар ҷомеаи меҳнатии коргоҳ дар як моҳ 21 рӯз кор карда бошад.

Ҷавоб: 70,66 дирам.

2. Бо қарори ҷомеаи меҳнатӣ, ки аъзои он пайчиёни корхонаанд, ҳаҷми музди соатбайъ ба челонгар – созкунанда 5% зиёд карда шуд; ба кормандони ба нафақабароянда дар ҳаҷми 150%-и маош ёрдампулӣ дода шуд; ба рухсатии муздноки модароне, ки кӯдакони то 10-соларо тарбия мекунанд, 10 рӯз илова гардид; музди кори харрот зиёд карда шуд. Кадоме аз ин пардохтҳо ба ҳисоби харчи истеҳсоли маҳсулот дохил мешаванд?

3. Барои пухтани 100 самбӯсаи карамин 500г орд, 400г. карам, ду тухм, 100г равгани рустанӣ сарф шуд. Ҳамаи маҳсулот аз бозор харида шудааст: 1кг орд 2,5с., даҳ дона тухм – 4,5с., 1кг. карам – 3с., 1 кг равгани рустанӣ -6,5с. Харчи моддии истеҳсоли як самбӯсаро муайян кунед. Барои муайян кардани арзиши аслии пурраи як самбӯса кадом масрафхоро ҳисоб кардан лозим аст?

Ҷавоб: 40 дирам.

Суолҳо:

1. Исбот кунед, ки харч ба истехсоли маҳсулот яке аз нишондиҳандаҳои асосии самарабахшии фаъолияти хочагидорӣ мебошад.
2. Накши харчи инфиродиро дар истехсоли маҳсулот хангоми муайян кардани арзиши аслии зарурии чамъиятии маснуоти мушаххас нишон диҳед.
3. Барои чӣ ба таркиби харчи истехсоли маҳсулот чунин нишондиҳанда, аз қабилӣ ёрии моддӣ ба коргарони корхона дохил намешавад?
4. Сметаи хароҷот аз калкулятсия чӣ фарке дорад?
5. Фаъолияти касбии роҳбар ба харчи маҳсулоти истехсолшаванда чӣ тавр таъсир мерасонад?

2.4. НАРХИ МОЛУ ХИЗМАТ

Ташаккулёбии нарх – яке аз масъалаҳои муҳимтаринест, ки дар назди ҳамаи соҳибкорон, чӣ соҳибкори навкор ва чӣ бизнесмени ба сатҳи муайяни фоида ноил гардидаю истехсолоташиро васеъкунанда меистад. Вазъи корро дар бозори маҳсулоти муайян ва сатҳи даромаднокии корxonаро маҳз нарх инъикос мекунад. Агар маҳсулот бо нархи пешбинишуда ба фурӯш равад, ин чунин маъно дорад, ки стратегияи ташаккули нарх дуруст интихоб ва ҷой дар бозори маҳсулот (хизмат) саҳеҳ муайян карда шудааст.

Вобаста ба мақсадҳои ниҳони соҳибкор истифодаи стратегияҳои зерини ташаккули нарх ба мақсад мувофиқ мебошад:

1. Стратегияи нархҳои паст – дар он мавриде истифода мешавад, ки соҳибкор бо ин роҳ қисми аз ҳама калони бозори фурӯши хамин мол (хизмат)-ро ишғол кардани ҷо бошад.

2. Стратегияи нархҳои муътадил – дар мавриде истифода мешавад, ки ширкат мехоҳад чун истехсолкунандаю таҳвилгари устувор обрӯю эътибор пайдо кунад. Дар

натичаи истифода нархҳои муътадил инкишофи бозғимоду пойдори корхона ба даст меояд.

3. Стратегияи нархҳои баланд – дар мавриде истифода бурда мешавад, ки дар муҳлати кӯтоҳ ҳадди аксари ғоидаро гирифта лозим бошад. Нархи баланд ҳатто дар давраи ибтидоии инкишофи корхона (ширкат) диққати саҳомони эҳтимолии навро ҷалб мекунад ва соҳибкорро аз мушкилоти пардохти қарз озод менамояд.

Ба фарқи назарраси мақсадҳои ниҳонии ин стратегияҳои ташаккули нарх нигоҳ накарда, гуфта мумкин нест, ки яке аз онҳо саҳеҳ ва дигараш нодуруст аст. Дар ҳар мавриди муайян соҳибкор маҷбур мешавад шахсан стратегияи ягонаи танҳо барои \bar{y} ва ба муҳлати муайян қобили қабули ташаккули нархро интихоб кунад.

Нарх омили умдаи ғоидаварии истехсолот аст. Ғоиди фарқи байни арзиши аслии мол ва нархи ғуруши он мебошад. Аз тарафи дигар, сатҳи ғуруши маҳсулоти истехсолшуда маҳз ба нарх марбут аст.

Барои муайян кардани нархи ҳадди ақалл ба маҳсулот ҳисобу китоби ҳамаи хароҷоти умумиро ба истехсолу ғуруш анҷом додан лозим аст. Хароҷоти умумӣ ҳосили ҷамъи хароҷоти доимӣ тағйирёбанда мебошад. Хароҷоти доимӣ ҳамаи масрафҳост, ки аз ҳаҷми маҳсулоти истехсолшаванда вобаста нест (ичорапулӣ, пардохти хизматҳои коммуналӣ, харчи нигоҳдории дастгоҳи маъмурию хоҷагидорӣ ва ғайра).

Қайд кардан лозим аст, ки марзи муайяни ҳаҷми истехсолот мавҷуд аст, ки дар он хароҷоти доимӣ якбора зиёд мешавад. Барои мисол вазъиятеро мегирем, ки барои таъмини пухтани самбуса (кабоб) зарурати харидани плитаи нав, тафтдон, даъват кардани як ё ду мутахассис ба миён меояд.

Хароҷоти тағйирёбанда хароҷоти истехсолот ва ғуруши маҳсулот мебошад, ки ҳангоми барориши ҳар як воҳиди ояндаи маҳсулот зиёд мешавад (харчи ашёи хом, масолах, масрафи пардохти музди меҳнат, хароҷоти нақлиёт, пардохти нерӯи барқ ва ғайра).

Механизми ташаккули нарх барои соҳибкори навкор нисбатан мураккаб аст. Хангоми муайян кардани нархи мол бояд ду меъёри асосиро ба роҳбарӣ гирад:

- нарх бояд хароҷоти истехсолот ва фурӯши маҳсулотро рӯпӯш карда, ба корхона фоида орад. Фоида дар навбати худ ба кори муназзами минбаъда, васеъ кардани истехсолот, пардохти даромад аз рӯи пай ва саҳмияҳо, бо маблағ пур кардани ҳамаи фондҳои корхона (фонди таваккал, фонди ҳавасмандгардонии моддӣ ва ғайра) имкон медиҳад;

- нарх бояд мувофиқи талабот ба ҳамин мол (кор, хизмат) муқаррар карда шавад. Он бояд ба дараҷаи кофӣ тағйирпазиру устувор бошад, то ки на танҳо ғоиданокии кофии корхона, балки васеъшавии эҳтимолии бозори фурӯши маҳсулотро таъмин карда тавонад.

Нарх=арзиши асли=ғоидан интизорӣ $H=A+\Phi_u$

Нарх ин иғодаи пулии арзиши мол аст. Дар шароити муносибатҳои бозоргонӣ нарх унсури муҳимтарини робитаҳои иқтисодии байни истехсолкунандаю истеъмолкунанда, мутаносибии таклифу талабот мебошад. Нарх бозорро танзим мекунад. Вобаста ба талабот нисбат ба мол он баланд шуда метавонад.

Нархи харидор ва фурӯшанда – нархи ҳадди аксар, ки фурӯшанда пешниҳод карда метавонад ва нархи ҳадди ақалле, ки харидор маҳсулотро харида метавонад.

Нарх ба яклухт, чакана, харид ва ғайра ҷудо мешавад, ки дар бораи таъсири мутақобилаи истехсолкунандаю харидор тасаввурот медиҳанд.

Нархи базисӣ – нарх барои муайян кардани ҳел ва ё сифате, ки дар раванди хариду фурӯш тарафҳо мувофиқа кардаанд ва барои муайян кардани нархи ниҳоии моли мазкур чун ибтидоӣ хизмат мекунад.

Нархи шартномавӣ (озод) дар асоси шартномаи харидору фурӯшанда муқаррар карда мешавад; дар давраи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ бояд нисбат ба молҳои татбиқ шавад, ки ба сатҳи ҳаётии аҳоли таъсири назаррас намерасонанд.

Нархи харид: нархе, ки аз рӯи он давлат маҳсулоти кишоварзиро аз хочагиҳои чамоавӣ, хочагиҳои дехқонӣ, фермерҳо, аҳоли ва гайра мехарад.

Нархи инхисорӣ (монополӣ) – дар бозор аз тарафи иттиҳодияҳои монополӣ муқаррар карда мешавад. Ин нарх ғоидаи ғавқуллода зиёдро таъмин мекунад.

Нархи номиналӣ – нархе, ки дар нархнома (номгуӣ намудҳои кор, хизмат, маҳсулот, мол ва гайра) бо нишон додани нарх ё арзиш ва тарифаҳои онҳо ва маълумотномаҳо (маълумотномаи нархи молҳо. маълумотномаи молӣ) муқаррар карда мешавад.

Нархи сметаӣ барои муайян кардани арзиши ҳисобии сохтмони нав ё таъмири асосӣ, таҷдиди биноҳо иншоот истифода бурда мешавад.

Нархи трансфертиро корпоратсияҳо дар муомилот байни подразделенияҳо, бахшҳо ё ширкатҳои ба онҳо тобеъ истифода мебаранд.

Нархи воқеӣ – нархе, ки аз рӯи он муомила воқеан ба анҷом мерасад; дар бозори арзишҳои фондӣ нархи ниҳое, ки харидору фурӯшанда ба он розӣ шудаанд.

Нархи фактураӣ – нархи муомилаи воқеии хариду фурӯш, ки мумкин аст дар ҳаҷми хароҷоти нақлиёти сугурта тағйир ёбад.

Мафҳумҳои асосӣ: Ташаккули нарх, стратегияи нархҳои насту, стратегияи нархҳои миёна, стратегияи нархҳои баланд, харҷи умумӣ, хароҷоти доимӣ, хароҷоти тағйирёбанда, нархи харидор ва фурӯшанда

Кори амалӣ

Нархи яклухт, чакана ва фурӯши маснуотро муайян кунед, агар маълум бошад, ки арзиши аслии пурра 35с.; ғоидаи интизории корхона – 25%; хирочи аксиз – 5%; ААИ – 20%, харҷи ташкилотҳои фурӯшгар -7%, илова нарх -10% бошад. Нарх дар асоси механизми зерини ташаккули нарх муқаррар карда мешавад:

$$N_{ак} = A + \phi_{ши}$$

$$H_{як} = A + \Phi_{ин} + X_a;$$

$$H_ч = \Phi_{ин} + ААИ + X_{мф} + I_m$$

дар ин ҷо $H_{як}$ – нархи яклухт;

A – арзиши аслии пурра;

$\Phi_{ин}$ – фоидаи интизории корхона

H_{ϕ} – нархи фурӯш

X_a – хирочи аксизӣ

$H_ч$ – нархи чакана

$ААИ$ – андози арзиши илова;

$X_{мф}$ – харчи ташкилотҳои фурӯшгар

I_m – илова нархи тиҷоратӣ

Суолҳо:

1. «Ташаккули нарх» чист?
2. Харҷоти доимии истехсолотро номбар кунед;
3. Харҷоти тағйирёбандаи истехсолотро номбар кунед.
4. Кадом меъёрҳои ташаккули нархро медонед?
5. Нархи мол аз кадом унсурҳо ташаккул меёбад?
6. «Фоидаи интизорӣ» чист?
7. Ҷамъиятии нархро кӣ танзим мекунад?
8. Кадом нархҳоро шумо медонед?

2.5. АНДОЗБАНДӢ

Дар ҳамаи мамлакатҳо тамоми намудҳои фаъолият, ки даромад меорад, андозбандӣ мегардад.

Андоз – яке аз унсурҳои сохтори иқтисоди бозорист. Андоз (боҷ, хироч, дигар намудҳои пардохт) ин ҳиссаи ҳатмӣ ба буҷа ё ба фонди берун аз буҷа мебошад, ки пардохткунанда тибқи шартҳои муқарраркардаи мақомоти қонунгузорӣ амалӣ мегардонад. Маҷмӯи андозҳо системаи андозбандиро ташкил мекунад. Бароварди андоз аз ҳар гуна намуди фоида ва даромад буҷаи тамоми давлатро ба вуҷуд меорад. Буҷа ба давлат барои ҳал кардани масоили зерин зарур аст.

1. Вазифаҳои иҷтимоӣ – системаҳои маориф, ҳифзи тандурустӣ, илм, фарҳанг

2. Барои мақсадҳои идоракунии давлат, яъне вазифаҳои фискалӣ, нигоҳдории ҳукумат, артиш, милиса, суд ва дигар умури зарурии идоракунӣ;

3. Барои баланд бардоштани самарабахшии хоҷагии халқ бо ёрии имтиёзҳои андозӣ: имтиёзҳои андозӣ ба он соҳибкорон, он истеҳсолоте пешкаш мегардад, ки дар ҳамин давра барои тамоми давлат аҳамияти калон доранд. Масалан, инкишофи ин ё он соҳаи кишоварзӣ ё нашри китобҳои дарсӣ барои макотиб.

Умури андоз – яке аз умурҳои асосии давлати дорони системаи бозории иқтисодиёт мебошад.

Муқаррар кардани бекор намудани андозҳо, ҳаҷми онҳо, имтиёзҳои андозӣ ба салоҳияти Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешавад. Принсипҳои умумии системаи андозбандӣ, ҳуқуқи ӯҳдадорӣ ва масъулияти онҳо, ки андоз месупоранд (онҳоро маъмулан андозсупорандагон меноманд) дар қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи асосҳои системаи андози ҶТ» зикр шудааст. Ба ҳар ҳол, ду принсипи муҳимтарини ташкили системаи андоз мавҷуд аст:

- ҳаҷми андоз бояд барои корхонаҳои шаклҳои гуногуни моликият ва шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ яқхела бошад;

- ҳаҷми андоз бояд ба имкони онро пардохтани андозсупоранда – бо амволу даромади он мутаносиб бошад. Агар андоз аз имконияти корхона бештар бошад, он касод мешавад.

Вобаста ба он ки принсипи таносуби даромаду андозҳо чӣ хел риоя мешавад ё намешавад, андозҳо ба хелҳои зерин ҷудо мекунам: прогрессивӣ, регрессивӣ, мутаносиб.

Андозҳои прогрессивӣ (афзоянда) сатҳи аз ҳама пасти имконпазир аст, ки ба истеҳсолот ва соҳибкор барои васеъ кардани хоҷагии худ, таҷдиди он, нав кардани техника, баланд бардоштани музди меҳнати кормандон ва ба ин восита бештар намудани вазъи иҷтимоӣ дар мамлакат, минтақа ва ё шахр мусоидат мекунад.

Андозҳои регрессивӣ (коҳишбанда) баръакс он қадар баланданд, ки барои иҷрои амалҳои мазкур имкон намедиханд. Дурудароз истифода бурдани андозҳои регрессивӣ боиси касодшавии соҳибкор ва истехсолоти давлатӣ мегардад.

Андозҳои мутаносиб, ҷӣ тавре ки аз номаш пайдост, андозаеро муқаррар мекунанд, ки ба ҳаҷми даромади андозсупорандагон мутаносиб аст.

Намудҳои андоз ва объектҳои андозбандӣ. Ба даромад ва ё фоидаи корхонаю шахрвандон, арзиши молҳои алоҳида, намудҳои муайяни ғаболият, амалиёт бо қоғазҳои қиматнок, истифодаи захираҳои табиӣ, амволи шахрвандон ва корхонаҳо, интиқоли амвол, арзиши иловагии маҳсулот, қору хизмат, ҳамчунин объектҳои дигар андоз бафта мешавад. Ба як объект як бор андоз бастан мумкин аст.

Андозҳои мустақим ва ғайримустақимро ҷудо мекунанд. Андозҳои мустақим бевосита аз андозсупоранда ситонида мешавад. Ин андоз бо даромад ё фоида, андоз ба амволи корхонаҳою шахрвандон ва ғайра мебошад. Андозҳои ғайримустақимро истехсолкунандагон ба арзиши мол, қору, хизмат ворид месозанд ва бо ин роҳ онро ба дӯши харидор бор мекунанд. Андозҳои арзиши иловагӣ, бочҳои гуногун, хироҷҳои аксизӣ аз он ҷумлаанд.

Ҳам корхонаҳо (симоҳои ҳуқуқӣ) ва ҳам шахрвандон (симоҳои воқеӣ) андозсупоранда мебошанд. Супорандаи андоз (андозсупоранда) вазифадор аст, дар мақоми давлатие, ки андозро ҷамъ мекунад (мақоми андоз) дар қайд истад, ба ҳисобгирии муҳосибиро барад, дар бораи ғаболияти молиявӣ хоҷагидориаш ҳисобот таҳия кунад, ба мақомоти андоз барои ҳисобкарду пардохти андоз ҳамаи ҳуҷҷатҳоро пешкаш намояд. Андозсупоранда ба имтиёзҳои муайян оид ба андоз ҳуқуқ дорад, ӯ метавонад бо ҳамаи ҳуҷҷатҳои марбут ба андоз, ки ба ӯ дахл доранд, шинос шавад. Барои вайрон кардани қонунгузори андоз, андозсупоранда ба ҷавобгари маъмури ва ҷиноӣ қашида мешавад.

Ба сатҳҳои тақсим кардани андоз. Аз рӯи сатҳ дар Тоҷикистон ҷунин андозҳо мавҷуданд:

- андозҳои ҷумҳуриявӣ;
- андозҳои вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ;
- андозҳои маҳаллӣ.

Андозҳое, ки ба буҷаи ҷумҳурӣ, яъне ба буҷаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд, ба андозҳои ҷумҳуриявӣ мансубанд.

Ба андозҳои маҳаллӣ андозҳое мансубанд, ки ба буҷаи маҳаллии шаҳр, ноҳия, шаҳрак ва ғайра дохил мешаванд. Онҳо тавассути санадҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти маҳаллии иҷроияи ҳокимияти давлатӣ муқаррар карда мешаванд. Мақомоти маҳаллии иҷроияи ҳокимияти давлатӣ мизони мушаххаси андозҳоро муқаррар менамоянд.

Андозҳои барои фаъолияти соҳибкорӣ муҳимтаринро аз назар мегузаронем.

Андоз ба фоидаи корхона. Ин андози асосӣ ва аз ҳама калон ба фаъолияти соҳибкорӣ аст. Андози мазкур ба фоидаи корхона баста мешавад.

Маибъаҳои фоида Корхона фойдаро аз ҳисоби амалҳои зерин ба даст меорад:

- аз фурӯши маҳсулот, қор ва хизмат;
- аз фурӯши фондҳои асосии (амвол) корхона;
- аз амалиёти берун аз фурӯш

Фоида аз фурӯши маҳсулот, қору хизмат (Φ_f) аз ҳисоби фарқи байни пули фурӯши мол (Π_f) ва хароҷот ба истеҳсоли фурӯш (X_f) ҳосил мешавад:

$$\Phi_f = \Pi_f - X_f$$

Корхонаҳо, аз ҷумла корхонаҳои, ки аз буҷа маблағгузорӣ мешаванд ва симои ҳуқуқӣ мебошанд, ҳамчунин бахшҳои корхонаҳо, ки муҳосиботи худ, тавозуни мустақил ва дар банк суратҳисобдоранд, аз фоида андоз месупоранд.

Маблағи андози фойдаро андозсупоранда дар асоси баҳисобгирию ҳисобот мустақилона муайян мекунад. Андоз ҳар семоҳа супурда мешавад.

Ғайр аз андози ғоида, ки тавсиф ғардид, корхона ба ғоидаи намудҳои махсуси ғаъолият низ андоз месупорад. Ҳаҷми ин андоз чунин аст: аз ғоидаи аз ғоизи саҳмияҳо (дивиденд) ва дигар коғазҳои қиматнок ба даст омада, аз даромадҳои иштироки саҳмӣ ва дигар корхонаҳо.

Имтиёзҳои андози ғоида. Андозбандии ғоидаи корхонаҳо як қатор имтиёзҳои назаррасро барои андозсупорандагон ва объектҳои муайян, ки аз онҳо андоз меситонанд, муқаррар кардааст. Асоситарини онҳоро номбар мекунем.

Ба он қисми ғоида, ки ба таҷдиди техникаӣ, нав кардани техника, васеъ кардану азхуд кардани истеҳсолот сарф шудааст, андоз баста намешавад. Ин имтиёз ба он корхонаҳои дахл дорад, ки дар самтҳои афзалиятнок (саноати нафту ангишт, истеҳсоли техникаи тиббӣ, хӯроқа, дорувор ва ғайра) ғаъолият мебаранд.

Корхонаҳои, ки як қисми ғоидаро ба нигоҳдории объектҳои худии ҳифзи тандурустӣ, маориф, фарҳанг ва варзиш, муассисаҳои кӯдакон ва томактабӣ ва ғайра сарф мекунанд, аз ҳамин қисми ғоида андоз намесупоранд.

Маблағи аз ҷониби корхона ба мақсадҳои хайриявӣ ҷудошуда, ба фондҳои экологӣ солимгардонӣ ирсол шуда низ мавриди андозбандӣ қарор намегиранд. Масалан, маблағҳои барои идрорпулии (ситпендияи) ҳосаи донишҷӯён, сохтмони хонаи кӯдакон ё ятимхона, таъмири мактаб, тоза кардани кӯл, дарё ва дигар корҳои ҳифзи табиат ҷудо шуда низ андозбандӣ намешаванд.

Андоз аз даромади шахсони воқеӣ. Ин андозро ҳамон шаҳрвандоне (шахсони воқеӣ), ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон доимӣ ё муваққатӣ зиндагӣ мекунанд, мепардозанд.

Ин андоз аз даромади умумӣ, ки дар соли тақвимӣ аз манбаъҳои воқеӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва берун аз ҳудуди он дар шакли пул ё натура ба даст омадааст, ситонида мешавад. Агар даромад дар шакли натура бошад, нархи бозорӣ (озод) ба даромад ба ҳисоб гирифта мешавад.

Агар андозсупоранда даромадро аз иҷрои қор тибқи шартномаи шаҳрвандию ҳуқуқӣ гирифта бошад, маблағи даромад ба ҳаҷми маблағи хароҷоти бо ҳуҷҷат собит гардида, ки ба гирифтани ин даромад марбут аст, кам карда мешавад.

Даромади бо асъори хориҷӣ гирифта аз рӯи қурби расмии Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сомонӣ ҳисоб карда мешавад. Ба маблағи даромади мавриди андозбандӣ қарор гирифта ворид карда намешавад:

- ёрдампулии давлатӣ (нигоҳубини кӯдак, ҳомиладорӣю таваллуд, маъюби модарзод ва ғайра);
- ҳамаи намудҳои нафақа;
- ёрдампулии бекорӣ;
- бурди вомбаргҳои давлатӣ ва лотореяҳо;
- фоизу бурди пасандоз дар бонки пасандоз;
- алимент ва ғайра.

Оид ба ин андоз маъюбон ва иштироккунандагони Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва баъзе ашхоси дигар имтиёздоранд. Файр аз ин, аз маблағҳои, ки андозсупоранда ба мақсадҳои хайрия равона мекунад, ҳамчунин маблағҳои, ки ба қорхонаю муассисаҳо ва ташкилотҳои фарҳанг, маориф, ҳифзи тандурустӣ ва таъминоти иҷтимоӣ, ки аз буҷа маблағгузорӣ мешаванд, равона гардида, андози мазкур ситонида намешавад.

Аз даромаде, ки шаҳрвандон дар қои қори асосишон мегиранд, андоз аз музди меҳнати ҳар моҳ ҳисобшаванда, ки ба андозҳои ҳаҷми ҳадди ақалли он кам карда шудааст, ситонида мешавад.

Даромаде, ки шаҳрвандон на дар қои асосии қор (масалан, хангоми қор тибқи шартномаҳои шаҳрвандию ҳуқуқӣ) мегиранд, хангоми гирифтани ин даромадҳо бо ҳамон тартиб мавриди андозбандӣ қарор мегирад, вале аз даромад маоши ҳадди ақалл хориҷ карда намешавад.

Андози арзиши иловашуда. Манбаъҳои гирифтани он андоз. Андози арзиши илова (ААИ) ин ситонидани фоизи муайяни афзоиши арзиш мебошад, ки дар ҳамаи даврҳои

истеҳсоли мол, хизмат ва кор ба вучуд меояд. Он бо рафти фурӯши онҳо ба буча ворид карда мешавад.

ААИ андози гайримустақим мебошад, ки ба молҳои истеъмолӣ халқ ва таъиноти истеҳсолию техникӣ, ҳамчунин қору хизматҳо баста мешавад. Зимнан ҳам молҳои истеҳсоли худӣ, ҳам молҳои аз ҷои дигар гирифта дар назар аст. ААИ ба молҳои (қору хизматҳои), ки дар дохили қорхона барои эҳтиёҷи қормандон фурӯхта мешавад, ҳамчунин ба молҳои, ки бидуни пардохт бо бадалсавдо ва ё бепул, маҷсонӣ фурӯхта мешавад, паҳн мегардад. Андози арзиши иловаро қорхонае, ки молро (қор, хизматро) мефурӯшад, ба нархи мол дохил мекунад. Қорхона онро ҳар моҳ дар асоси гардиши воқеӣ оид ба фурӯши мол, қор ва хизмат мепардозад.

***Мафҳумҳои асосӣ:** Андоз, андозҳои прогрессивӣ, андозҳои мутаносиб, андозҳои регрессивӣ, андозҳои мустақиму гайримустақим, андозсупоранда, пардохтқунанда, шахсони ҳуқуқӣ, шахсони воқеӣ, объектҳои андозбандӣ, андозҳои ҷумҳуриявӣ, андозҳои маҳаллӣ, андози фоида, андоз аз даромади шахсони воқеӣ.*

Кори амалӣ

1. Қорхона 1,3 ҳазор сомонӣ дода, дар воситаи ахбори умум реклама ҷоп кардааст. Андозро ба реклама муайян кунед, агар мизони андоз 3,5% аз хароҷот бошад.

2. Нишондиҳандаҳои фаъолияти қорхона дар ҷадвали 5 оварда шудаанд. Ҳисобу китоби заруриро ба ҷо оварда, ҷадвалро пур кунед.

Ҷадвали 5

Моддаҳо	Маълумоти андозсупоранда
1. Пули фурӯш, в.п.	5760
2. Даромад аз сармоягузорӣ (маблағгузорӣ), в.п.	65
3. Даромадҳои дигар, в.п.	3,5
4. Умуман даромади умумӣ, в.п.	
5. Арзиши аслии маҳсулоти фурӯхта, в.п.	340

Моддаҳо	Маълумоти андозсупоранда
6. Харочоти маъмурӣ, в.п.	2,5
7. Харочоти фуруши мол, в.п.	1,5
8. Мукофотпулии кормандон, в.п.	0,3
9. Пардохти фоизи қарз, в.п.	1,2
10. Умуман харочот, в.п.	
11. Фоидаи ҳолис, ки то та қсими он (даромади умумӣ баъди баровардани харочот), бояд андозбандӣ гардад, в.п.	
12. Имтиёз ҳо оид ба андоз, ба истиснои фоидаи ҳолис, ки бояд то тақсими он андозбандӣ гардад, в.п.	10,5
13. Фоидаи ҳолиси мавриди андозбандӣ қарор гиранда то тақсими он, в.п. (м. 11 ва м.12)	
14. Мизони андоз ба фоида %	32
15. Маблағи андоз ба фоида, в.п. (м. 13 ва м.14)	

3. Корхонаи тичоратию миёнаравии «Компютар - сервис» фаъолияти соҳибкорию дар чодаи хариду фуруши техникаи компутарӣ амалӣ мегардонад.

Моҳи январӣ соли 2009 он як даста мол ба маблағи 1,5 млн. с. харида, ба маблағи 3,9 млн. с. фурухт. Харочоти марбут бо хариду фуруш 450 ҳаз. сом.-ро ташкил кард.

Маблағи андози арзиши илова ва маблағи андози фоидаро муайян кунед, агар мизони ААИ аз ташкилоти миёнарав 16,67% бошад ва аз фарқи байни нархи хариди мол ва нархи фуруши он пардохта шавад.

Фоидае, ки аз он андоз супурда мешавад, чун фарқи байни даромад аз фуруши такрорӣ ва харочот муайян карда мешавад, мизони андози фоида – 45%

Суолҳо барои санҷиш:

1. Андозҳо бояд дорои кадом хосият бошанд?
2. Қонунгузори андоз кадом андозҳоро дар бар мегирад.
3. Шахсони воқеӣ кадом андозҳоро месупоранд?
4. Давлат барои чӣ андоз меситонад?
5. Соҳибкорои кадом андозҳоро месупоранд?
6. Маблағҳои андозсупорандагон ба кучо сарф мешавад?

7. Назорати ситонидани андозхоро кадом муассисаю ташкилотҳо дар ӯҳда доранд? Амали онҳо.

2.6. МЕНЕЧМЕНТ ДАР ФАЪОЛИЯТИ КОРХОНА

Тавре ки дар боло зикр шуд, тахти мафҳуми соҳибкорӣ мо шакли фаъолият ва пешниҳод кардани хизматхоро бо мақсади гирифтани фоида мефаҳмем.

Соҳибкор ҳамон вақт ба комёбӣ ноил шуда метавонад, ки мунтазам идоракунии самарабахшро истифода барад, ҳамаи омилҳоеро, ки ба фаъолияти корхона таъсир мерасонанд, ба назар гирад.

Идоракунии ин раванди нақшагирӣ, ташкил, мотиватсия ва назорат мебошад, ки барои ташаккул додан ва ноил гардидан ба мақсадҳои ташкили корхона, истеҳсолот, ширкат зарур аст.

Дар бораи идоракунии соҳаи махсуси илм мавҷуд аст, ки менеҷмент ном дорад. Ин истилоҳ аз забони англисӣ буда, маънояш (menegment) идора кардан, ташкил кардан мебошад.

Мақсади асосии менеҷмент дар асоси амалҳои ба ҳам мувофиқа кардаи одамони зиёд ба даст овардани натиҷаи матлуб мебошад. Бинобар ин ҳар гуна идоракуниро менеҷмент номидан мумкин нест.

Менеҷмент системаи идоракунии истеҳсолот мебошад, ки бо мақсади баланд бардоштани самарабахшии он ва гирифтани фоида истифода бурда мешавад.

Менеҷмент ҳамчун илм бештар аз 80 сол муқаддам дар Ғарб арзи ҳастӣ намудааст. Асосгузори ин илм олими амрикоӣ Ф. Тейлор ва олими фаронсавӣ А. Файол мебошанд. Масалан, Ф. Тейлор идоракуниро «Санъати аниқ донистани он чӣ, ки чӣ кор бояд кард ва онро чӣ тавр ба тарзи аҳсан ва арзон иҷро кардан мумкин аст» ҳисоб мекунад. Барои ин чор вазифаи идоракуниро ба субут расонидан лозим аст: интихоби мақсад, интихоби воситаҳо, тайёр кардани воситаҳо, назорати натиҷа. А. Файол ба

хулосаи зерин расидааст: «Идора кардан ин ба мақсад бурдани корхона бо роҳи истифодаи беҳтарини захираҳои он мебошад...» Ба фикри ӯ, моҳияти идоракунӣ дар нуктаи зайл аст: «Ояндабинӣ кардан (омӯхтани оянда ва муқаррар кардани барномаи амалиёт); ташкил кардан (ташкил кардани пояи моддӣ ва ҷомеаи меҳнатии корхона, ширкат); ихтиёрдорӣ кардан (ба амал даровардани захираҳои корхона); мувофиқа кардан (ба ҳам овардани амалу ҷидду ҷаҳд); назорат кардан (мушоҳида кардан, ки ҳама кор мувофиқи меъёрҳои муқарраргардида ва амрҳои додашуда сурат гирад).

Менеҷмент дар давоми мавҷудияти худ назаррас тағйир ёфтааст: он системаи ратсионалистӣ буд, алҳол бошад ба системаи нав - маркетингӣ ё вазъиятӣ гузаштааст.

Менеҷменти ратсионалистӣ аз он бармеомад, ки ширкат «системаи пӯшида» мебошад ва қомебии он дар бозор аз захираҳои дохилӣ – ратсионализатсияи истеҳсолот ва ҳосилнокии меҳнат вобаста аст».

Бинобар ин ба назорат аз ҷониби роҳбарони олирутба ба ҳамаи намудҳои фаъолияти қормандон ва дақиқ иҷро кардани нишондодҳои болоӣ аҳамияти махсус дода мешуд.

Менеҷменти маркетингӣ ё вазъиятӣ ба муносибатҳои нав асос меёбад. Дар ин ҷо ширкат «системаи кушода» ба ҳисоб меравад ва муваффақияти он нисбат ба захираҳои дохилӣ, бештар ба қобилияти ба муҳити беруна мутобиқ гардидан, ба он, яъне ба вазъияти ба миёномада мувофику созгор шудан вобаста аст. Заминаҳои асосии менеҷменти маркетингӣ:

- ширкат чун организми зинда баррасӣ мешавад, ки аз фардҳои бо мақсади умумӣ муттаҳид гардида иборат аст;

- ширкат бояд ба таҷдиди доимӣ мутаваҷҷеҳ бошад, то ба омилҳои беруна мутобиқ гардад;

- дар фаъолияти ширкат на ба ҳама одамон – иҷроқунандагон, балки ба одаме, ки қобилияту истеъдод ва маҳорату малакаҳои ширко амалӣ мегардонад, таъя карда мешавад.

Қисмҳои асосии таркибии менеҷмент:

- гузоштани мақсад (муайян кардани мақсади идоракуни);

- нақшагирӣ (коркарди нақшаи идоракуни);

- ташкилот (сохтори идоракуни);

- назорат (ичрои назорати идоракуни);

- мотиватсия (ҳавасмандии корманди ширкат барои муваффақияти кори оғозёфта);

- коммуникатсия (муносибати байни аъзои ширкат).

Менеҷмент имрӯз – ин тағйироти доимӣ ва такмилёбии мутғасил мебошад. Наметавон гуфт, ки модели ягонаи менеҷмент вучуд дорад, зеро ҳар як ширкат сохтори идоракунии худро ташкил мекунад. Дар шароити ҳозира системаи идоракуни бояд тағйирпазир ва содда бошад, то ба рақобат тоб оварда тавонад.

Характеристикаи асосии системаи идоракуни:

1) теъдоди на он қадар зиёди сатҳи идоракуни;

2) бахшҳои нисбатан хурд, ки дар онҳо теъдоди ками одамони босалоҳияту кордон кор мекунанд (кам бошад хуб бошад).

3) ҷомеаи меҳнатӣ, ки ба гурӯҳҳои (командаҳои) камшумори мутахассисон асос меёбад;

4) истеҳсоли мол ва ташкили кор бояд ба истеъмолкунанда нигаронида шуда бошад.

Вале, агар дар сари чамбараки системаи идоракуни мутахассиси боистеъдод – менеҷер набошад, система дуруст фаъолият кардаю ба мақсади ниҳой ноил гардида наметавонад. Менеҷер танҳо мутахассис оид ба идоракуни нест, ӯ инсонест, ки масъулияти тамоми раванди фаъолияти кормандону ширкатро ба зимма дорад. Вазифаи асосии ӯ аз он иборат аст, ки корро ҳудаш иҷро накунад, балки дигаронро ба иҷрои он сафарбар намояд. Менеҷер дар қадом соҳаи фаъолияти ширкат машғул набошад – истеҳсолот, реклама, молия ва ғайра, ӯ бояд вазифаҳои зеринро ҳал кунад:

- мақсаду вазифаҳои идоракунии ширкатро муайян мекунад;

- сохтори идоракуниро ташкил менамояд ва барои иҷрои онҳо мутахассисонро интихоб мекунад;

- мотиватсияи амалиёт ва муносибатҳои байниҳамиро дар ҷомеа нигоҳ медорад;

- нишондиҳандаҳоро муайян мекунад, ки онҳо ба кори тамоми ташкилот ва айни замон ҳар як корманд дар алоҳидагӣ тавҷеҳ шудаанд, натиҷаҳоро тавсифу ташреҳ мекунад, онҳоро ба иттилоӣ роҳбар, зердастон, шарикон мерасонад.

- ба баланд бардоштани салоҳияти ҷомеа аз ҳисоби пешравии мансабӣ, тақмили ихтисос ва ғайра мусоидат мекунад.

Мафҳумҳои асосӣ: Идоракуни, менеҷмент, менеҷменти оқилона (ратсионалӣ), менеҷменти вазъиятӣ, нақшагирӣ, назорат, коммуникатсия, мотиватсия, менеҷер.

Кори амалӣ:

1. Оид ба ҳалли яке аз масоили поён нақшаи муфассали амалиётатонро таҳия кунед:

а) велосипеди кӯхнаро фурӯхтан лозим;

б) курта дӯхтан лозим

в) қабули меҳмонон дар рӯзи таваллуд

2. Тести «Қобил буданатонро ба фаъолияти менеҷер санҷед». Ҳа ва не:

1. Оё Шумо чидду ҷаҳд мекунад, то бо дигарон ҳамкорӣ кунед?

2. Оё Шумо бо шариконатон кӯтоҳ, возеҳ ва боадабона ҳарф мезанед?

3. Агар ба ташкилот ё муассисаи ношинос занг задан лозим шавад, Шумо шарму истиҳола ва бечӯрӣ зохир мекунад?

4. Оё дар имичи Шумо ва рушди мансабиатон намуди зохирӣ, либос, тарзи рафтор аҳамияти калон дорад?

5. Шумо бо мушкилоти гайричашмдошт мунтазам рӯ ба рӯ мешавед?

6. Шумо мунтазам водор мешавед, ки мусолиҳаю гузашт кунед?

7. Шумо хангоми сӯхбат оростан бо одамони нав, шиносон ва бегонагон қаноат ҳосил мекунед?

8. Оё Шумо чунин мешуморед, ки тобеон набояд амри роҳбарро муҳокима кунанд?

9. Асоси ба зинаи ояндаи мансаб баромадани Шумо унгирию мувофиқат бо роҳбаратон аст?

10. Шумо дар чаласаҳо ӯҳдабароёна раисӣ карда метавонед?

11. Оё Шумо нақшаи дақиқи карьерайи шахсии худро доред?

12. Оё Шумо арзишҳои худ ва ташкилотро умуман муқоиса мекунед?

13. Оё Шумо таъсири рушдатонро ба эътиқодатон таҳлил мекунед?

14. Шумо мефаҳмед, ки чаро одамон ба кори хуб мароқ зоҳир мекунанд?

15. Оё Шумо чунин ҳисоб мекунед, ки тарзи беҳтарини идора кардани одамон ба онҳо гуфтани суханоне мебошад, ки онҳо шунидан мехоҳанд?

16. Оё Шумо мунтазам ба таҷрибайи нав мароқ зоҳир мекунед?

17. Оё Шумо чунин мешуморед, ки агар одамонро маҷбур накунад, онҳо боисро кор намекунанд?

18. Оё Шумо чунин мешуморед, ки вазифаи Шумо чун менечер на худ кор кардан, балки корро бо воситаи дигарон иҷро кардан аст?

19. Аксарияти одамон асосан одамони хуб ва неканд?

20. Оё Шумо мӯътақидед, ки карьерайи менечер кори ҷонии шумост?

Мифтоҳи тест: Ҳа – 1,2,4,7,9,10,12,13,14,16,18,19,20; Не – 3,5,6,8,15,17

Ҳар ҷавоби ба мифтоҳ рост омада як балл мегирад. Натиҷаи ба даст омадаро чун ифодаи ғоизии сатҳи потенциали идоравии Шумо нисбат ба сатҳе, ки ба менечерҳои комёб ҳос аст, шарҳ додан мумкин аст. Масалан, 15 ҷавоби Шумо бо мифтоҳ мувофиқ омад. Онро ба 5 зарб мезанем. Потенциали менечерии Шумо ба 75% менечери муваффақ ё комгор баробар аст.

Суолҳо барои санҷиш:

1. Ба самарабахшии идоракунии корхона кадом омилҳо таъсир расонида метавонанд?

2. Менечер дар назди худ ва корхона кадом мақсадҳоро гузошта метавонад?

3. Фарқи байни менечменти ратсионалӣ ва вазъиятиро шарҳ диҳед.

4. Сохтори идоракунии корхонаи ояндаи худро тавсиф кунед. Шумо нисбат ба он кадом талабҳоро пешниҳод мекунед?

5. Системаи коммуникатсияро дар ширкат чӣ тавр аз ҳама самарабахш ташкил кардан мумкин аст? Барои чӣ?

2.7. МАРКЕТИНГ ДАР ҶАҶОЛИЯТИ КОРХОНА

«Маркетинг» чист? Вожа ва мафҳум аз калимаи англисии market – бозор пайдо шудаанд. Мафҳуми русии «ярмарка», ки ба ҳамаи тоҷикон низ фаҳмост ва то ҳол байни халқ хеле серистеъмол аст, аз ҳамин калима реша мегирад. Моҳиятан, ярмарка аз калимаи немисии Jahr – сол ва Markt – савдо буда, маънояш савдои ҳарсола мебошад.

Вале маркетинг савдои оддӣ нест. Моҳияти маркетинг дар он аст, ки истеҳсолкунандагон бояд талаботи одамонро муайян кунанд ва баъд дар асоси ин дониш мол истеҳсол карда, талаботи мазкурро ҳар чӣ бештар қонеъ гардонанд. Ба ибораи дигар, аввал фаҳмидан лозим аст, ки чӣ бояд истеҳсол кард, сипас истеҳсол кардан лозим то маҳсулоти истеҳсолшуда ба фурӯш равад.

Вазифаи асосии маркетинг вокуниши чандир ва доимӣ ба тағйирёбии бозор ва дар ин асос, ба тағйирёбии шароити фурӯши маҳсулот мебошад.

Стратегияи он ба звеноҳои фурӯши истеҳсолот гузаронидани маркази идоракунии мебошад. Қарори идоракунии ширкат ва истеҳсолотро бозорилқо мекунад.

Объектҳои таҳқиқ ва таъсиррасонӣ истеъмолкунандагон ва рақибон, яъне намояндагони саноат мебошанд, ки ҳамон хел мол ё моли шабех мебароранд, ҳамчунин характеристикаи худи мол ва конъюктураи (вазъи) бозор дар ин бобат нақш мебозанд. Конъюктура – ин вазъи иқтисодии бамиёномада аст: таносуби байни ҳам талаботу пешниҳодот, сатҳи нарх, захираи мол.

Маркетинг ин истифода ва чорӣ намудани маркетинг дар фаъолияти соҳибкорӣ аст.

Раванди идоракунии маркетинг дар бар мегирад:

- таҳлили имкониятҳои бозор;
- интихоби бозорҳои мақсаднок ё сегментатсия (сегментиронӣ);
- таҳияи комплекси маркетинг;
- ба амал татбиқ кардани тадбирҳои маркетингӣ.

Таҳлили имкониятҳои бозор. Таҳлили имкониятҳои бозор нуктаи ибтидоии фаъолияти маркетингӣ мебошад. Роҳбарияти корхона (ширкат) бояд донанд, ки ин имкониятҳоро чӣ тавр ошкор сохтану арзёбӣ кардан лозим аст. Барои ин бояд арзёбии муфассали талаботи чорию оянда амалӣ карда шавад. Гузашта аз ин, тадбирҳои андешидан лозим аст, ки талаботро ба моли худ ташаққул диҳем, яъне дар харидор ба вучуд овардани хоҳиши харидани моли Шумо бо роҳи фароҳам овардани шароит, ки хариди онҳоро осон мекунад. Воситаҳои зерин барои ноил гардидан ба ин мақсад мусоидат мекунанд: дизайн, хосиятҳои функционалию эстетикӣ мол, реклама, қарзи истеъмолӣ, такмили хелу сифати маҳсулот, хизматрасонии тичоратӣ – бо назокатӣ боодобии кормандон.

Омӯзиши конюктураи бозор ва арзёбии зарфияти он (зарфияти бозор ин ҳаҷми талабот ба моли мушаххас мебошад, ки гурӯҳҳои истеъмолкунандагони якҷинсаро муайян мекунад) ҳалли масъалаҳои зеринро пешбинӣ мекунад:

- таҳлили инкишофи ҷорӣи бозор ва таъсири омилҳои мавсимӣ;

- таҳлили тағйирёбии талабот, ошкор сохтани тақлифҳои истеъмоли нисбат ба хосиятҳои функционалӣ, техникӣ ва эстетикӣ маҳсулот;

- муайян кардани сохтори бозор, яъне истеъмолкунандагони эҳтимолӣ, ки аз рӯи ҷинс, синну сол, ҷои истиқомат, мансубияти иҷтимоӣ, таркиби оила, вижагиҳои рафтор, дар раванди интиҳоб ва харидани мол тақсим мешаванд;

- таҳлили нишондод, ақида, афкор, дархостҳои истеъмолкунандагон барои баланд бардоштани рақобатпазирии ширкат ҳини нақшагирии истеҳсолот, фурӯш ва реклама;

- таҳлили имкониятҳои бозор ба ширкат имкон медиҳад тарафҳои сусту зӯри рақибонро ошкор созанд, ҳамчунин дар бозор «ҷои» худро муайян кунанд.

Интиҳоби бозорҳои мақсаднок ё сегментатсия (сегментиронӣ). Дар сурати арзёбии мусбати талаботи ҷорию оянда барои ошкор сохтани гурӯҳҳои истеъмолкунандагон ва эҳтиёҷот сегментиронии бозорро ба ҷо меоранд.

Сегментиронии бозор ин стратегияи муайяни нисбатан оқилонатар ва бештар мутобиқ шудани истеҳсолот ва амалиёти маркетингӣ ба эҳтиёҷоти бозор ва талаботи харидорон мебошад. Он аз гурӯҳҳои алоҳидаи типии аҳоли иборат мебошад, ки ба мол талаботи яхела пешниҳод мекунанд ва ба реклама воқуниши яхела зоҳир менамоянд. Ҳар як чунин гурӯҳ сегменти муайяни бозорро ташкил мекунад ва бо назардошти ин нукта ин ё он сиёсати истеҳсолию фурӯшӣ татбиқ карда мешавад.

Меъёрҳои асосии сегментиронӣ:

- ҷуғрофӣ (талабот ба маҳсулот дар минтақаҳои гуногун вобаста ба хусусиятҳои таърихӣ, иқлимӣ ва хусусиятҳои дигар);

- милли;

- ҷинсӣ ва синнусолӣ (талаботи махсуси мардон, занон, кӯдакон);

- фарқҳои касбӣ;

- амволӣ (фарқ дар талаботи табақаҳои аз ҷиҳати сатҳи даромаднокӣ гуногуни аҳоли);

- иқтисодӣ (вобастагӣ аз талаботи нарх);

- дилбастагӣ ба моли (хизмати) ҳамин ширкат.

Таҳлили комплексӣ маркетингӣ: Баъди интихоби сегменти бозор ширкат бояд хосиятҳои маҳсулоти ҳамаи рақибонро омӯзад ва вазъияту ҳолати мол ё хизмати худро дар бозор муайян кунад. Бо назардошти ин ширкат нақшаи маркетингро таҳия мекунад. Хеле муҳим аст, ки барномаи маркетингӣ ба сегменти худ мувофиқат кунад. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ сегменте ояндадор ҳисоб мешавад, ки дар он тақрибан 20% харидорони ҳамин бозор, ки 80% моли ширкати эҳтимолиро меҳаранд, ҷойгиранд.

Сипас, ширкат ба пешниҳоди мол дар бозор шурӯъ мекунад, ки мавқеъгирии мол (позитсирование) номида мешавад. Моҳияти он молро бо ҳолати рақобатпазир дар бозор таъмин кардан аст. Ба ин мақсад маҷмӯи маркетинг таҳия карда мешавад, ки нарх, усулҳои паҳн кардани мол ва ҳавасмандкуниро дар бар мегирад.

Мол – маҳсули меҳнат аст, ки барои фурӯш истехсол шуда, арзиши мубодилавӣ ва арзиши истеъмолӣ дорад.

Ҳар мол сикли ҳаётии (раванди фурӯш ва гирифтани фоида дар тамоми давраи аз пайдоиш то нест шудани мол) худро дорад: ҷорӣ кардан, рушд, камолот, таназзул.

Дар давраи ҷорӣ кардани мол: савдо маъмулан зараровар аст, ҳаҷми фурӯш кам, ҳароҷоти маркетингӣ зиёд мебошад.

Тадбирҳо: ба харидорони эҳтимолӣ иттилоъ додан дар бораи моли нав, ба санҷиши мол таҳриқ кардани онҳо, ба паҳн шудани мол тавассути корхонаҳои савдои чакана мусоидат кардан.

Марҳилаи рунд: эътирофи мол, афзоиши талабот, нарх дар сатҳи пештара мемонад ё каме поён меравад, хароҷоти ҳавасмандгардонии фурӯш дар сатҳи пештара аст, фоида меафзояд.

Тадбирҳо: баланд бардоштани сифати моли нав, даромадан ба сегментҳои нави бозор, истифодаи роҳҳои нави ҳаракати мол, тағйир додани тавҷеҳи як қисми реклама аз эълон дар бораи мол ба ҳавасмандгардонии истеъмоли он, каме паст кардани нарх.

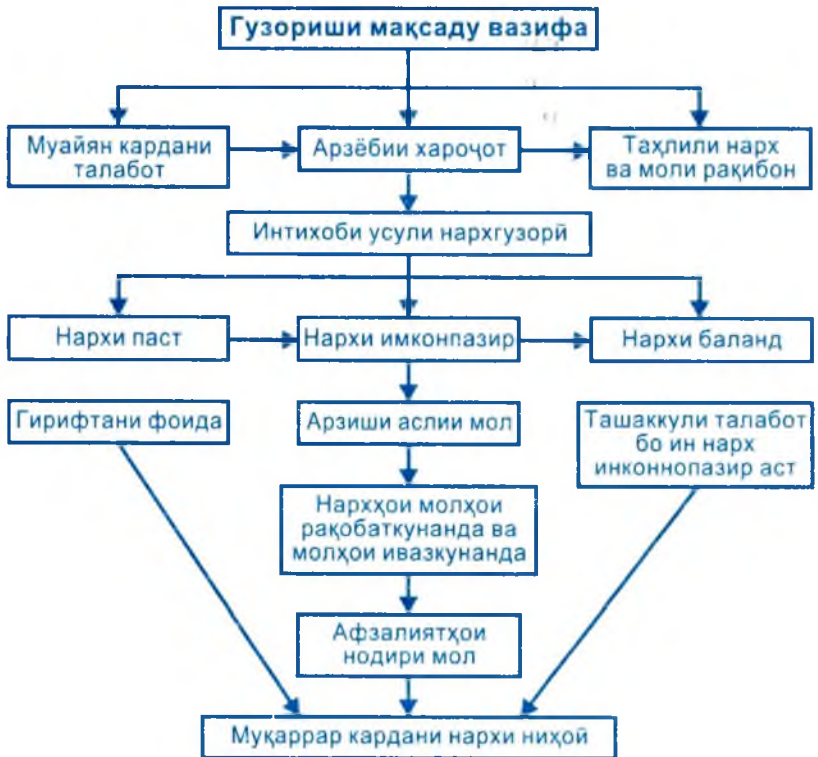
Марҳилаи қамолот: аксарияти харидорони эҳтимолӣ молро харидаанд, бинобар ин суръати фурӯши он паст мешавад, фоида кам мегардад, дар идораи маркетинг вазифаҳои мураккаб ба миён меоянд.

Тадбирҳо: модификатсияи бозор аз ҳисоби ҷустуҷӯи истеъмолкунандагони нав, сегментҳои бозор, ҳавасмандгардонии фурӯш, ба мол додани хосиятҳои нав ва ҷаззобии тоза, паст кардани нарх, такмили намудҳои хизмат ва ғайра

Марҳилаи таназзул: фурӯши мол якбора паст мешавад, ва муайян кардани ин марҳила муҳим аст, зеро он ба эътибору обрӯи фаъолияти ширкат таъсир мерасонад. Муайян кардани молҳое, ки ба марҳилаи таназзул дохил шудаанд, бо роҳи таҳлили фурӯши онҳо, ҳиссаи бозор, сатҳи хароҷот ва даромаднокӣ ба амал меояд. Баъди ин роҳбарияти ширкат дар бораи давом додани истеҳсоли ин мол ё қатъи истеҳсоли он қарор қабул мекунад.

Нарх: Дар марҳилаҳои гуногуни сикли ҳаётии мол ин ё он усулҳои муқаррар кардани нарх интиҳоб мешавад.

Нархгузорӣ

Мақсаду вазифаҳои ташаккули нарх ба самти маркетинг ва мақсадҳои ҳуди ширкат вобаста аст. Онҳо чунин буда метавонанд: таъмини дар фаъолият будан (выживаемость), ба ҳадди аксар расонидани фоидаи ҷорӣ, ба даст овардани пешсафӣ дар бозор, ба даст овардани пешсафӣ аз рӯи нишондиҳандаҳои сифати маҳсулот ва ғайра.

Ҳаракати мол – нақшагирӣ, дастрас кардан ва назорати дастрас кардани мол аз истехсолкунанда ба ҷои истеъмоли он ё фурӯш бо баҳрабардорӣ

Ҳавасмандгардонӣ. Воситаҳои асосии ҳавасмандгардонӣ – реклама, ҳавасмандгардонии фурӯш, тарғиботу ташвиқот, фурӯши шахсӣ. Ҳавасмандгардонии фурӯши мол асосан ба харидор нигаронида мешавад, ки ӯ бо хосиятҳои истеъмолии

мол шинос аст. Вазифаи ҳавасмандгардонӣ ба харидҳои оянда таҳриқ кардани харидор аст.

Тадбирҳои ҳавасмандагардонӣ ба харидорон, агентҳо ва фурӯшандагон нигаронида шудаанд:

- харидорон – таҳфиф ба ҳаҷми моли фурӯхта, системаи қарздиҳӣ, паст кардани нарх ба сабаби ба истеҳсоли модели нави моли гузаштани ширкат;

- ба агентҳо (миёнаравон) таҷҳизоти пеш аз фурӯш ва ё баъд аз фурӯш бепул ё бо шартҳои имтиёзнок пешниҳод карда мешавад; таҳфиф аз пули фурӯш, зиёд кардани музди қор вобаста ба ҳаҷми фурӯш;

- фурӯшандаҳо – мукофотпулӣ, рӯзҳои иловагӣ ба руҳсатии меҳнатӣ, сафар аз ҳисоби ширкат, тӯҳфаҳо ва ғайра.

Тарғибу ташвиқ – ҳавасмандгардонии ғайришаҳсӣ ва аз ҷониби сарпарастон маблағгузорӣ нашавандаи талаботи мол ё хизмат тавассути воситаҳои ахбори омма, радиою телевизион ё аз сахна (инро баъзан рекламаи ниҳонӣ ё пӯшида меноманд) паҳн кардани маълумоти муҳими тичоратӣ дар бораи мол.

Фурӯши шаҳсӣ – пешкаш кардани шифоҳии мол дар рафти сӯҳбат бо як ё якчанд харидори эҳтимолӣ бо мақсади амалӣ гардонидани фурӯши қаблии мол

Фурӯши қаблӣ ё пешакӣ фурӯштани моли истеҳсолнашуда; қайду шартӣ пешакӣ дар бораи фурӯш.

Ба ҳаёт татбиқ кардани тадбирҳои маркетингӣ. Барои ба ҳаёт татбиқ кардани тадбирҳои маркетингӣ ба ширкат зарур аст, ки чор системаро ба вуҷуд орад: иттилоии маркетингӣ, нақшагирии маркетингӣ, ташкили умури маркетинг, назорати маркетингӣ.

Иттилоии маркетингӣ дар бар мегирад:

- системаи ҳисоботдиҳии дохилӣ (нишондиҳандаҳои фурӯши қорӣ, хароҷот, ҳаҷми захираҳои моддӣ, ҳаракати пули нақд ва ғайра);

- системаи чамъоварии иттилооти берунаи ҷорӣ маркетингӣ (иттилооти ҳаррӯза дар бораи рӯйдодҳо, ки дар муҳити тичоратӣ ба вуқӯъ мепайванданд);

- системаи таҳқиқоти маркетингӣ (чамъоварии иттилооте, ки аз нуқтаи назари масъалаи мушаххаси маркетингии дар назди ширкат истода муҳим аст);

- системаи таҳлили иттилооти маркетингӣ.

Нақшагирии ин тадбирҳо ҳам аз ҷиҳати стратегӣ ва ҳам аз ҷиҳати маркетингӣ амалӣ мегардад. Мақсади асосии нақшагирии стратегӣ – ба вуҷуд овардани ширкати пойдору устувор аст. Мақсади асосии нақшагирии маркетингӣ бошад – таҳияи нақшаҳои перспективӣ ва солона барои ҳар як аз истеҳсолоти мушаххас мебошад.

Назорат дар се самт амалӣ мегардад:

- ба иҷрои нақшаҳои солона (таҳлили имкониятҳои фурӯш, ҳиссаи бозор, таносуби байни хароҷот ба маркетинг ва фурӯш ва ғайра).

- назорати ғойданокӣ (ошкор сохтани харҷҳо, даромаднокии воқеӣ оид ба молҳо, сегментҳои бозор, роҳҳои тичоратӣ ва ғайра);

- назорати стратегӣ дар бораи он тасаввурот медиҳад, ки вазифаҳои маркетингӣ ва стратегияи ширкат ба талаботи муҳити маркетингии имрӯза ва оянда мувофиқат мекунад (тафтиши маркетингӣ)

Имконияти маркетингии ширкат – самти ҷидду ҷаҳди маркетингӣ, ки ба ширкат барои ба даст овардани афзалиятҳои мушаххас имконият медиҳад.

Таҳлили имкониятҳои фурӯш – андозагирию арзёбии нишондиҳандаҳои фурӯши қаблии воқеӣ дар муқоиса бо нақша.

***Мафҳумҳои асосӣ:** Маркетинг, стратегияи маркетинг, конъютураи бозор, зарфияти бозор, сегментиронии бозор, мавқеъгирии мол, мол, марҳилаи ҷорикунӣ, марҳилаи рушд, марҳилаи камолот, марҳилаи таназзул, ҳаракати мол, ҳавасмандгардонии фурӯш, фурӯши шахсӣ, фурӯши қаблӣ.*

Кори амалӣ

1. Сегментиронии бозори истеъмолро аз рӯи моли интихобкардаатон анҷом дода, хулоса бароред.

Тағйирёбандаҳое, ки барои сегментиронии бозори истеъмол истифода мешаванд, дар ҷадвали 6 оварда шудаанд.

Ҷадвали 6

Бузургии тағйирёбанда	Тарҳкашии типӣ
1	2
<i>1. Принсипи ҷуғрофӣ</i>	
а) зичии аҳоли	а) шаҳрҳо, наздишаҳрҳо, маҳалли деҳот
б) шаҳр бо аҳоли	б) аз 15 ҳ.кам, 15 -20 ҳазор, 30 -50 ҳазор, 50 -100 ҳазор, 100 -150 ҳазор, 150 -500 ҳазор, 0,5 -1млн, 1 -4млн. бештар аз 4 млн
в) минтақа ё ноҳия, шаҳр	в) маъмулан дар наздикии ми кроноҳияи мактаб ҷойгир аст
г) иқлим	г) гарм, сард
<i>2. Принсипи демографӣ</i>	
а) синну сол	а) аз 6 хурд; 6 -11; 12-18; 19-25; 26-34; 35-49; 50-64; болотар 65-сола
б) чинс	мард, зан
в) сатҳи даромад	в) кашшок, даромадаш миёна, сарватманд, бой, хеле бой
г) машғулият	г) одамони кори а қлӣ, мансабдорон ва ро хбарон, мутахассисони баландхитисос, коргарон, деҳқонон, нафақахӯрон, донишҷӯён, соҳибхонаҳо, бекорон, талабагон ва ғайра
д) маълумот	д) томақтабӣ, ибтидоӣ, умумии асосӣ, миёна, миёнаи махсус, олии нопура, олий
е) дин	е) православӣ, мусулмонӣ, католикӣ, буддоӣ ва ғайра
ж) миллат	ж) рус, украин, тоғор ва ғайра
з) теъдоди узви оила	з) 1-2, 3-4, 5 нафар ва бештар
и) шароити манзил	и) хобгоҳ, хонаи коммуналӣ, утоқи алоҳида, хавлӣ ва ғайра
<i>3. Принсипи рафтор</i>	
а) ба ҳона барои содир кардани харид	а) хариди маъмулӣ, руҳдоди махсус ва ғайра
б) манфиати мавриди назар	б) сифат, хизматрасонӣ, сарфакорӣ ва ғайра

Бузургии тағйирёбанда	Тарҳкашии типӣ
1	2
в) суръати истеъмол	в) истеъмолкунандаи суст, муътадил, фаъол
г) ма қоми истифода - баранда	г) истифода намебарад, соби қ истифодабаранда, истифодабарандаи эҳтимолӣ, истифодабарандаи нав, истифодабарандаи доимӣ

2. Молро аз се сатҳ истифода бурда коркард намоед (сатҳи мол аз рӯи ният, мол дар ҳолати тайёр, яъне воқеӣ, мол бо тақвият)

3. Аз рӯи шакли зерин рақибонро тавсиф кунед ва ҷадвали 7-ро дар дафтаратон қашида, онро пур кунед.

Ҷадвали 7

Рақибон	Тарафҳои қавӣ	Тарафҳои заиф
1	2	3
1.		
2.		
3.		
4.		

Суолҳо барои санҷиш:

1. Маркетинг чист?
2. Чӣ тавр таҳлили имкониятҳои бозорӣ ба муайян кардани «ҷой» дар бозор ёрӣ мерасонад?
3. Оё бе сегментиронии бозор ба истеҳсоли фуруши маҳсулот машғул шудан мумкин аст? Далел оред.
4. Ҳангоми интихоби сегментҳои мақсадноки бозор чиро ба назар гирифтани муҳим аст?
5. Бо мисолҳои мушаххас марҳилаҳои сикли ҳаётии молро шарҳ диҳед.

2.8. ФУРУШИ МОЛ ВА ХИЗМАТ

Мо ба он лаҳза расидем, ки коргоҳамон молро истеҳсол карда ё ба истеъмолкунанда хизмат расонида метавонад. Акнун дар бораи ба талаботи воқеӣ таъдил додани эҳтиёҷоти истеъмолкунанда чӣ тадбир бояд андешида шавад? Зеро истеҳсоли мол нисфи кор аст, чизи асосӣ то ба

истеъмолкунанда расонидани он мебошад. Ва ин кор ба он вобаста аст, ки ҳаракати маҳсулот ба соҳаи муомилот (ҳаракати мол) то чӣ андоза оқилона ташкил шудааст.

Вожаи «оқилона» дар ҷумлаи боло маънои «бо харчи ҳадди ақал»-ро дорад. Харҷҳо бошанд чунинанд: харочоти ҳамлу нақл, коғазпеч кардан, ё бастабандӣ, нигоҳдорӣ, реклама, тақсими мол тавассути роҳи ҳаракати мол аз истехсолкунанда ба истеъмолкунанда буда, дар он ташкилотҳо ё шахсони алоҳида иштирок мекунанд, сурат мегирад. Онҳо вазифаҳои гуногунро иҷро менамоянд. Масалан, ба истеъмолкунанда дар бораи хосиятҳои моли мавҷудаю нав иттилоъ медиҳанд, бо харидорони доимӣ робита муқаррар менамоянд, ба ташаккули нарх таъсир мерасонанд, фурушро ҳавасманд мегардонанд ва ғайра.

Роҳи мустақим – аз истехсолкунанда то истеъмолкунанда бе миёнарав ҳаракат кардани мол аст. Фуруши мол тавассути мағозаҳои худии коргоҳ, ширкат, бо почта ва ғайра сурат мегирад. Ин намуди роҳ ба таҳти назорат гирифтани тамоми раванди фуруш ва таъмини робитаҳои зич бо истеъмолкунандагон имкон медиҳад. Вале роҳи мустақимро маъмулан истехсолкунандаи майда истифода мебарад, ки ӯ худаш ҳам фурушанда аст ё ширкате ба кор мебарад, ки тамоми харочоти фурушро рӯпӯш мекунад ва фоида мегирад.

Роҳи ғайримустақим бо истифодаи миёнаравҳои мустақил марбут аст. Мол аз истехсолкунанда ба миёнарав меояд ва сипас дуоҷибӣ инро мефурушад.

Инчунин ин роҳ содда ва мураккаб мешавад. Роҳи содда роҳест, ки дар асоси қарордоди шифохӣ (ширкати хурд, мағозаи чаканафурушӣ ва ғайра) ташкил мешавад. Асоси роҳи мураккаб бастанӣ қарордод мебошад, ки дар он сиёсати нархгузорӣ, шартҳои фуруш, сохтори хизматрасонӣ, масъулият, давомнокию шартҳои қатъии қарордод ва ғайра қайд шарт карда мешавад.

Роҳи ҳаракати мол бо теъдоди сатҳи онҳо тавсиф карда мешаванд. Сатҳи роҳ – ин миёнарави дилхоҳ аст, ки ин ё он корро оид ба наздик кардани мол ба харидори ниҳой иҷро

мекунад. Дарозии роҳ ба теъдоди сатҳҳои мобайнии он вобаста аст.

Роҳи яқсатҳа як миёнаравро дарбар мегирад (савдогари чакана, агент оид ба фурӯш, миёнарав, агенти биржа). Канали дусатҳа ду миёнарав дорад: дар бозори истеъмол – савдогарони яклухти чакана, дар бозорҳои таъиноти истеҳсолӣ – дистрибутери саноатӣ ва дилер (дистрибутер - тақсимкунанда, шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ, ки ба ӯ ҳуқуқи харид ва додани қисми муайяни мол ё хизматҳо дар доираи ҳудуд ва бозорҳои муқарраргардида дода шудааст).

Роҳи сесатҳа се миёнаравро дар бар мегирад (савдогари яклухт, яклухтфурӯши майда ва савдогари чакана).

Меъёрҳои самарабахшии интихоби роҳҳои ҳаракати мол: суръати ҳаракати мол, сатҳи хароҷоти гардиш ва ҳаҷми фурӯши маҳсулот.

Вазифаҳои фурӯши мол ё хизматро дар марҳилаҳои гуногуни ҳаракати мол савдои яклухт ва чакана иҷро мекунад.

Савдои яклухт чӣ хел амалӣ мегардад?

Савдои яклухт фаъолият оид ба ҳаракати мол аз истеҳсолкунанда ба истеъмолкунанда ё ба корхонаест, ки молро ба мақсади фурӯш мехарад. Дар савдои яклухт се категорияи корхонаҳо иштирок мекунад:

- умури яклухтфурӯши истеҳсолкунандагон (шӯъбаҳои фурӯш ва идораҳои фурӯш);

- ташкилоти тичоратии яклухтфурӯш (корхонаҳои мустақили савдо, ки якҷоя бо маҳсулот ҳуқуқи моликият ба онро мехаранд: яклухтфурӯшон бо хизматрасонии пурра ва яклухтфурӯшон бо хизматрасонии маҳдуд).

- агентҳо ва брокерҳо (вазифаи миёнаравиро дар хариду фурӯш бар ивази хидматона иҷро мекунад). Агентҳо дар асоси доимӣ, брокерҳо – муваққатӣ истифода мешаванд. Савдои чакана – фаъолияти марбут ба фурӯши молу хизмат ба истеъмолкунандагони ниҳой барои истифодаи шахсии онҳо. Он хеле гуногун буда, тавассути мағозаҳо амалӣ мегардад. Мағозаҳо аз рӯи шакли моликият ва шакли

стратегия, маҳалли ҷойгиршавӣ, хели маҳсулот, сатҳи нарх аз ҳам фарқ мекунанд. Савдои чакана мумкин аст бидуни мағоза сурат гирад: автоматҳои савдо (фурӯши рӯзнома), дастакифурӯшӣ, савдо бо супориши алоқа ва ё бо телефон.

***Мафҳумҳои асосӣ:** Роҳи ҳаракати мол, роҳҳои мустақим, роҳҳои ғайримустақим, сатҳи роҳ, дистрибутер, савдои чакана, савдои яклухт.*

Кори амалӣ:

1. Ташкилоту ширкат ва корхонаҳоеро номбар кунед, ки маҳсулотро тавассути роҳҳои (роҳҳои) мустақиму ғайримустақим мефурӯшанд. Харочоти фурӯши кадом корхонаю ширкат ва ташкилотҳо камтар аст. Чаро?

2. Ширкати дилхоҳро интихоб кунед. Схекаи фурӯши моли ширкатро тартиб диҳед.

3. Шумо соҳиби фабрикаи пойафзол мебошед, ки якчанд ҷузви том (шӯъбаи таҳвил, се коргоҳи истеҳсолӣ, ду коргоҳи ёрирасон, умури маркетинг) дорад. Роҳҳои ҳаракати моли ин фабрикаро тартиб диҳед. Харочоти фурӯши маҳсулотро муайян намоед. Харочотро бо реклама, воситаҳои нақлиёт, печонидани мол (бастабандӣ), харочоти пардохти музди меҳнати фурӯшгарон ва миёнаравон (агар бошад) ба назар гиред.

Суолҳо:

1. Ба назари Шумо моҳияти санъати фурӯш дар чист?

2. Интихоби ин ё он роҳи ҳаракати мол аз кадом омил вобаста аст?

3. Меъёрҳои арзёбии роҳҳои ҳаракати молро шарҳ диҳед.

4. Дар мағозаи чаканафурӯшӣ яклухт фурӯхтани мол мумкин аст?

5. Истеҳсолкунанда аз фурӯши маҳсулоташ ба воситаи ташкилотҳои савдои яклухт чӣ хел фоида ба даст меорад ва кай?

2.9. РЕКЛАМА ДАР СИСТЕМАИ СОҲИБКОРИЙ

Реклама. Ба таври кушодаю аланӣ бо харидорони эҳтимолӣ, истеъмолкунандагони маҳсулот ва хизмат аз ҷониби ширкат ё соҳибкори хусусӣ додани иттилоъ дар бораи сифат, бартарияту афзалияти мол, ҳамчунин оид ба хизмату фаъолияти худи ширкат ё соҳибкори хусусӣ реклама номида мешавад.

Алҳол реклама ба яке аз усулҳои фаъол кардани талаботи мол таъдил ёфтааст, ки ба ба вучуд овардан, нигоҳ доштан ва барҷаста кардани образи ширкат дар назари истеъмолкунандагон нигаронида шудааст.

Вижагии реклама дар он аст, ки он на бо як истеъмолкунандаи мушаххас, балки ба доираи муайян равона карда мешавад. Асосии реклама:

- **Иттилоотӣ.** Ба истеъмолкунандагон иттилоотро дар бораи моли нав, тағйирёбии нарх мерасонад, образи ширкатро ташаккул медиҳад. Чунин намуди реклама асосан дар марҳилаи ба бозор баровардани мол, вақте ки вазифаи ба вучуд овардани талаботи ибтидоӣ ба миён гузошта мешавад, мавриди истифода қарор мегирад.

- **Боваркунонӣ ё талқинкунонӣ.** Реклама ба истеъмолкунанда зарурати харидани ин ё он мол ва ё хизмати маҳз ҳамин ширкат ё тамғаро талқин мекунад. Ин реклама дар марҳилаи афзоиши мол, вақте ки дар назди ширкат вазифаи ташаккули талаботи интиҳобӣ меистад, аҳамияти махсус дорад.

- **Ба хотир оваранда.** Реклама ба нигоҳ доштани огоҳию боҳабарӣ дар бораи мол мусоидат менамояд, ки ин мол ба ӯ зарур шудан мумкин аст ва онро аз қучо харида метавонад? Он дар марҳилаи камолоти мол лозим аст, то истеъмолкунанда моли шуморо аз хотир фаромӯш накунад.

Марҳилаи 1 – муайян кардани мақсаду объект;

Марҳилаи 2 – таҳлили амалияи рекламавии рақибон;

Марҳилаи 3 – таҳияи муносибати умумии эҷодӣ ва ташаккули ғояи мурочиат ба истеъмолкунандагон;

Марҳилаи 4 – коркарди худи реклама.

Сабаби таҳрики истеъмолкунандаро, ки марбут ба манфиатест, ки ҳамин мол онро нисбат ба моли рақибон хубтар таъмин мекунад, муайян намудан лозим аст.

Матни реклама бояд назаррабою назарнамо бошад, ба тезию осон хонда шавад, зуд дар хотир монад, бо ороиш, сурат, карикатура зеб ёбад, хулласи калом мароқовар бошад. Ҳини таҳияи реклама интихоби воситаҳои муроҷиати рекламавӣ марбутан ба объекти реклама, яъне истеъмолкунанда нақши калон мебозад. Масалан, дар рекламаи молҳои кӯдакона персонажҳои китобу филмҳои тасвириро истифода бурдан мумкин аст. Рекламаи телевизиониро маъмулан ба тариқи мултипликатсия меофаранд ва дар вақти барномаҳои бачаҳо намоиш медиҳанд.

Инак, талаботи асосӣ ба реклама:

- мушаххас будани ҳадафу объекти реклама (адресность);

- шиоргуна будани матн;

- ҳақиқатгуна будани реклама;

- ба истеъмолкунанда расонидани он чизе, ки ӯ шунидан ё дидан мехоҳад;

- бо рекламаи маҳсулоти худ ба дили истеъмолкунандагон назадан, онро аз ҳад зиёд дилбазан накардан, дар реклама навоару ихтироъкор будан;

- дар атрофи корхона ва маснуоти он муҳити ошкорбаёнӣю аланияти васеъ ба вучуд овардан;

- рекламаро то он даме, ки ба пурра ба охир расонидани имкониятҳои он боварӣ ҳосил намекунад, нагиред;

- ба интихоби воситаҳои реклама бо ниҳояти масъулиятшиносӣ муносибат кардан. Ба воситаҳои реклама дохил мешавад: садо, симо, рӯзнома, маҷалла, воситаҳои мутаҳаррик, сипаровезаҳо ва ғайра. Ҳомилони реклама кинотеатрҳо, варзишгоҳҳо, девори биноҳо, автобусҳо ва ғайраю ва ҳоказо шуда метавонанд.

Дар бизнеси муосир реклама яке аз силоҳҳои пуриқтидори маркетинг мебошад. Таблиғот – паҳн кардани

мақсадноки маълумот (иттилоот) дар бораи хосиятҳои истеъмолии мол ё хизмат ба мақсади фуруши он мебошад.

Баробари инкишофи ҷамъият дар соҳаи реклама низ индустрияи том тараққӣ мекунад. Рассомону дизайнерон, муҳандисон ва дигар мутахассисони сершумор дар ин соҳа машғули коранд.

Дар олами имрӯза предмет ё намуди фаъолиятро қариб ёфтани мумкин нест, ки реклама карда нашавад. Корхонаи рекламавӣ ҳамаи воситаҳои иттилоот – матбуот, садо, симоро истифода мебарад.

Мафҳумҳои асосӣ: Реклама, вазифаи иттилоотӣ, вазифаи талқинкунӣ, вазифаи хотиррасонкунӣ ё бахотироваранда.

Кори амалӣ

Бозии «Рекламаи кӣ беҳтар аст?»

Рекламаи шифоҳӣ

Иштироккунандагони бозӣ ба 3-4 тим (команда) ҷудо мешаванд. Ҳар тим гунаи шифоҳӣ ё хаттӣ (хаттиаш мақбултар аст) баромади рекламавии худро тартиб медиҳад.

Сипас тимҳо ба баромад тайёрӣ мебинанд, имою ишора ва қиёфасозӣро машку тамрин менамоянд.

Баъд ҳар як тим дар назди комиссияи экспертии рекламаи шифоҳии худро намоиш медиҳанд. Агар иштироккунандагони тим намоишашонро чун актёрҳои ҳақиқӣ ба маърази тамошо гузошта натавонанд, бо қироати он иктифо варзидан мумкин аст. Дар ин маврид комиссияи экспертии ҳуди матн, мӯҳтавои он, мувофиқати онро бо талаботи нисбат ба рекламаи шифоҳӣ пешниҳодшаванда арзёбӣ мекунад.

Агар тим ба намоиш додани рекламааш омода бошад, комиссияи экспертии на танҳо сифати матн, балки маҳорати истифодаи овоз, имою ишорат, қиёфасозиро низ арзёбӣ мекунад.

Вижагии (маҳсулияти) рекламаи нутқӣ дар он аст, ки қариб ба истифодаи маводи ёрирасон (коғаз, ранг, фломастер ва ғайра) эҳтиёҷ надорад.

Вазифаи асосии тимҳо дар он аст, ки танҳо ба воситаи овоз, имою ишора, қиёфасозӣ диққати харидорро ба моли худ ҷалб кунанд.

Ба сифати харидори эҳтимоли ҳуди аъзои ҳакамон баромад мекунанд ва дар ниҳоят он гурӯҳро интихоб менамояд, ки диққати онҳоро чун харидор ба маҳсулоташ ҷалб карда тавонист.

Рекламаи хаттӣ

Тамғаҳои молиатонро барои чунин ширкатҳо тайёр кунед:

1. Шабакаи агзияфурӯшӣ (закусочная)

2. Ширкате, ки лавозимоти футболбозӣ истеҳсол мекунад

3. Ширкати компутарӣ

4. Ширкати ҳавопаймоӣ

Дар давоми 5-10 дақиқа барои молу хизматҳои зерин реклама фикр карда, нависед ё расмашро кашед:

1. Хаамири дандон

2. Саёҳат дар баҳри Миёназамин

3. Бонки тичоратӣ

Суолҳо барои санчиш:

1. Вазифаи асосии реклама дар бораи мол иттилоъ додан ба истеъмолкунанда аст. Ин иддао дуруст аст ё на?

2. Усулҳои аз ҳама паҳншудаеро, ки дар реклама истифода мешавад, тавсиф диҳед.

3. Чӣ кор бояд кард, ки аз рекламаи бадсифат зарар набинем.

4. Дар низоми соҳибкорӣ реклама кадом нақшро мебозад? Ҷавобатонро бо мисолҳо шарҳ диҳед.

2.10. БАНАҚШАГИРИИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ

Ғояи аҷиб ва ҷолиби диққати нави соҳибкор мумкин аст дар соҳаи дилхоҳ, аз ҷумла ҳуди истеҳсолот, талаботи бозор ё робитаҳои шарикӣ ба миён ояд. Баъди ба миён омадан ғоя ё идеяи нав тадриҷан тамоми тарафҳои корхонаро тағйир медиҳад. Масалан, бизнесмен бо назардошти талаботи нави бозор қарор медиҳад, ки истеҳсоли намуди нави такмилдодаи автомобилро сар кунад. Ба ин мақсад ӯ муҳандисон – конструкторони навро ба кор ҷалб мекунад. Мутахассисони мазкур барои кори худ ҷорӣ намудани технологияи нави коркарди металл ё пластмассаи дорои хосиятҳои навро талаб намуданд. Ин кор бошад ташкили участкаи нав ё коргоҳи навро тақозо мекунад. Иҷрои ин кор, яъне ташкили участкаи нав киро кардани миқдори зиёди коргарон ё ба коргарони кӯҳна ёд додани касби навро талаб менамояд.

На ҳар як соҳибкор барои иҷрои нақшаҳои мазкур ба кадрҳои кофӣ сармоя дорад. Бино бар ин таҳти замонати маҳсулоти оянда, ки мувофиқи нақша бояд ба фалон нишондиханда расад, қарз гирифтани лозим аст.

Қарзе, ки соҳибкор барои татбиқи идея ё ғояи худ васеъ кардани корхона ё ба вучуд овардани моли нав мекобад, имруз инвестиция меноманд. Симои воқеӣ ё ҳуқуқӣ, ки инвестиция медиҳад, инвестор номида мешавад. Системаи

инвеститсия дар дунёи иқтисодии имрӯза яке аз меҳварҳои пурқуввати тақсими такрорӣ сармоя, на танҳо байни соҳибмулкони алоҳида, балки байни мамлакатҳои гуногун мебошад. Ба миқдори зиёд чудо кардани инвеститсия ба саноати мамлакатҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ қафмонда метавонад ба инкишофи онҳо тақсон бахшад. Бе инвеститсия – гирифтани қарз таҳти замонати даромади ояндаи корхонаи тараққиқунанда имрӯз ягон соҳибкор, ҳатто соҳибкории хеле сарватманд қар карда наметавонад, зеро истеҳсолоти муосир ташкилаи бисёр системаи хеле мураккаб мебошад, технологияҳои навтарин, дастгоҳи автоматҳои ҳозиразамон бошанд ҳарҷоти қалони пулиро тақозо мекунанд.

Бо маблағи инвеститсия соҳибкор саҳмия мебарорад, ки онҳо ё ба фуруши озод бароварда мешаванд ё тибқи манфиатдор тақсим қарда мешаванд.

Диққат: Барориши иловагии саҳмияҳо аз тарафи ягон корхона эмиссия номида мешавад. Аз ҷониби давлат низ ба тариқи илова баровардани пул эмиссия номида мешавад.

Худ ба худ маълум аст, ки чӣ қадаре ки боварӣ ба корхонаю соҳиби он бештар бошад, ҳамон қадар бештар ба он инвеститсия медиҳанд ва корхона бо ғоидаи бештар саҳмияшро фурухта метавонад. Барои ба чунин боварӣ сазовор гаштан обрӯю эътибори соҳибкор ва маҳсулоти корхонаи ӯ қофӣ нест. Ӯ бояд нақшаҳои навоаронаи худро, ки инвеститсия барои татбиқи онҳо зарур аст, бо далелу бурҳонҳо пешниҳод кунад. Моҳиятан, ӯ бояд таҳлили имкониятҳои истеҳсолоти худро пешниҳод кунад: ҳисобу китоби истифодаи пули қарз; ҳисобу китоби модда ба моддаи тағйиротҳо; дигаргуниҳо дар дохили истеҳсолот ва берун аз он – дар бозори фуруш ё аз ҳисоби қадом тадбирҳои дигар ғоида ба даст меояд, қай ғоида ба даст меояд ё қай ба даст омадани он шуруъ мешавад.

Ҳамаи ин таҳлил, ҳамаи далелу бурҳонро соҳибкор бояд дар шакли ҳуҷҷате, ки бизнес-нақша ном дорад, пешниҳод кунад.

Ғайр аз шароити мазкур, таҳияи бизнес-нақшаро метавонад вазъиятҳои дигар талаб кунанд, аз ҷумла:

- тайёр кардани дархостҳои ширкатҳои хусусӣ ва тижоратии мавҷуда ва таъсисёбанда ба гирифтани қарз;
- асосноккунии пешниҳодҳо оид ба ғайридавлатӣ гардонидани корхонаҳои давлатӣ;
- кушодани кори нав ва муайян кардани соҳаи ширкати оянда ва самтҳои асосии фаъолияти тижоратии он;
- дигар кардани соҳаи ширкати мавҷуда ва интихоби намудҳо, самтҳо ва усулҳои нави татбиқи амалиёти тижоратӣ;
- таҳияи лоиҳаи эмиссияи когазҳои қиматноки (сахмия ва вомбарг) ширкатҳои ғайридавлатишаванда ва хусусӣ;
- баромад ба бозори беруна ва ҷалби инвеститсияи хориҷӣ.

Инак:

Бизнес-нақша ҳуҷҷатест, ки асосноккунии қадамҳои асосиро дарбар мегирад, ки амалӣ гардонидани онҳо барои татбиқи ягон лоиҳаи тижоратӣ ва ё сохтани ширкати нав пешбинӣ шудааст.

Мақсади таҳияи бизнес-нақша кашидани нақшаи фаъолияти хоҷагидории ширкат дар оянда, наздик ва дур тибқи талаботи бозор ва имконияти гирифтани захираҳои зарурӣ (инвеститсияҳо) мебошад.

Бизнес-нақша ба соҳибкор барои ҳалли вазифаҳои асосии зерин ёрӣ мерасонад:

- муайян кардани самтҳои мушаххаси фаъолияти ширкат, бозорҳои мақсаднок ва ҷои фирма дар ин бозорҳо;
- баён кардани мақсадҳои дарозмӯҳлату кӯтоҳмӯҳлати ширкат, стратегия ва тактикаи ноил гардидан ба онҳо. Муайян кардани ашхосе, ки ба татбиқи ҳар як стратегия масъуланд;
- интихоби ҳайъат ва муайян кардани нишондиҳандаҳои молу хизматҳое, ки фирма ба истеъмолкунандагон пешниҳод мекунад. Арзёбии хароҷоти истеҳсолию тижоратӣ хангоми сохтан ва фуруштани онҳо;

- арзёбии мутобикати кадрҳои ширкат ва шартҳои таҳрики меҳнати онҳо ба талабот оид ба ноил шудан ба мақсадҳои гузошташуда;

- муайян кардани ҳайъати тадбирҳои маркетингии ширкат оид ба омӯзиши бозор, реклама, ҳавасмандгардонии фуруш, ташаккули нарх, роҳҳои фуруш ва ҳоказо.

- арзёбӣ кардани вазъи моддию молиявии ширкат ва мутобикати захираҳои молиявӣ моддӣ барои ноил гардидан ба мақсадҳои гузошта;

- пешбинӣ кардани мушкилот, маҷроҳои зеробӣ, ки ба иҷрои бизнес-нақша ҳалал мерасонанд.

Бизнесмен агар таҳияи бизнес-нақшаро сарфи назар кунад, мумкин аст, дар роҳи ташкили бизнес ба он ҳолатҳои ногувор ва мушкилоти зиёд мувочаҳ шавад, ки аз ӯҳдаи ҳалли онҳо намебарояд. Ин ҳолат бошад, аксаран ҳам ба ӯ ва ҳам ба коре, ки ӯ машғул аст, оқибатҳои ногувор меорад. Бинобар ин, вақтро дарег надошта (барои ширкати миёна барои таҳияи бизнес-нақша то 200 одам/соат лозим мешавад), ба таҳияи бизнес-нақша тайёр шудан лозим аст. Зимнан таҳияи ҳаттӣ барои ташкили кор оид ба иҷрои нақша аҳамияти чиддӣ дорад. Ҳатто дар шароите, ки вазъият дар бозор зуд-зуд тағйир меёбад, аз таҳияи бизнес-нақша сарфи назар кардан нашояд.

Дар натиҷаи таҳияи бизнес-нақша пешакӣ камбудихоро дидан ва роҳҳои бартараф кардани онҳоро андешидан мумкин аст. Албатта, бизнес-нақшаро бо ҷалби машваратчиёну коршиносон бояд ҳуди соҳибкор таҳия кунад, зеро таҳияи бизнес-нақша ба ӯ имкон медиҳад бори дигар ҳудаф ва нияташро тафтиш кунад.

Дар назари аввал, таҳияи бизнес-нақша кори осон менамояд. Вале дар хотир нигоҳ доштан лозим аст, ки аз таҳияи бизнес-нақша бисёр чиз, масалан инвеститсия барои кори Шумо вобаста аст. Ба ибораи дигар Шумо бояд исбот кунед, ки кори интихобкардаатон хеле муҳим мебошад ва он барои истеъмолкунанда зарур аст ва ба ин кор талабот вучуд дорад. Маъмулан, бизнес-нақшаро барои 3-5 сол таҳия мекунанд. Барои соли аввали фаъолият тавсия дода

мешавад, ки нишондиҳандаҳои асосӣ моҳ ба моҳ, барои соли дуум квартал ба квартал ва танҳо баъди соли сеюм – сол ба сол чудо карда шаванд. Агар Шумо ояндаи лоиҳаи худро тақрибан муайян карда натавонед, ба қор оғоз накарданатон беҳтар аст.

Дар хотир доред: дар тамоми олам қисми зиёди соҳибкорони навқор қасод мешаванд. Таҳлили мутахассисони хориҷӣ нишон медиҳад, ки сабабҳои асосии ноқомии бизнеси хусусӣ ва соҳибқорӣ оилавӣ чунинанд:

- Ба сабабҳои қисмонӣ, ахлоқӣ ва зехнӣ (интеллектуалӣ), бурда натавонистани қор – 40% бебарорӣ;
- Набудани таҷрибаи идорақунӣ – 15-17 Ҷоизи нобарорӣ;
- Набудани малақаҳои касбӣ – 13-15% нобарорӣ.

Ҳангоми оғози фаъолияти соҳибқорӣ набояд фаромӯш кард, ки шумо якбора ҳама чизро аз худ карда фаро гирифта наметавонед (маҳорати ташкил қардан, идора намудан, малақаҳои касбӣ ва ғайра), вале дар раванди ташкили қори худ ва баланд бардоштани сатҳи касбият бисёр мушкилоти мазкур барқарор қарда мешаванд ё ба эътидол меоянд. Аз ҳама муҳимаш Шумо бояд ҳислатҳоеро, ки ба соҳибқор хос аст, дар худ парвариш диҳед: боварию эътимод ба қувваи худ, қидду қад ба навоқарӣ, қобилияти бисёр меҳнат қардан, маҳорати баҳисобгирии қорҳои худ, ҳароҷоту натиҷаҳо.

Инак, ба таҳияи бизнес-нақшаи мол ё хизмате шуруъ меқунем, ки бояд қиҳатҳои маҳз маҳсулоти Шуморо инъикос

дунад. Сохтору муҳтавои бизнес-нақшаро Шумо бояд худатон таҳия кунед, вале дар бизнес-нақша ҳатман бояд фаҳслҳои зерин мавҷуд бошанд:

- Резюме (мақсаду вазифаҳои ташаббуси Шумо)
- Маълумот дар бораи ширкат (корхона), дар қадом соҳа он машғули қор аст
- Маҳсулот, хизмат
- Бозорҳо
- Маркетинг
- Нақшаи истеҳсолот
- Менеҷмент
- Таъмини ҳуқуқи фаъолияти ширкат
- Арзиҳои таваққал ва сугурта
- Нақшаи молиявӣ
- Дурнамои маблағгузорӣ
- Замимаи бизнес-нақша

Мафҳумҳои асосӣ: Бизнес-нақша, мақсади бизнес-нақша, резюме

Қори амалӣ

Дар поён бизнес-нақшаи намунавии ширкати талабаҳо оварда шудааст. Дар мисоли ин бизнес-нақша дар тафтаратон фаҳслҳои асосии бизнес-нақшаро бо тавсифи мухтасари онҳо барои ғояҳои зерин таҳия кунед. Қадвали 8-ро истифода баред.

Қадвали 8

Ташкили корхонаи дузаандагии нимтанаҳои қудакона	Ташкили маҳфили дузаандагӣ	Ташкили намунаҳои маснуоти эҷодқори амалӣ
1	2	3
1.		
2.		
3.		

Суолҳои барои санҷиш:

1. Фаҳслҳои асосии бизнес-нақшаатонро номбар кунед. Оё ба назари Шумо онҳо ба мақсад мувофиқ ҳастанд?

2. Тавсифи нақшаи маркетинг дар бизнес-нақша барои чӣ истифода мешавад?
3. Қисмҳои асосии ҳисоботи молиявиро номбар кунед.

БИЗНЕС-НАҚШАИ ШИРКАТИ ТАЛАБАҒОН «ЧЕВАР»

Алҳол дар байни аҳоли талабот ба маҳсулоти аз матоъҳои мӯднок дӯхташуда, аз қабилӣ шоҳии «вареный» хеле зиёд аст. Азбаски дар бозор либосҳои нисбатан қимати аз хорича овардари пешниҳод мекунад ва айни замон на ҳамеша маҳсулоти хоричӣ хушсифатанд, мо умедворем маҳсулоти мо дар мавсими баҳору тобистон харидори худро меёбад, яъне талабот ба он пайдо мешавад.

Истеҳсоли шим ва шимча (бермуди) аз матоъҳои нави мӯднок пешниҳод карда мешавад. Мо мехоҳем маҳсулотамон аз ҷиҳати нарх дастрас бошад, аз ҷиҳати ороишу фасон ва дӯхту интиҳоби матоъ завқу салиқаи ашхоси гуногунсолро қонеъ гардонад.

Гуфтан лозим аст, ки мӯд алҳол нисбатан демократӣ аст, ба он маъно, ки маҳсулоти моро одамони синну солашон гуногун метавонанд пӯшанд. Гуногунии моделҳо бошад имкон медиҳад либоси мо ба одамони гуногунандом низ мувофиқ ояд. Ҳангоми интиҳоби матоъ мо ба ҷиҳатҳои зерини он диққати махсус медиҳем: матоъ бояд чиркбардор бошад, тез ғичим нашавад, шустанаш мехнатталаб набошад, дарзмолаш низ осон бошад.

Барои муайян кардани нархи маҳсулот хароҷотеро, ки ба истеҳсоли он зарур аст, ҳисобу китоб мекунем:

Хароҷот барои дӯхтани як шим иборат аст аз:

Матоъ – 1,7 м бо нархи 35 сомони. Барои 1,7 м – 59,5 сомони;

Ресмон – 0,5 галтак бо нархи 0,3 сомони, як галтак – 0,15 сомони;

Ангалаи дарозиаш 12 см бо нархи 0,7 сомони, як донаш – 0,7 сомони;

Тугма 2 дона бо нархи 0,15 сомонӣ, як тугма – 0,3 сомонӣ.

Чамбулчамъ хароҷот ба мавод: 60,35 сомонӣ

Хароҷот барои дӯхтани як шим иборат аст аз:

Матоъ – 1 м бо нархи 35 сомонӣ;

Ресмон – 0,5 галтак бо нархи 0,3 сомонӣ як галтак – 0,15 сомонӣ;

Ангалаи дарозиаш 12 см бо нархи 0,7 сомонӣ, як донааш – 0,7 сомонӣ;

Тугма 2 дона бо нархи 0,15 сомонӣ, як тугма – 0,3 сомонӣ.

Чамбулчамъ хароҷот ба мавод: 36,15 сомонӣ

Маҳсулотро мактабиёне медӯзанд, ки аъзои ширкати «Чевар»-анд. Ҳамагӣ теъдоди коргарон ҳафт нафар аст, ки аз онҳо шаш нафар дӯзандагӣ мекунанд, як нафар бошад хамаи хароҷоти марбут ба истехсоли маҳсулотро ба ҳисоб мегирад, ба фуруши маҳсулот машгул мешавад, мурағтабию муназзамии истехсолот ва ташкили баланди меҳнатро таъмин мекунад.

Азбаски истехсол дар асоси устохонаи мактабӣ ба роҳ монда мешавад, мо ду мошини дӯзандагӣ ва як мошини кӯккорино ба иҷора мегирем. Арзиши тахминии кор: як шим 10 сомонӣ ва як шимча 7 сомонӣ. Азбаски кор дар вақти фориғ аз дарс иҷро мешавад, мактабиён дар як ҳафта чорсоати кор карда метавонанд. Дар давоми як моҳ онҳо бояд ҳашт шим ва чор шимча дӯзанд. Хароҷоти як шим иборат аст:

$$60,35 + 10(100,39) + 0,13 + 0,41 = 74,79 \text{ с.};$$

Хароҷоти як шимча:

$$36,15 + 7 + (70,39) + 0,13 + 0,41 = 46,42 \text{ сомонӣ}$$

Бо мақсади дар бозор рақобатпазир будан, мо нархи муътадилро интихоб мекунем.

Нархи баландтарин барои харидор: шим – 97,62 с., шимча – 60,35 с. Нархи ҳадди аққал барои фурӯшанда: шим – 82,59 с., шимча – 51,09 с.

Ба фикри мо, нархи мусоиде, ки мо метавонем бо он маҳсулотамонро босубот фурӯшем, чунин аст: шим – 90,86 с., шимча – 56,42 с.

Дар истехсол ва фурӯши ин маҳсулот рақибони асосии мо корхонаҳои хурди либосдӯзӣ (дӯзандагӣ) мебошанд. Вале онҳо ба умеди фоидаи калон шуда, нархи ин маҳсулотро хеле боло мебардоранд. Дар бозор аз одамоне, ки ба хорича рафтуо доранд, ҳамин молро бо нархи нисбатан арзон дастрас кардан мумкин аст, вале ба сифати он касе кафолат намедиҳад. Мо умедворем, ки маҳсулотамон ҳамеша, махусан дар тобистон серхаридор менамояд.

Фурӯши маҳсулотро мо ба зиммаи худ мегирем. Дар оянда якҷоя бо дигар ширкатҳои мактабии ва бо дастгирии маъмурияти мактаб, ният дорем мағоза – салони худамонро оид ба фурӯши маҳсулоте, ки талабаҳо истехсол мекунанд, кушоем.

Барои оғоз бахшидан ба истехсолот ва таъмин кардани кори муназзам дар давоми як моҳ миқдори муайяни матоъ ва фурнитура харидан лозим аст. Тибқи ҳисобу китоби мо барои харидани масолеҳ маблағи зерин зарур аст:

Барои шим – $60,358 \times 482,80$ с;

Барои шимча – $36,154 \times 144,60$ с.

Чамъ, 627,40 с., ба ҳар сари аъзои ширкат 89,62 с.

Ин маблағро бидуни расонидани зарари ҷиддӣ аз бучаи оила аз падару модар гирифтани мумкин аст.

Фоидаи интизориро дар давоми як моҳи кори ширкати мактабии ҳисобу китоб мекунем. Музди фурӯши интизории маҳсулот:

$$(90,868) + (56,424) = 952,56\text{с};$$

Хароҷоти истехсоли маҳсулот:

$$(74,798) + (46,42 + 4) = 784,00\text{с}$$

Ҳамин тариқ, фоидаи интизорӣ дар як моҳ 168,56 сомони ро ташкил мекунад.

Молҳое, ки устохонаҳои таълимию истеҳсоли тайёр мекунад ва мефурӯшанд, аз андоза арзиши илова озод карда мешаванд, ба шарте ки даромади аз ин фаъолият ба даст омада бевосита ба эҳтиёҷоти таъмин, инкишоф ва такмили раванди таълим равона карда шавад.

Маблағи дар аввал ба устохона масрафшударо мо баъди 3,7 моҳи кор бармегардонем ва сипас ба гирифтани фоидаи соф оғоз менамоем. Фоидаи соф ба тариқи зайл тақсим мешавад: 5%-и пули фурӯш ба адои хизмати фурӯшгар, - 47,65 с; 15%-и фоида ба эҳтиёҷи раванди таълим, таҳкими пояи моддию техникаи мактаб – 23,28 с; 50%-и фоида ба васеъ кардани истеҳсолот; қисми боқимондаи фоида ба ҳавасмандгардонии ширкати мактабиён.

Ҳаҷми фурӯши маҳсулот на танҳо аз зарфияти бозор, балки аз иқтидори истеҳсолии устохонаҳои таълимӣ вобаста аст. Аввалан, вақти талабаҳо хеле маҳдуд аст: дуюм, иқтидори истеҳсолии устохонаҳои таълимӣ ба беохир васеъ кардани истеҳсолот имкон намедиҳад; сеюм, мӯди ҳақиқӣ бо вучуди демократӣ будан, мунтазам тағйир меёбад. Бино бар ин тағйирёбии мӯдро ба диққат мушоҳида карда, ба ҳар мавсим моделҳои нав ба навро пешкаш намудан лозим аст. Аз эҳтимол дур нест, ки дар охири соли таҳсил мо ба истеҳсоли маҳсулоти тамоман дигар гузарем.

Мунтазам нав кардани хели маҳсулот низ ҷиҳатҳои мусбати зиёд дорад. Ҳар модели нав метавонад харидори худро дар дохили мактаб ё байни дӯстону ошноён пайдо кунад. Азхуд кардани моделҳои нав ба духтарон имкон медиҳад оид ба бурриши матоъ, дӯхтан ва коркарди маҳсулот малакаҳои нав ҳосил кунанд.

ЛОИҲАИ ЭҶОДИИ «КОРИ МУСТАҚИЛИ МАН»

Асосноккунии лонча

Ташкили кори худ дар шароити иҷтимоию иқтисодии ҳозира ба талабаҳо имкон медиҳад барои мавҷудияти худ

маблагӣ зарурӣ кор кунанд, ба оилашон ёрӣ расонанд, роҳу равиши олами бизнесро омӯзанд, дар ниҳоди худ сифатҳои барои фаъолияти оянда заруриро, бигзор он фаъолияти соҳибкорӣ набошад, тарбия кунанд.

Пешбурди кори худ аз интиҳоби соҳаи фаъолият оғоз меёбад, ба иборати дигар аз муайян кардани намудҳои мол ва хизмате, ки ман дар сатҳи кӯфӣ касбӣ истеҳсол карда метавонам ва айнаи замони онҳо дар бозори молу хизмат рақобатпазир мешаванд.

Талабаҳо бо ёрии муаллим мавзӯи лоиҳаро муайян намуда, онро инфиродӣ ё дар ҳайъати звено иҷро мекунанд.

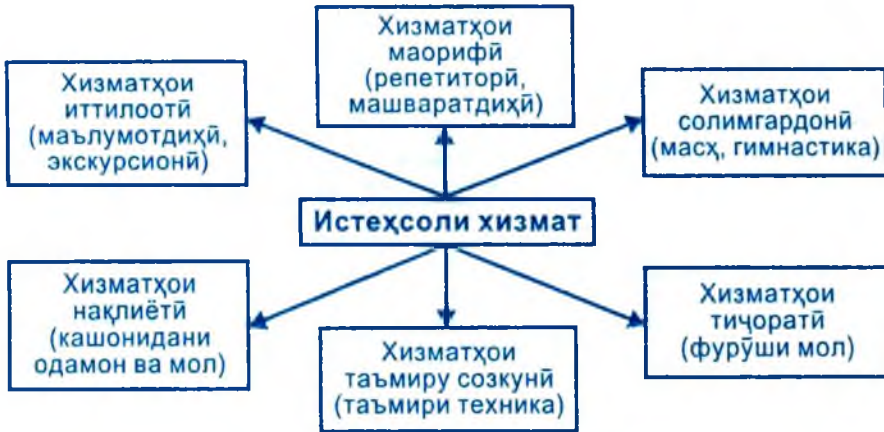

Нақшаи 18

Соҳаҳои базавии истеҳсоли мол

Доираи хизматҳо

Ман истеҳсоли молҳои истеъмоли халқро интихоб мекунам, зеро дар ин бобат донишу малака ва қобилиятҳои зарурӣ, ҳамчунин воситаи истеҳсолот (мошини чокдӯзӣ) дорам.

Аз байни молҳои истеъмоли халқ ман истеҳсоли маҳсулоти матоӣро барои дохили бино, яъне интерьер интихоб кардам. Ба ин намуди кор дӯхтани дастурхон, парда, матоҳои ороишӣ дохил мешавад. Сабаби ин соҳаро интихоб карданам дар он аст, ки технологияи тайёр кардани маҳсулоти мазкур нисбатан содда мебошад ва имкон медиҳад ҳосилнокии меҳнат дар муддати кӯтоҳ ба сатҳе расонида шавад, ки хароҷоти ман рӯпӯш гардад. Ба ибораи дигар, фоидаовариҳои кор худ фаро мерасад. Ғайр аз ин, дар ин соҳа бозори фурӯшро низ тез муайян кардан мумкин аст.

Шаклҳои имконпазирӣ молҳои истеъмоли халқ

Нақшаи 21

Нуқтаҳои гуногуни бозори фурӯш

Қадами оянда дар ташкили кори худ таҳияи бизнес-нақша мебошад.

Бизнес-нақшаи «Кори худии ман»

Бизнес-нақша

_____ (номи корхона)
 ба _____ соли 200_____
 (давраи)

Резюме

Сабаби асосии таъсиси корхонаи хусусии ман – «Музайян» талаботи афзуншудаи ҳаёти муосир мебошад,

корхонаи ман ба беҳтар намудани шароити зиндагӣ, хуштару хубтар гузаронидани вақт дар хона нигаронида шудааст.

Кори таъсисшаванда ҳаҷми калони маҳсулотро таъмин карда наметавонад, зеро кор дар асоси супоришҳои муштариён ё мизоҷон ба анҷом расонида мешавад. Бешубҳа, истеҳсолот зараровар намешавад ва гузашта аз ин ба буҷаи оилаи ман даромад хоҳад овард.

Маҳсулоти корхонаи хурди «Музайян» – парда, дастархон мебошад. Ин намуди хизматрасонӣ (ё дӯхтани парда ва штораҳо барои тиреза, ё буридани дастархону сачоку дастпоккун) арзиши аслии баланд надорад ва мутаносибан нархи он ба аксарияти супоришгарону харидорон, аз ҷумла табақаҳои камбизоати одамон мувофиқ мешавад. Харидорону супоришгарони эҳтимолии корхона: соҳибхоназанҳои, ки ба нав кардани ороиши дохили хона майли зиёд доранд; соҳибхонаҳои оддӣ, ки ба нав кардани як ё ду парда ё дастархони хонашон иқдом кардаанд. Ҳамчунин моли корхонаи ман ба онҳое пешбинӣ мешавад, ки пардаю дастархон ё сачоқҳои қиматбаҳоро харида наметавонанд.

Хулоса, бозори фурӯш мавҷуд аст. Дар оянда васеъ кардани маҳсусгардонии маҳсулот дар ин соҳаи истеҳсолот аз ҳисоби такмил додану беҳтар намудани дизайни мол, ҳамчунин беҳтар кардани сифати маҳсулот пешбинӣ шудааст.

Корхонаи ман иқтидори техникий калону дақиқ надорад, вале таҷҳизоте, ки ба истеҳсол, яъне дӯзандагӣ пешбинӣ шудааст, бисёрқора мебошад ва имкон медиҳад ба осонӣ натиҷаҳои матлуб ба даст оянд. Ба сифати қувваи қорӣ маҳорату қобилияти худӣ мавриди истифода қарор мегирад. Истеҳсоли маҳсулоти хушсифати нисбатан арзон ё чӣ тавре ки маъмулан мегӯянд «арзони болонишин» бо гузаронидани маркетинги фаъолона дар назар аст.

Мақсадҳои бизнес-нақша

1. Ба вучуд овардани база барои гирифтани даромад, беҳтар кардани сатҳи ҳаёт аз нуқтаи назари хочагӣ, гирд овардани мизочон, таъмини худдиштиғол (ҷадвалҳои 14-17)
2. Истеҳсоли маҳсулоти истеъмоли халқ, ки ба иқтисодии корхона ва талаботи харидорон мутобиқ аст.
3. Ба вучуд овардани манбаи даромад барои буҷаи оила.
4. Ба вучуд овардани обрӯю эътибор ва имиджи корхонаи хурди «Музайян».

Ҷадвали 9

Тавсифи корхона

1	2
Соли таъсис	
Шакли ташкилию ҳуқуқӣ ва намуди моликият (сахомӣ, кооперативӣ, хусусӣ, давлатӣ, муниципалиялӣ)	<p><i>Нақшаи истеҳсолию ташкилӣ</i></p> <p>Корхонаи хурди «Музайян» ба истеҳсоли молҳои махсус гардонида мешавад, ки барои ороиши дохили бино пешбинӣ шудаанд. Корхона дар асоси фаъолияти инфиродии меҳнатӣ бо мақсади гирифтани даромаду фоида барои пур кардани буҷаи оилавӣ ташкил шудааст.</p> <p>Ҳамаи маводи барои истеҳсолот зарурӣ даста-даста дар шабакаи савдои яқлукт харида мешавад.</p> <p>Корхона дар назди бозори хариди ашёи хом ҷойгир аст ва ин имкон медиҳад харчи ба корхона овардани мавод ба ҳадди ақал расонида шавад.</p>
Табъодии кормандон	
Намудҳои фаъолият	<p>Духтану фуруҳтан</p> <p>Духтан дар мошини ҷокдӯзии «DIGITAL» (ширкати фаронсавии «MADAM GINA») ба амал бароварда мешавад. Мошин якбора якҷанд функсияҳои майдаи заруриро ба туфайли идоракунии механикӣ иҷро мекунад. Нуқтаи аз ҳама муҳим он аст, ки тамоми супориш дар муҳлати ҷӯтоҳтарин бо назардошти сифати баланд иҷро карда мешавад.</p>

1	2
Намудҳои маҳсулот, кор ва хизматҳои истеҳсол ё фурӯхташаванда	<p>Намуди маҳсулот (штора, дастархон, парда) аз талаботу пешниҳодоти супоришгарон вобаста аст.</p> <p>Намунаи духтани штора барои тирезаи андозааш миёна</p> <p>Навъи хосияти матоъро ҳуди муштарӣ муайян мекунад. Хели маҳсулоти корхонаи ман хеле гуногун аст ва метавонад ба завку саликаи одамони гуногун мувофиқ ояд.</p> <p>Тарзи буридани штораро ҳуди супоришгар пешниҳод мекунад (модел ва усули иҷрои корро дар феҳристи фирмавии корхона интихоб кардан мумкин аст.)</p>
Ҳачми миёнаи якмоҳаи истеҳсоли маҳсулот, кор, хизмат (дар давраи ҳисоботии соли чорӣ); гардиши мол, ба ҳазор сомонӣ	
Ҷиҳатҳои сусту зӯри корхона (сифати маҳсулот, имкони фурӯш, сатҳи харҷи истеҳсолӣ, таҳассусмандию таҷрибаи коргарон, сатҳи технология, шартҳои таҳвили мавод, сатҳи менеҷмент)	

Ҷадвали 10

Тавсифи маҳсулот (хизмат)

Хусусиятҳои хоси маҳсулот, ки онро дар чинси худ ягона месозанд	
Мутобиқати маҳсулот ба стандартҳои муқарраргардида	

Ҷадвали 11

Талабот ва бозори фурӯш

1	2
Ҷуғрофияи талабот ва фурӯши маҳсулот	<p><i>Штора, парда ва дигар маҳсулоти моро ҳам дар шабакаи савдои яклухт ва ҳам савдои чакана фурӯхташ мумкин аст.</i></p> <p>Доираи ин бозор хеле калон аст: талаботи аҳолии меафзояд; соҳибкорӣ торафт ба авҷу хуруш пахн мешавад.</p>

1	2
	<p><i>Талабот ба маҳсулоти ман аз омилҳои зерин вобаста аст:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - аз маъракаи пурвусъати рекламавӣ, ки бадошгӣ, хушсифатӣ, дастрасии нарх, зебоии зоҳирӣ, дар рӯзгор ивазнашаванда будани маҳсулоти моро тарғибу ташвиқ мекунад. - аз рекламаи мақсаднок, яъне аз огоҳ будани харидорон дар бораи афзалиятҳои маҳсулоти корхонаи ман; - аз истифодаи маркетинги фаъолона Зоҳиран, талабот ба маҳсулоти пешниҳодшаванда - комплекти пардаи тиреза тағйир ёфта меистад; нарх набояд ба таъдоди супоришу фуруш таъсири назаррас расонад, ҳарчанд он миёна ва ба ҳамаи табақаҳои аҳолии дастрас мешавад. Зимнан ба оилаҳои кашшоку серфарзанд 15% ва ба мизочони доимӣ 10% арзонтар аз арзиши харгуна харид дар корхонаи мо пешниҳод карда мешавад.
Истеъмолкунандагони асосии маҳсулот	Шаҳсони алоҳида; муассисаҳо (кӯдакон, мактабҳо ва ғайра)
	<p>Алҳол корхонаҳои хурди зиёде таъсис меёбанд, ки ба истехсоли молҳои шабеҳи корхонаи ман машғуланд. Корхонаҳои мазкур технологияҳои нисбатан бозғимоду хушсифат ва намунаю моделҳои муқаммалро истифода мебаранд.</p> <p>Ҳамаи корхонаҳое, ки ба истехсоли маҳсулоти модернизатсияшуда гузаштанд ва муҳлати нисбатан дарози кафолат доранд.</p> <p>Ҳамин тариқ, таҳмин кардан мумкин аст, ки амалан маҳсулоти ман шабеҳ надорад ва дар ин асос, метавон гуфт, ки корхонаи ман дар бозори фуруши маҳсулот монополист аст.</p>
Бартарияти маҳсулоти истехсол ва фурухташаванда (сифат, нарх, бо захира таъмин будан)	<p>Нақшаи маркетинг</p> <p>а) Сиёсати нарх</p> <p>Ҳангоми ташаккули усули муқаррар кардани нарх омилҳои ба таври объективӣ мавҷударо ба назар гирифтани лозим аст:</p> <ul style="list-style-type: none"> - қобилияти истехсоли маҳсулоти хушсифат; - барориши маҳдуди (дар муқоиса бо талабот) маҳсулот; - мунтазам афзоиш ёфтани арзиши масолах ва маснуоти харидашаванда;

1	2
	<p>Дар асоси гуфтаҳои боло дар ҷанҷ моҳи наздиктарин стратегияи зерини ташаккули нархро қабул кардан ба мақсад мувофиқ аст: нархи миёна ва минбаъд боло рафтани нарх тибқи талабот;</p> <p>б) Тадбирҳои оид ба ҳаракати мол ба бозор. Тадбирҳои зеринро амалӣ гардонидан лозим аст:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ҷойгиронии маводи рекламавӣ дар нашриҳои махсус; - ба вуҷуд овардани рекламаи хушобуранг - иштироки мунтазам дар намоишномаҳои мавзӯӣ (имконияти ярмарка низ истисно нест) <p>в) Ташкили роҳҳои фурӯш дар бозори дохилӣ: алоқаи телефонӣ ва почтавӣ бо мағозаҳо барои қабул ва иҷрои супоришҳои онҳо</p>

Ҷадвали 12

Иқтидорҳои истеҳсоли

Мавҷудияти майдонҳои истеҳсоли ё савдо, таҷҳизот, нақлиёт	
Оё зарурати таъсиси иқтидорҳои иловагии истеҳсоли ҳаст	
Ҳолати физикӣ ва маънавии иқтидорҳои истеҳсоли	

Нақшаи молиявӣ

Тайёр кардани комплекти пардаи тиреза аз шоҳии №2 (ҳаҷми матоъ 31,5м)

Аризиши аслии тайёр кардани ин комплект 35,22 с (нархи яқлукт), нархи фурӯш 40 с (нархи фурӯш ё ҷақана) аст.

Ҷоидаи интизорӣ 47,8 сомонӣ (12% аз нархи фурӯш) аст. Пас, ҳиссаи нарх дар тайёр кардани ин комплект, ки ба корхонаи хурди «_____» рост меояд, ҳамон нархро, яъне 40 сомониро ташкил мекунад.

Таъмини молиявӣ барои харидани масолах ва маснуоти дигар, ки барои истеҳсоли ҷоидаовари корхонаи хурди «_____» зарур аст, ба сармояи ибтидоии оилавӣ (ҷадвали 18) асос меёбад.

Манбаъҳои маблағгузори фаъолият дар давраи қарздиҳӣ

Нишондиҳандаҳои истеҳсолию иқтисодӣ дар давраи нақшавӣ	Маблаг ба ҳисоби сомонӣ
1	2
Ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшаванда	
Гардиши мол	
Пули фуруши маҳсулот	
Ҳарчи истеҳсоли маҳсулоти фурухташаванда	
Ҷоидаи нақшавӣ (+), зарар (-)	
Аз ҷумла ҷоида аз истифодаи қарзи дархостшаванда	
Истифодаи ҷоидаи гирифта	
Мухтасаран:	
Қарз дар назди фондҳои бучавӣ ва ғайрибучавӣ	
Қарзи музди меҳнат (давра ва маблағ қайд шаванд)	

**Арзёбии таваккалҳо (рискҳо)
Имкониятҳои асосии таваккалҳоро (рискҳоро)
дида мебароем**

а) Таваккали (риск) набудани муштарӣ – набудани фуруши мол, яъне ба фуруш нарафтани мол: эҳтимоли ин таваккал он қадар зиёд нест, лекин ба мақсади боз ҳам камтар қардани он, баробари барориши ҳуҷҷатҳои конструкторӣ ва ба расмият даровардани чадвали истеҳсолот бояд таҳқиқи маркетингии бозор сурат гирад, бо шабакаи савдо ба мақсади ошкор сохтани талабот ба мол робита муқаррар қарда шавад, омодагии истеҳсолот танҳо баъди гирифтани натиҷаҳои таҳқиқи бозор шуруъ гардад.

б) Таваккали қобили пардохт набудани харидорон.

Эҳтимоли ин таваккалро арзёбӣ қардан хеле мураккаб аст ва ин қор бояд дар рафти таҳқиқи маркетингӣ сурат гирад. Маркетинги фаъол, яъне васеъ қардани доираи харидорони эҳтимолӣ метавонад хавфи ин таваккалро кам кунад.

в) Таваккали пурра тахвил нагардидани ашёи хом

Ташкили ҷустуҷӯи тахвилгарони иловагӣ ва ҳисобу китоби истифодаи оптималии қарз (чадвалҳои 19, 20, 21) қисман аз ин таваккал муҳофизат мекунад.

Рохбари корхона
Сармуҳосиб
Асоснокунии техникую иктисодии қарз ба маблағи

(номи қарзгиранда)

Ҷадвали 14

Қарордодҳои корхона дар асоси қарз

Мақсади қарзи матлуб бо нишон додани ҳатми рақам ва санаи шартномаҳо (қарордодҳо) онд ба хариду фурӯши мол	
Мӯҳлати истифодаи қарз	

Ҷадвали 15

Ҳисобу китоби самарабахшии истифодаи қарз

Моддаҳои хароҷоту даромад дар давраи истифодаи қарз	Маблаг ба ҳисоби сомонӣ
1	2
1. Хароҷоте, ки аз ҳисоби қарз ба амал меояд. Ҷамъ: Аз ҷумла: а) харид (номи мол, ашёи хом, таҷхизот ва ғайра) тибқи шартномаи № _____ аз _____ (микдор) _____ - нарх _____ бо назардошти ААИ _____ -	
б) хароҷоти пақлиёт в) хароҷоти анбор г) суғуртаи интиқол д) хароҷоти гумрук е) хароҷоти фурӯш ж) хароҷоти хизматрасонӣ ба қарз (аз ҳисоби _____% солона, _____% (хар мох)	
2. Маблағи фурӯш	
3. Маблағи ААИ, ки бояд ба буча пардохта шавад	
4. Натиҷаи истифодаи қарз (+,-)	
5. Андози фоида	
6. Фоидае, ки дар ихтиёри корхона мемонад	
7. Даромаднокии қарз ба %	

Моддаҳои хароҷоту даромад дар давраи истифодаи қарз	Маблаг ба ҳисоби сомонӣ
1	2
8. Хароҷоте, ки аз ҳисоби воситаҳои гардиши худ сурат гирифтааст. Умуман: Аз ҷумла: а) арзиши асли б) ...	

Ҳисобу китоби арзиши асли, аз ҷумла:

Барои комплекти штораи тиреза аз матои № 2 арзиши
асли аз рӯи формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$A = X_m + P_m + P_{\text{м}} + P_{\text{си}} + K_k + X_{\text{дигар}}$, ки дар ин ҷо:

X_m – хароҷоти моддӣ;

P_m – пардохти музди меҳнати коргар;

$P_{\text{и}}$ – пардохти истеҳлоқӣ;

$P_{\text{си}}$ – пардохти сугуртаи иҷтимоӣ (37%);

K_k – қарзҳои кӯтоҳмуддат

$X_{\text{дигар}}$ – хароҷоти дигар

Хароҷоти моддӣ: ду порча матоъ (31,5м) бо нархи 15
сомонӣ як порча; як ғалтак ресмон (ранги гулобӣ, №33), ки
арзишаш 5 сомонӣ аст.

$$X_m = (152) + 5 = 35 \text{ сомонӣ}$$

Пардохтҳои истеҳсолий: асбоб – агуштона бо нархи 50
дирам, қайчӣ нархаш 3 сомонӣ; $P_{\text{и}}$ аз мошини чокдӯзӣ ҳар
панҷ сол сурат мегирад ва 20% арзиши мошинро ташкил
мекунад (як ҳазор сомонӣ):

Агуштона (2% аз нарх): $50 \cdot 0,02 = 1 \text{ д}$;

Қайчӣ (7% аз нарх): $3 \cdot 0,07 = 21 \text{ д}$;

$P_{\text{и}} = 10 + 210 + P_{\text{и}}$ аз мошини чокдӯзӣ

Инак, $A = 35 \text{ с.} + 22 \text{ д} = 35,22 \text{ дирам}$

Арзиши аслии комплекти штора 35 сомонӣю 22 дирам
аст.

$A_{\text{солона}} = 35 \text{ с.} \cdot 22 \text{ дирам} \cdot 1000 \text{ (маҳсулот дар як сол)} = 35,2$
ҳазор сомонӣ

$$P_{\text{солони}} = 4.7801000 = 4,75 \text{ ҳазор сомони}$$

Ҳар соҳибкор бояд вазъи молиявии корхонаи худро таҳлил карда тавонад. Барои арзёбӣ кардани натиҷаҳои ширкати худ онҳоро бо хароҷот муқоиса кардан лозим аст.

Даромаднокӣ – нишондиҳандае, ки самарабахшии кори корхонаро (ширкатро) нишон медиҳад. Даромаднокӣ нишондиҳандаи асосии фаъолияти корхона мебошад.

Даромаднокии корхона чун муносибати фоидаи умумӣ аз фурӯши мол нисбат ба арзиши аслии он ҳисоб карда мешавад.

$$D = \Phi : A \cdot 100\%$$

Даромаднокӣ дар давраи муайяни фаъолияти корхона ҳисоб карда мешавад.

Ҳисобу китоби даромаднокии фурӯши комплекти штора (1000 дона дар як сол):

$$\text{Арзиши аслии як комплект} = 35 \text{ с.} 22 \text{ д.}$$

$$A_{\text{сол}} = 35 \text{ с.} 22 \text{ дир} 1000$$

$$\text{Фонди аз фурӯши як комплект} = 4 \text{ с.} 78 \text{ д.}$$

$$\Phi_{\text{сол}} = 4 \text{ с.} 78 \text{ д} 1000$$

$$D_{\text{сол}} = 4,78 : 35,22 \cdot 100\% = 13,5\%$$

Ҷадвали 16

Нақшаи тақвими даромад ва хароҷот дар давраи истифодаи қарз

Сикли истеҳсоли	Мохҳо						Ҷамъ	
	Хароҷот	Даромад	Хароҷот	Даромад	Хароҷот	Даромад	Хароҷот	Даромад
1. Харид: теъдоди рӯз, маблағ								
2. Истеҳсолот теъдоди рӯз, маблағ								
3. Фурӯш Теъдоди рӯз, маблағ								
4. Хароҷоти хизматрасонӣ ба қарз								
5. Ҷамъ Теъдоди рӯз, маблағ								

Шарҳ:

Дар сатри якуми «Харид» давраи пардохти қарордодҳо, гирифтани мол, расонидани он, сабти даромад ба анбор дар рӯзҳо ва хароҷоти ин амалиёт бо сомони нишон дода мешавад.

Дар сатри дуум «Истеҳсолот» идомати сикли истеҳсоли дар рӯзҳо ва хароҷоти истеҳсолот нишон дода мешавад.

Дар сатри сеюм «Фурӯш» давраи фурӯши маҳсулоти тайёр ё моли тайёр бо сомони нишон дода мешавад:

Дар сутуни хароҷот – хароҷоти фурӯш

Дар сутуни даромад – пули фурӯш

Дар сатри 4. «Хароҷоти хизматрасонии қарз» маблағи фоиз барои истифодаи қарз ва хароҷоти хизматрасонии суратҳисоби қарз нишон дода мешавад.

Роҳбари корхона _____

Арзёбии сифат ва ҳимояи лоиҳа

Талаба бояд сатҳи мураккабии лоиҳаро арзёбӣ кунад, чихатҳои мусбату манфӣ ва чӣ тавр тағйир додани онҳоро нишон диҳад. Камбудӣ ва афзалиятҳои кори худро зикр кунад, дар бораи донишу малакаҳои нави дар рафти иҷрои лоиҳа андӯхтааш маълумот диҳад. Ҳамчунин дар бораи мушкилиҳое, ки рӯ ба рӯ шудааст ва роҳҳои рафӣи онҳо маълумот диҳад.

Оё лоиҳаи Шумо ба мақсад мувофиқ аст? Ба кори лоиҳавии иҷрошуда бегаразона баҳо дода, онро мустақилона арзёбӣ кунед ва фикри ҳамсинфону баҳои муаллимро шунавед.

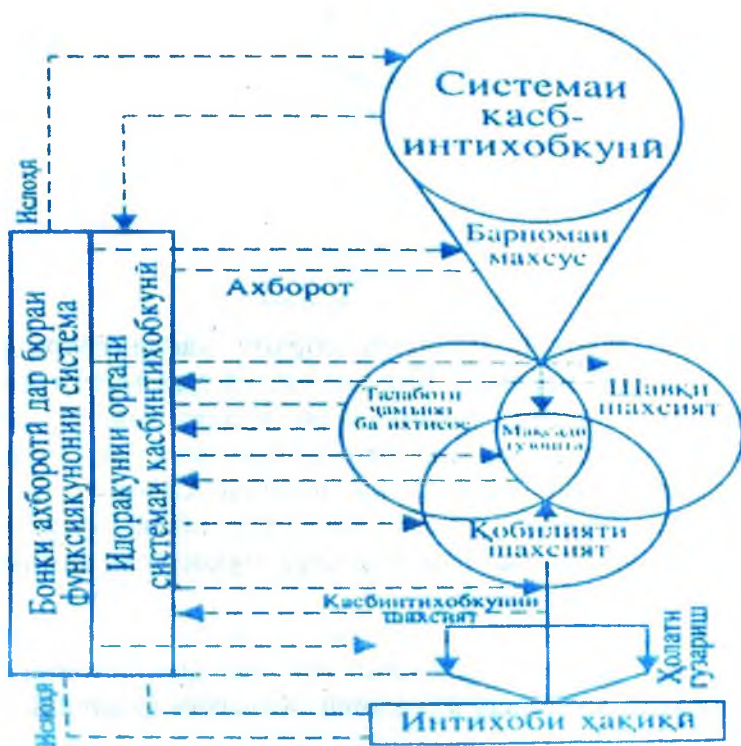
Боби III. СИСТЕМАИ КАСБИНИТХОБКУНӢ

3.1. МАЪРИФАТИ (МАЪЛУМОТДИӢИ) КАСБӢ

Бо афзоиши талаботи истеҳсолоти муосир ва дараҷаи тайёрии касбии мутахассисон масъалаи касбинтиҳобкунӣ чиддитар мегардад, чунки тайёрии касбии аксарияти хонандагон ба талаботи хоҷагии халқ, ба кадрҳои соҳаҳои гуногун ҷавоб дода наметавонанд. Ҳуқуқи интиҳоби касб вобаста ба қобилият, маҳорат, завқ бо назардошти талабот бо муайян намудани хусусиятҳои психофизиологии хонандагон, кори тарбиявӣ бо хонандагон ва волидони онҳо дар раванди кори касбинтиҳобкунӣ ҳал мегардад.

Нақшаи 22

Омилҳои интиҳоби ҳақиқии касб

Тадқиқот нишон медиҳад, ки камбудии асосии тайёрии хонандагон дар қорҳои касбинтиҳобкунӣ ин надониستاني асосҳои истеҳсолоти муосир, соҳаҳои хоҷагии халқ, тасаввуроти нокифоя дар бораи мақсад, усулҳо ва мундариҷаи қори касбомӯзӣ дар раванди таълим ва қорҳои беруназсинфӣ, дуруст истифода бурда натавониستاني имкониятҳои ОҚТ, муассисаҳои истеҳсолӣ, оила ва ҷамъияти ба ҳисоб меравад.

Бо мақсади бартараф намудани ин камбудӣҳо ба хонандагон лозим аст, ки асосҳои истеҳсолоти муосир ва усулҳои касбинтиҳобкунии хонандагонро омӯзанд.

Нақшаи 23

Шаклҳои касбинтиҳобкунии хонандагон

Яке аз шаклҳои маълуми қорҳои касбинтиҳобкунӣ сӯҳбат ба ҳисоб меравад. Бидуни он, ки дар мадди аввал сӯҳбат оддӣ менамояд, лекин ба он пешакӣ тайёри дидан лозим аст. Одатан дар нақшаи тайёри ва гузаронидани сӯҳбат мавзӯҳои муайян ва номгуӣ саволҳо барои муҳокима, интиҳоби адабиёт, маводҳои айёни, омӯхтани тайёрии хонандагон ба интиҳоби касб, муҳокимаи ҷамбасти сӯҳбат дохил карда мешавад.

Мубоҳиса яке аз шаклҳои касбинтиҳобкунӣ ба ҳисоб меравад ва барои ҳавасмандкунӣ ва фаъолнокӣ дар интиҳоби касб мусоидат менамояд. Ҳангоми гузаронидани

мувоҳида муҳити кушод ва дӯстонаи таҳлили муаммони интиҳоби касбро сохтан зарур аст.

Саёҳат яке аз шаклҳои шиносӣ бо ташкили истеҳсолот, техника, технология ва касбҳои гуногуни соҳаи хоҷагии халқ мебошад.

Воҳурӣ бо мутахассисон – намоёндагони касбҳои гуногун яке аз шаклҳои самарабахши ташвиқоти касбҳои, ки дар минтақаи додашуда зарурӣ мебошанд, ба ҳисоб меравад.

Яке аз шаклҳои кори касбинтиҳобкунӣ, бо хонандагони синфҳои ибтидоӣ гузаронидани ҷамъомади пагоҳирӯзӣ дар мавзӯи «Касби ман ифтихори ман» ва ғайра ба ҳисоб меравад.

Дар қорҳои касбинтиҳобкунӣ беруназсинфӣ маҷаллаи шифоҳӣ истифода мебаранд. Дар раванди гузаронидани он дар бораи касбҳои маълумотҳои гуногун дода мешавад. Ин маълумотҳо хушобуранг ё мавзӯӣ шуданаш мумкин аст, яъне мазмун ва аҳамияти як ё якчанд касбҳоро кушода медиҳад.

Профессор Е.А. Климов касбҳоро аз рӯи предмет, мақсад, аёнӣ ва шароити меҳнат ба гурӯҳҳои зерин тақсим кардааст:

Аз рӯи предмети меҳнат:

1. «Одам – табиат» - айёнияти меҳнат – замин, об, растанӣ, ҳайвонот (геолог, агроном, духтури ҳайвонот ва ғайра)

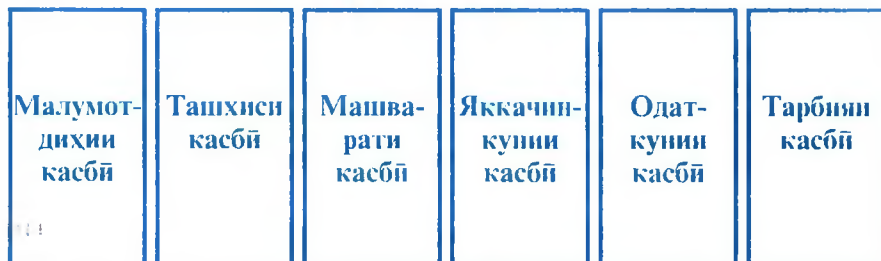
2. «Одам – техника»- айёнияти меҳнат – мошинаҳо, дастгоҳҳо, асбобҳои ғайра (мошинист – электровоз, идоракунандаи дастгоҳҳо ва ғайра)

3. «Одам – одам» – айёнияти меҳнат одам (муаллим, духтур, фурушанда ва ғайра)

4. «Одам – системаи нишонаҳо» – айёният, меҳнат – формулаҳо, нишонаҳои шартӣ (муҳосиб, барномасозии МЭҲ ва ғайра)

5. «Одам – образи бадеӣ» – айёнияти меҳнат – образҳои бадеӣ ва элементҳои он (рангуборчӣ, заргар, сароянда, рассом ва ғайра)

Системаи касбинтихобкунии ҷавонон

Чӣ тавре, ки таълимро бе тарбия тасаввур кардан мумкин нест, ҳамин тавр маърифати касбӣ бе тарбияи касбӣ тасавурнопазир аст. Дар раванди тарбияи касбӣ хислатҳои шахсӣ ташаккул меёбанд, ки барои кор аз рӯи касби интихобшуда заруранд. Тарбияи касбӣ бояд қисми ҷудонашавандаи раванди таълимӣ гардад ва аз синфҳои ибтидоӣ оғоз ёбад.

Гузaronидани маърифати касбӣ мантиқи мавзӯҳои омӯхташавандаро вайрон намекунад, баръакс ифодаи мушаххаси принсипи диалектикий алоқа байни ҳаёт ва таълим мебошад.

Маърифати касбӣ раванди хеле ғаёлол аст.

Дарс шакли асосии ташкили раванди таълиму тарбия дар мактаб мебошад. Касбомӯзию касбинтихобкунии як қисми таркибии ин раванд ба шумор меравад, бинобар ин як қисми дарсро ба маърифати касбӣ бояд ҷудо кард. Маърифати касбро дар дарсҳо бо роҳҳои хеле гуногун гузаронидан мумкин: сӯҳбат, нақл, истифодаи адабиёт, сабти овоз, намоиши кино, диафильмҳо, плакатҳо, стендҳо, албомҳо ва ғайра.

Мавҳумҳои асосӣ

Сӯҳбат, мубоҳиса, саёҳат, воҳӯрӣ, маърифати касбӣ, тарбияи касбӣ, гуруҳҳои касбӣ.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Шаклҳои касбинтихобкуниро номбар кунед?
2. Касбхоро ба чанд гуруҳ тақсим мекунад?
3. Маърифати касбӣ чист?

Кори амалӣ

Маълумоти мухтасар дар мавзӯи «Касби волидони ман» аз рӯи нақша тартиб диҳед.

1. Кай ва дар кучо волидаини Шумо маълумоти аввалинро оиди касби худ пайдо намудаанд?
2. Дар кучо волидаини Шумо дониш, маҳорат ва малакаҳои касбиро аз худ кардаанд?
3. Дар ҷои корӣ волидаини Шумо бо кадом кор машғуланд?
4. Нисбат ба касби худ волидаини Шумо чӣ гуна муносибат доранд?

3.2. МАЪРИФАТИ КАСБӢ ДАР ҶОРАБИНИҲОИ БЕРУНАЗСИНФӢ

Ҷорабиниҳои беруназсинфӣ ба маърифати касбии хонандагон роли муҳим мебошад. Ғайр аз ин маҳфилҳои мактабӣ (клубҳои), бригадаҳои истеҳсолии мактаббачагон ва монанди инҳо низ аҳамияти муҳим дорад.

Дар дарсҳо бо асосҳои илмӣ-техникӣ ва технологияи истеҳсолот, бо касбҳо шинос мешаванд.

Вазифаи маърифати касбӣ ин фақат бо касбҳо шинос кардан набуда, балки муҳаббату шавқу завқи касбро бедор намудан ва инкишоф додан аст.

Яке аз тарзу усулҳои арзандаи маърифати касбӣ корҳои амалӣ – меҳнати ҷамъиятии ғоиданок, меҳнати истеҳсолии мебошад. Ҷорабиниҳои беруназсинфӣ ин ташкили

машгулиятҳои маҳфилӣ (кружок), иттиҳодияи меҳнатӣ, меҳнати худхизматрасонӣ ва ғайраҳо мебошанд.

Бо мақсади маърифати касбӣ боз экскурсияҳои касбӣ-графикӣ, кишваршиносии маҳаллӣ, воҳӯрӣ бо мутахассисонро васеъ истифода бурдан мумкин аст. Бояд дар назар дошт, ки ҳадафи асосии кружок ин кори амалӣ аст.

Ҳангоми барномаи кориро ба нақша гирифтани оиди маърифатнокӣ албатта ба мазмун ва мундариҷаи маҳфил муайян эътибор бояд дод. Масалан, дар маҳфил буррандагию дӯзандагӣ саёҳат бояд дар корхонаи дӯзандагӣ гузаронида шуда, бо дӯзандаҳо, буррандаҳо, моделирон воҳӯриҳо бояд ташкил кард. Нақшаи корӣ аз тарафи роҳбари маҳфил мураттаб мегардад. Дар ин нақша, албатта конфронсҳои назариявӣ доир ба масъалаҳои ташкили меҳнат дар истеҳсолотро ба қайд гирифтани зарур аст. Дар маҳфилҳо рефератҳоро, ки ба касбҳои гуногун бахшида шудааст шунидан ва муҳокима намудан аҳамияти калон дорад. Мавзӯҳои он доир ба касбҳо, инкишофёбии соҳаи саноати сабук, соҳаи хизматрасонӣ, дар бораи идораҳои маҳаллӣ бошад хеле хуб аст. Ҳамин тавр, тадқиқоти графикӣ-касбӣ ташкил мешавад.

Аз ин лиҳоз ҳар як аъзои маҳфил бо вазифаи алоҳида мучахҳаз мегардад (барои як маъруза мумкин аст 2-3 нафар вобаста карда шавад).

Ҳар як конфронс оид ба мавзӯҳои махсус бояд гузаронида шавад, масалан: «Соҳаи хизмат ва тараққиёти техника», «Аз гузашта, ҳозира ва ояндаи мошинасозӣ» ва ғайраҳо.

Пас аз гузаштани конфронс рефератҳоро барои ороиши албому мавзӯи «Касбҳои саноати сабук», «Идораҳои соҳаи хизматрасонӣ» ва ғайра истифода бурдан хеле қулай аст, ки дар оянда онҳоро барои кори маҳфил истифода бурда мешавад.

Як қисми таркибии маърифати касбӣ ин ташвиқоти касб мебошад, ки шакли асосии гузориши вай воҳӯрӣ бо намояндагони касбҳои гуногун, шабнишиниҳои ба касбҳои ҳархела бахшида (барои интиҳоби касб), маъруза, лексияҳо оиди соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ, истеҳсолот ва касбҳо,

муколамаҳо, шабнишинихои «Ҳимояи касб», озмунҳои «Беҳтарин касб», экскурсия ба корхонаҳо, тамошо ва муҳокимаи кинофилмҳо оиди меҳнат ва интиҳоби касб мебошад.

Яке аз шаклҳои корҳои мустақилона оид ба маърифати касбӣ ин ҷамъ ва ҷамъбаст намудани маводҳо дар бораи касбҳо, омӯхтани тарҷумаи ҳоли хатмкунандагони мактаб, гирд овардани маводҳо оиди таълимгоҳҳо ва хоҷагии қишлоқ, шахрак, шахр, вилоят ва ҷумҳури мебошад.

Шакл ва услуби корҳои асосии маърифати касбиро дида мебароем. Сӯҳбат – аз ҷумлаи услубҳои махсус мебошад, ки онро роҳбарони синф, муаллимони фанӣ ва ё намояндагони касбҳои гуногун мегузаронанд. Ин гуна сӯҳбатҳо бо мақсади шинос шудан бо ягон намуди касб ё ин ки гурӯҳи касбҳои бо ҳам монанд бахшида мешавад. Мавзӯҳои сӯҳбат ба синну соли бачагон бояд мувофиқ бошад.

Агар аз рӯи нақшаи зерин сӯҳбат гузаронида шавад, ба муваффақияти хеле калон ноил мегардад:

1. Маълумоти умумӣ доир ба касб.
2. Мазмуни истеҳсолии касб.
3. Шароити меҳнат ва талаботи он барои инсон.
4. Системаи тайёри ба касб.

Дар ҷараёни сӯҳбат истифодабарии суратҳо стендҳо, диа ва кинофилмҳо хеле ба мақсад мувофиқ аст. Аз ҷумлаи шаклҳои паҳнғаштатарини замонавӣ ин воҳурӣ бо намояндагони соҳаи саноат ва хоҷагии қишлоқ, бо коркунони ҳизбҳои иттифоқҳои касаба, бо пешқадамони меҳнат, бо қаҳрамонону собиқадорони меҳнат, бо хатмкунандагони мактаб ва ғайра мебошад. Воҳуриҳоро бо як ё якчанд нафарони гуногункасб гузаронидан мумкин аст. Ҳангоми гузаронидани ин гуна ҷорабинӣ бояд пешакӣ ба он тайёри дид. Қоидаи тайёрии пешакӣ чунин мебошад: ба воҳурӣ чунин шахс бояд даъват карда шавад, ки касби худро нағз донад ва онро нағз нақл карда тавонад, то ки ба тафаккури ҳар як хонанда ҷойгир шавад, моҳияти касбро дарк намояд ва нисбати ин касб мароқ зоҳир намояд. Шаҳси

масъули гузаронидани вохӯрӣ бояд бо он шахсе, ки ӯро даъват мекунад пешакӣ вохӯрад ва нақшаи вохӯрии ӯро ҳамроҳ тартиб диҳанд. Инчунин маслиҳат додан лозим аст, ки муфассал нақл намояд ва ба чиҳо диққати бачагонро равона намояд. Ба чунин сӯҳбат албатта хонандагонро низ пешакӣ тайёр намудан лозим аст.

Тайёрӣ ба ин вохӯрӣ таъсири бузурги тарбиявӣ дорад. Бинобар ин барои чамъ овардан ва тайёр намудан чӣ қадаре, ки зиёдтар бачагон ҷалб карда шаванд, ҳамон қадар ҳамияти калон дорад.

Дар аксарияти мактабҳо гузаронидани моҳҳои касбинтиҳобнамоӣ, ҳафтаи касбҳо ва ғайра анъана гаштааст. Ин чорабинии комплексӣ (ҳаматарафа) ба шумор меравад, зеро барномаи вай хеле васеъ мебошад. Ба ин ботантана кушодашавии намоиши китобҳо, масолеҳи сохтаи хонандагон ҳамроҳи устодон, гузаронидани экскурсияҳо, вохӯриҳо бо пешқадамон, собиқадорон, гузаронидани сӯҳбатҳо, конфронсҳо маҳфили китобдӯстон ва ғайра дохил мешавад. Барномаи кори якмоҳоро тахминан чунин ташкил намудан мумкин аст:

1. Кушодашавии чорабинӣ.
2. Паҳш намудани барномаҳо бо воситаи радио бахшида ба касбҳои одамоне, ки дар шаҳр кор мекунанд.
3. Намоишҳои китобӣ доир ба касбҳо ва интиҳоби касбҳо.
4. Саёҳат «Шаҳри кимиё»
5. Вохӯри бо хатмкунандагони мактаб.
6. Сӯҳбатҳо дар мавзӯҳои: касбҳои саноати кимиё, сохтмону мошинсозӣ, аграрӣ, ихтисоси рӯзноманигор, муҳбир, корманди китобхона, касбҳои хизматчиёни ҳарбӣ, хизматчиёни ҳуқуқ.
7. Саёҳатҳо ба омӯзишгоҳҳои ҳунари, омӯзишгоҳҳои ҳарбӣ, Донишгоҳҳои омӯзгорӣ, Донишгоҳи политехникӣ.
8. Вохӯрӣ дар мавзӯи «Вакилҳои мо шахсони мутахассиси зарурӣ».
9. Конфронси хонандагон аз рӯи китобҳои ба ягон ихтисос бахшида.

10. Намоиши корҳои эҷодии техникии хонандагон «Дастони мохир».

11. Шабнишинии «Суруди меҳнат» ё «Меҳнат шараф аст» ва ғайра.

12. Рузи шахсони мутасаддӣ дар мактаб.

Барои гузаронидани ин чорабинӣ дар мактаб ҳаф як синф тайёрӣ мебинад.

Бояд дар назар дошт, ки гузаронидани ин гуна ҳафтаҳо ё моҳҳои касбинтиҳобкунӣ ҳамаи масъалаҳои ба касб тааллуқ доштаре ҳал карда наметавонад, зеро ин як қисми кори касбинтиҳобкунӣ мебошад.

Барои боз ҳам муфассалтар ва аниқтар шинос шудан бо истеҳсолот ва мазмуни кор, одамон, доир ба касбҳои гуногун гузаронидани экскурсияҳо дар идораҳо, дар корхонаҳо дар хоҷагии қишлоқ хеле аҳамияти калон дорад. Саёҳатҳоро ҳам аз рӯи нақша, ҳам доир ба мавзӯҳои аниқ гузаронидан лозим аст. Барномаи экскурсия ин ҷиҳатҳоро дар бар гирифтани лозим аст:

- 1) Мақсад ва вазифаи экскурсия бояд аниқ карда шавад.
- 2) Албатта пешакӣ ба он тайёри дида шавад.
- 3) Рафти экскурсия.

Хотима, яъне бо хонандагон оиди экскурсия сӯҳбати хотимаӣ гузаронидан лозим аст. Ҳар як саёҳат бояд мақсади таълимию тарбиявӣ дошта бошад.

Мафҳумҳои асосӣ:

Меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ ва хусусӣ, тадқиқоти графикӣ-касбӣ, тадқиқоти коллективӣ, чорабиниҳои беруназсинфӣ.

Саволҳои барои санҷиш:

1. Корҳои беруназсинфӣ гуфта чиро мефаҳмед?
2. Шаклҳои корҳои маърифатиро номбар кунед?

Кори амалӣ

Бо роҳбарии муаллим номгӯи касбҳои асосии шаҳр (ноҳия)-ро номбар кунед.

3.3. ТАШХИСИ КАСБӢ

Хусусиятҳои хотира, диққат, ҳиссиёт, ирода, хоҳиш ва қобилиятро дидан мумкин нест, баҳо дода намешавад, чен карда намешавад чуноне, ки мо ба предметҳои гирду атроф баҳо медиҳем.

Инҳо ва як қатор сифатҳои психикаи инсонро дар худ ё дар одами дигар мушоҳида кардан номумкин аст. Лекин, дар навбати худ касбҳои гуногун ба хусусиятҳои психофизиологии шахсият талаботҳои мушаххас изҳор мекунанд.

Хусусиятҳои психофизиологияи инсон – ин ҳолати рӯҳӣ, сохти организм ва вазъи саломатии ӯ мебошад. Ҳар як инсон ба сифатҳои муайяни психо-физиологӣ соҳиб мебошад. Аз ҳамин сабаб гуфтан мумкин аст, ки ҳар як одам аз рӯи нишондодҳои табиӣ худ зиёдтар ё камтар ба муваффақият соҳиб шудан ба касби муайян ё гуруҳи касбро дорад. Вобаста ба ин чунин савол ба миён меояд: чӣ тавр ин хусусиятҳои шахсиятро муайян кардан мумкин аст?

Аз тарафи дигар мушкilot дар он аст, ки мо нафақат дараҷаи тараққиёти шахсият, балки имкониятҳои тараққиёти дурнамои онро низ бояд муайян намоем.

Омухтани шахсият бо мақсади касбинтиҳобкунӣ (ташҳиси пешакии касбӣ) чуноне, ки дар боло қайд кардем, яке аз компонентҳои асосии касбинтиҳобкунӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин марҳала бояд хусусиятҳои характери шахсият: шавқ, талабот, майл, қобилият, равонагии касбӣ, сабабҳои интиҳоби касб, мақсадҳои касбӣ, ҳислат, ҳолати саломатӣ ва ғайраро омӯзем. Сарчашмаи ғаълонокии шахсият ин талабот мебошад, ки ин ҳолати шахсият дар алоқа бо муҳит барои таъмин намудани мавҷудияти худ ғаъолият ва тараққиёти худро мефаҳмонад.

Инсон ба талаботи гуногун ниёз дорад, аз ҷумла ба ҳӯрок ва либос ва инчунин талаботи маънавӣ. Талаботи маънавӣ ба рӯҳияи одам вобаста аст. Ҳамаи ин талабот метавонад дар ҷараёни интиҳоби касб таъсир дошта бошад.

Дар фаъолияти касбии одам чунин хусусиятхоро чудо кардан мумкин аст: худтасдиккунӣ дар чамъият; обрӯю эътибор дар коллективи меҳнатӣ; эътирофи наздикон, дӯстон; худташқилдихӣ, хештангарой – кори шавқовар; истифодабарии дониш, маҳорат ва қобилияти худ; характери эҷодии меҳнат; устои кори худ шудан; ҳаёлпарастии фаъолияти меҳнатӣ; моҳонаи хуб; мансаб; шахсияти қаноатманд.

Аз рӯи намуд сабаби интихоби касбро ба шаш гурӯҳ чудо мекунад: сабабҳои умумӣ; ҳаёлпарастии касбӣ; сабабҳои характери дарккунӣ дошта; сабабҳои касбҳои, ки аҳамияти чамъиятӣ доранд; далел овардан ба мисоли дигар; интихоби бесабаб.

Аз рӯи характер ҳамаи сабабхоро ба чор гурӯҳ, чудо мекунад: сабаби интихоби касб, ки асоснок ва мақсаднок мебошад; интихоби номуайян; интихоби эътимод надошта; сабаби интихоби касб, ки ҳама тарафа эътимод надорад.

Дар ҳамчоягӣ бо дигар характеристикаи шахсият онро чунин тасаввур кардан мумкин аст: талабот – шавқ – қиммати объективӣ – сабаб – мақсад – интихоб.

Ташҳиси пешакии касбӣ чунин сифатҳои инсонро барои муайян кардан талаб мекунад: рағбат, қобилият, нишонаҳои истеъдод, темперамент (меланхолик, холерик, сангвиник, флегматик), ҳислат.

Омӯзиш чунин компонентҳо дорад: шавқ, рағбат, қобилият, интихоби қиматнок, мақсади касбӣ; хусусиятҳои рӯҳии шахсият; ҳосиятҳои системаи асаб; дониш, маҳорат, малака.

Омӯзиши шахсият бо мақсади касбинтихобкунӣ бояд хусусияти ботартиб дошта бошад.

Барои омӯзиши шахсият бо мақсади касбинтихобкунӣ чунин усулҳоро истифода мебаранд:

1. Мушоҳида (бевосита ва бавосита, кушода ва пушида, беҳамроҳшавӣ ва ҳамроҳшавӣ, кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат, бефосила ва фосиладор, васеъ ва танг).

2. Таҳлили ҳуҷҷатҳо дар натиҷаи фаъолият.

3. Тахлили рафтори амалӣ дар мактаб, чойҳои чамъиятӣ ва оила.

4. Анкетаронӣ.

5. Сӯҳбат, мусоҳиба.

6. Таҷрибаи педагогӣ.

7. Усули чамъбасти характеристикаи мустақил.

Барои омӯзиши шахсият дигар усулҳо ба монанди: (оморӣ) аппаратури ва тестҳоро ҳам истифода бурдан мумкин аст.

Мафҳумҳои асосӣ:

Ташхиси касбӣ, хусусиятҳои психофизиологӣ, талаботи маънавӣ, ҳештангарой.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Хусусиятҳои психофизиологии инсонро фаҳмонед?

2. Талаботҳо чанд ҳел мешаванд?

3. Барои омӯзиши шахсият кадом усулҳоро истифода мебаранд?

Кори амалӣ

1. Бо духтури мактабӣ маслиҳат намуда, оиди саломатиатон маълумот гиред ва ба кадом касб мувофиқ буданатонро шарҳ диҳед.

2. Речаи рӯзи худро тартиб диҳед.

3.4. МАШВАРАТИ КАСБӢ

Ба масъалаи машварати касбӣ дар интихоб намудани касб доимо диққати ҷиддӣ дода мешавад. Баъзе касбу корҳои хусусияти хос доранд, ки ба он одами қобилияти хуб дошта ҷалб карда мешавад. Илми махсус психотехника мебошад, ки он бо масъалаи муайян кардани қобилиятҳои психикаи одамон машғул аст. Бо ин роҳ шахсони соҳибистеъдодро ҷудо мекунанд ва тавсия медиҳанд, ки барои муайян кардани қобилияти касбии одамон тестҳои психотехниро васеъ истифода мебаранд. Аммо бо ин усул бештар кор кардан,

барои муайян намудани қобилияти бачагон як қатор хатогиҳои чиддӣ роҳ дода шуд ва ин илм аҳамияти худро тез гум кард ва чанд вақт беамал монд. Вақтҳои охир бошад аз сари нав кори психотехника торафт васеътар шуда истодааст.

Профессор Платонов К.К. машварати касбиро ҳамчун воситаи муҳими ёрирасони касбинтиҳобнамоӣ дониста, онро ба се марҳила ҷудо кардааст: тайёри, иҷрошавӣ, аниқнамоӣ.

Марҳилаи якум, ки машварати касбии тайёри мебошад хонандагонро барои дуруст интиҳоб намудани касб дар муддати ҳамаи таълимоти мактаб ба амал оварда мешавад.

Мақсади ба иҷорасии машварати касбинтиҳобкунӣ қобилият ва хусусиятҳои психофизиологиро ба ҳисоб гирифта, ба касбинтиҳобкунӣ ёри расонидан мебошад.

Машварати касбии аниқгардонӣ одатан аз ҳудуди мактаб мебарояд ва дар омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, донишкадаю донишгоҳҳо, дар идораҳо ва ғайра ба амал оварда мешавад.

Ҳар як марҳилаҳои машваратӣ хислату характери ҳархела доранд. Фақат шахсе касбро дуруст интиҳоб карда метавонад, ки он ба меҳнат кардан, душворихоро баргараф кардан қобилият дошта, барои иҷрои супориш масъулият ҳис намояд.

Дар марҳилаи якум барои интиҳоби касб бе инкишофи қобилият ва хислатҳои хуби шахсӣ тайёр намудан мумкин нест. Дар ин маврид машварати касбӣ характери инкишофёбиро дорад.

Марҳилаи дуюми касбинтиҳобкунӣ характери тавсиядиҳӣ дорад ва масъалаҳои асосии зеринро ҳал менамояд: касби интиҳобкардашуда ба талаботи ҳолати саломатӣ мувофиқ меояд ё не?, системаи асаби шахс ба касби интиҳобшуда тайёр аст ё не?, маълумоти ахбордиҳӣ оиди касбҳои интиҳобшуда барои шуғли меҳнат тайёр аст ё не?. Вобаста ба ин машварати касбии ин марҳила се хел: тиббӣ, педагогӣ-психологӣ ва маълумотдиҳӣ мешаванд. Ин машварат на танҳо бо ёрии роҳбари синф ва шахсони касбу

кори гуногундошта ба амал оварда мешавад, балки ба ин кор бевосита духтури мактаб ҳам вобаста аст.

Марҳилаи сеюми машварати касбӣ ба макотиби олий, омузишгоҳҳои касбӣ ва корхонаҳо дохил шудан алоқаманд мебошад.

Ин марҳиларо одатан марҳилаи ташкилдиҳӣ низ меноманд.

Машварати касбӣ ба таври гурӯҳӣ ва индивидуалӣ гузаронида мешавад. Бинобар ин, агар дар кабинетҳои касбинтиҳобкунӣ нақша ва ҷадвали машваратҳо нишон дода шуда бошад, ба мақсад мувофиқ мебошад.

Барои гузаронидани машварати касбӣ дар мактаб таълими фанҳои асосӣ ва технология имконияти калон медиҳад.

Дар фаъолияти машварати касбӣ сӯҳбатҳои машварати касбӣ хеле васеъ истифода бурда мешавад, ки функцияҳои шиносшавӣ, тақризнамаи назорат ва тасҳеҳ намудан ва инчунин ахборотдиҳиро дар бар мегирад.

Ҳамин тавр, машварати касбӣ ба насли наврас барои дар ҳаёт дарёфт намудани касби мувофиқ ёрӣ мерасонад.

Дар ташкили машварати касбӣ тасвия намудани адабиёти маълумотдиҳӣ оиди касбҳо (фаъолияти китобхонаи мактабӣ), намоиши васеи кинофилмҳо, барномаҳои телевизионӣ, инчунин радио доир ба интиҳоби касб аҳамияти хеле калон дорад.

Мафҳумҳои асосӣ:

Машварати касбӣ, психотехника, характери тавсиядиҳӣ, маълумоти ахбордиҳӣ.

Саволҳои барои санҷиш:

1. Машварати касбӣ ба чанд марҳила ҷудо мешавад?
2. Машварати касбӣ чӣ тавр гузаронида мешавад?
3. Намудҳои сӯҳбатҳои машварати касбро номбар кунед.

Кори амалӣ

1. Номгӯи саволхоро тартиб диҳед, ки ҳангоми машварати касбӣ Шумо ҷавоб гирифтаан мехоҳед.

2. Ҷамъбасти машварати касбиро ба муаллим шарҳ диҳед.

3.5. ЯККАЧИНКУНИИ КАСБӢ

Қисми таркибии касбинтихобкунӣ, яъне ба касбҳо тақсим карданро яккачинкунӣ ташкил медиҳад. Ин интихоби шахсоне мебошанд, ки онҳо бо эҳтимоли калон касби мазкурро бо муваффақият аз худ карда метавонанд ва масъулияти меҳнати ба он алоқамандро бевосита иҷро менамоянд. Дар раванди яккачинкунӣ қобилиятнокии касбии одам муайян карда мешавад. Мавҷудияти фарқияти ҷисмонӣ интеллектuali ба он оварда мерасонад, ки як намуди меҳнат ба одам дастрас бошад, дигараш тамоман дастрас нест. Лекин ин онро намефаҳмонад, ки табиат ба инсон ишораи касбӣ гузошта бошад, зеро одам ба дунё ҳамчун харроти нависандаю духтуру муаллим таваллуд наёфтааст. Албатта, дар вақти ба ягон намуди меҳнат сафарбар шудан, қобилияти махсуси одамро, ки тақдири касбии онро муайян менамоянд, ба ҳисоб нагирифтаан мумкин нест.

Моҳияти касбии мутлақ – ин ба талаботҳои касбӣ мувофиқ омадани сифатҳои ҷисмонӣ ва хусусиятҳои психофизиологии одам аст. Агар ин сифатҳо ва хусусиятҳо ба дараҷаи кофӣ набошанд зиёдвазнӣ ё зиёдборӣ ба амал меояд, ки инро касбношоёмӣ меноманд ва аз он ҳам ҷамъият ва ҳам шахс зарар мебинад.

Тақсим намудани одамон вобаста ба касбҳо ин як қисми таркибии ташкили илмӣ меҳнат ба ҳисоб меравад. Дар зери мафҳуми яккачинкунӣ, бояд инро фаҳмид, ки вай ҷараёни тадқиқоти махсус ташкил ёфта буда, мақсади зеринро дорад: бо ёрии усулҳои илмӣ дараҷа ва имконпазирии қобилияти психофизиологии хоҳишмандон ба касби мураккаби масъулиятнокро муайян ва муқаррар менамояд.

Яккачинкуниро ба ду намуд чудо менамоянд: а) муқаррарнамоӣ (констатирующий) б) таъсисдиҳӣ. Яккачинкунии муқаррарнамоӣ ин ё он шахсро ба шакли «кор меояд» ё «кор намеояд» муқаррар мекунад. Ҳангоми ҷавоби манфӣ гирифтани одам метавонад аз сари нав ба масъалаи шугли меҳнат сайю кӯшиш намояд.

Яккачинкунии таъсисдиҳӣ чунин мақсад дорад, ки хусусияти инфиродии одамро муқарар менамояд ва ба он баҳо медиҳад, зеро ки вай назардошти на як касб, балки якчанд касбҳо мебошад.

Яккачинкуниро бо ёрии раваншиносон, физиологҳо ва коркунони тиб ба амал овардан лозим аст.

Масалан: барои мувофиқ, будани ҷавонон дар кори касби танзимгари дастгоҳҳо функсияи кори ҷашм ва кори нимкураи мағзи сарро аниқ муайян намудан лозим аст. Дар кори ронанда ё оператор бошад, суръати реаксияҳои шахсро муқаррар бояд кард. Барои челонгар шудан диди хуб дошта ва ҷаққон бояд бошад. Ҳамаи инро психофизиологҳои меҳнат бояд муқаррар намоянд. Яккачинкуни дар шароитҳои мактабҳои таҳсилоти умумӣ ҳатмӣ мебошад.

Бо баробари мураккабтар шудани меҳнат вобаста ба раванди инкишофёбии илмӣ-техникӣ мумкин аст, ки баъзе касбҳо маҳдуд карда шаванд. Бинобар ин бисёр муҳим аст, ки дар мактаб аллакай хонандагонро бо касбҳо ва хусусиятҳои ҷисмонӣ психофизиологӣ шинос намуда, ба ҷавонон барои интихоб намудани касби дӯстдоштаашон ёрӣ расонидан лозим аст. Ҳар як касб аз одам поквичдонӣ нисбат ба кор, ҳалолкорию талаб менамояд. Бинобар ин дар насли наврас меҳнатдӯстӣ ва ҳиссиёти баланди адои қарзи ҷамъиятиро таълиму тарбия намудан лозим аст.

Дар меҳнат ва фаъолияти ҷамъиятӣ характери одам торафт ба танзим мебарояд. Яке аз ҷиҳатҳои муҳими ҳислати одам ин иродаи қавӣ ва матин доштан, покдилу поквичдон, ҳалолкору ҳаётдӯст ва инсондӯст будани вай мебошад.

*Ҳангоми дурусттар дида баромадан маълум мегардад, ки ин гуна сифатҳоро қариб, ки ҳар фард дорост. Бинобар ин дараҷаи инкишофёбии ҷиҳатҳои хоси характер барои

интихоби касб бетаъсир на мемонад. Дар натиҷаи тағйироти ҳолатҳои зиндагӣ, бо вучуди дигар шуда истодани хислати шахсият рӯҳияи одам як дараҷа доимӣ мемонад. Дар ҳар як шахсият қобилиятҳои махсус вучуд дорад, ки аз ҷадвали 17 муоина намудан мумкин аст. Ба ғайр аз қобилияти махсус боз сифатҳои умумӣ вучуд доранд, ки фаъолиятҳои гуногуни меҳнатиро бе онҳо тасаввур кардан мумкин нест. Ин фаъолнокӣ, ташаббускорӣ, қобилиятнокии қорӣ, иродаи ташаккулёфта, хотира, диққат ва ғайраҳо мебошад.

Умуман, маълум мешавад, ки дар муайян намудани мувофиқати касбӣ омӯзиши физиологияи махсуси одам ногузир аст. Одамони хусусияти гуногуни физиологӣ дошта аз ҳамдигар аз ҷиҳати саломатӣ, сатҳи инкишофи узвҳои системаи ҳаракат, узвҳои дарунӣ, системаи асаб ва нафас, узвҳои босира ва сома инчунин аз ҷиҳати сатҳи инкишофёбии ҷисмонӣ фарқ мекунанд. Ин омилҳоро дар вақти ба касбҳо тақсим кардан, албатта, дар мадди аввал ба ҳисоб бояд гирифт, зеро маҳз ҳолати саломатӣ дар интиҳоб намудани ин ё он касб мушқилӣ эҷод карданиш мумкин аст.

Ҳамаи маҳдудиятҳои тиббӣ, психофизиологӣ барои интиҳоби озоди касб ҳалал намерасонанд, баръакс худмуайянкунии шахсро муқаррар намуда, хислатро зохир менамоянд ва боиси интиҳоби касби бошуурона мегардад.

Қобилияти махсус, ки ба баъзе касбҳо заруранд

Қобилияти адабӣ-лингвистӣ барои корҳои адабӣ ва аз худ намудани забонҳо	Қобилияти <i>риёзӣ</i> барои аз худ намудани тахассуси <i>риёзии тафаккур</i>	Қобилияти <i>техникӣ</i> барои аз худ намудани техника ва омӯзиши илмҳои <i>техникӣ</i>	Қобилияти тахассусмандӣ бо мақсади таълиму тарбия дар натиҷаи таъсир ба дигар одам	Қобилияти ташкилотчигӣ, ташкил намудани ягон чорабинӣ ва ҷалб намудани одамон дар гирди он
1	2	3	4	5
Баъзе нишонаҳои махсуси қобилиятнокӣ; Нутқ нағз таракӣ ёфтаст, захираи бои лугавӣ доштан ва донишони забонҳои гуногун	Шавқ ба <i>риёзиёт</i> , бо мантиқ фикр карда тавоништан, таҳлил ва ҷамъбаст карда тавоништан	Шавқ ба техника, эҷодиёти <i>техникӣ</i> , бо дастгоҳҳо кор карда тавоништан, ба маводи <i>графикӣ</i> хуб сарфаҳм рафтани (нақша <i>схема</i> ҳо, таблитсаҳо ва ғ.) Тасаввуроти <i>фазогии</i> ташаккул ёфта, бо мувоффақият омӯхтани <i>риёзиёт</i> , <i>физика</i> , <i>кимия</i> , адабиёти <i>техникӣ</i>	Шавқ ба <i>фаъолияти педагогӣ</i> муҳаббат ба бачагон, коллективи хонандагонро ташкил карда тавоништан, майлу рағбат зоҳир намудани дар кор бо бачагони <i>хурдсол</i> , равшан ва боваринок суҳан рондан	Моҳирона ва бо осонӣ бо одамон муомила карда тавоништан, <i>психологияи ҳамсолони худро</i> чуқур фаҳмидан, дар ҳолатҳои <i>гуногун</i> тез худро мувофиқ карда тавоништан, байни одамон тақсим карда тавоништан, <i>фикри одамонро шунавида</i> тавоништан

Доимо мазмун ва характери меҳнат тағйир ёфта меистад ва пешрафти илмӣ-техникӣ сохтори қувваҳои ҷамъиятии истеҳсолиро бошуурона ва мақсаднок ба танзим дароварданаширо талаб менамояд.

Дар натиҷаи пайдо шудани касбҳои гуногун, яккачинкунӣ ва тақсими меҳнат ба вучуд меояд. Одам ба худ касб интиҳоб намуда, кӯшиш менамояд, ки ба имкониятҳои ҷисмонӣ интеллектualiӣ ӯ ҷавобнок бошад.

Баъзеҳо корро нисбатан тез ва бо осонӣ азхуд менамоянду муваффақияти калонро бе душворӣ ба даст меоваранд, аммо баъзеҳо баръакс. Аз ин рӯ ба хулоса омада мешавад, ки ҳалли ин проблема дар яккачинкунии илмӣ асоснок бояд карда шавад.

Ин кор бояд ҳамин тавр ба роҳ монда шавад, ки хатмкунандаи мактаби миёна интихоби касбро чунон ба амал оварад, ки ба донишу имконияташ мувофиқ ва ба ҷамъият низ зарур бошад. Барои ҳалли бомуваффақияти ин проблема лабораторияҳо ташкил карда шаванд, ки дар он касбҳоро ба имконияти одамон ҳаматарафа дида баромада, ба онҳо касб ҷудо карда шаванд.

Одатан яккачинкунӣ ба ин ё он ихтисос мувофиқ будан ё набудани одамро муайян менамояд. Мутахассис бояд донанд, ки хислату хусусияти одам ба талабот ҷавобнок аст. Бо ин мақсад мутахассисон профессиограмма ва психограмма (ба навор навишта гирифтани касбҳо ва психика) месозанд. Психограмма ин тасвир намудани хусусияти хоси касбҳои муайян буда, меҳнати касбӣ ва мазмуни онро равшан кушода дода, ҷӣ гуна талабот доштани аз одамро мефаҳмонад. Як қисми профессиограммаро психограмма ташкил медиҳад. Ин маълумотҳои талабот ба психикаи одам, яъне номгуӣ қобилиятҳои одам ба касби додашуда мебошад. Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки касби бомуваффақият интихобшуда на танҳо натиҷаи мусбии иқтисодӣ медиҳад, балки одамро ботинан низ бой гардонда дараҷаи маърифатнокӣ ва шуури инсонро баланд мебардорад.

Мафҳумҳои асосӣ:

Яккачинкунии касбӣ, қобилияти адабӣ-лингвистӣ, қобилияти риёзӣ, қобилияти техникӣ, қобилияти ташкилотчигӣ.

Саволҳои барои санҷиш:

1. Яккачинкунии касбӣ гуфта чиро мефаҳмед?
2. Қобилиятҳои махсусро номбар кунед?
3. Яккачинкуниро ба чанд намуд ҷудо мекунанд?

Кори амалӣ

Яке аз касбҳои дилхоҳатонро ҳамаҷониба омӯхта, маълумоти кӯтоҳро аз рӯи чунин нақша тартиб диҳед:

1. Аҳамияти касб дар хоҷагии халқ.
2. Оиди фаъолияти меҳнатӣ.
3. Шароити кор.
4. Талаботи касб ба одам.
5. Дар кучо ба ин касб соҳиб шудан мумкин аст?

3.6. ОДАТКУНИИ КАСБӢ (АДАПТАТСИЯ)

Дар раванди худмуайянкунии касбӣ одаткунии касбӣ звенои ба итмомрасии касбинтиҳобкунӣ ба ҳисоб меравад. Раванди ташаккулёбӣ ба қоидаю қонунҳои нави талабот, шавқу завқ ба вукӯъ меояд ва умуман, нақшаи дар ҳаёт дошта то чӣ андоза амалӣ шуд, муайян мегардад.

Одаткунии касбӣ раванди одаткунии хонандагон дар мактабҳои таълими умумӣ, донишкадаю донишгоҳҳо, коллеҷҳо, омӯзишгоҳҳои касбӣ бо равияи гуногуни касбӣ мебошад.

Одаткунии касбиро ба чор давра ҷудо мекунанд: тайёри ба меҳнат дар мактаб, интиҳоби касб, тайёрии касбӣ, огози фаъолияти меҳнатӣ. Як қатор тадқиқотчиён раванди одаткунии касбиро ба ду давр: пеш аз истехсолӣ (дар мактаб, литсей, коллеҷ, донишгоҳ) ва истехсолотӣ (аллакай вобаста дар корхона, дар шароити истехсолот) ҷудо мекунанд. Одаткунии касбӣ чун раванди ташаккулёбӣ ба меҳнат, аллакай дар давраи кудакӣ дар бачагон зоҳир мегардад. Мисол, вақте, ки бача дар хона ё дар боғи ҳайвонот ба паррандагон нигоҳубин мекунад ба кори хона ёри мерасонад. Вақте, ки бачагон мактабхон мешаванд, дар дарси технология корҳои беруназсинфӣ ин раванд боз инкишоф меёбад. Ҳамин тавр хатмкунандагони синфи 10 хоҳиши дар литсей, коллеҷ ё мактабҳои махсус таҳсили худро давом доданро пайдо мекунанд ва протсессии мутобиқшавӣ дар мактабҳои олии давом мекунад.

Раванди одаткунии касбӣ гуфта, чунин раванди иҷтимоӣ-иқтисодиро мегӯянд, ки ба касби омӯхташаванда одам одат мекунад ва мутобиқ мешавад. Дар раванди мутобиқшавӣ, ба касби аниқ, қатъиян равшан мешавад, ки оё касби интихобшуда дуруст аст ё не ва оё ба савол «Кӣ шудан?» ҷавоби дуруст дода шуд ё не?

Ҳамин тавр, одаткунии касбиरो ба ду тарафи ба ҳам зич алоқаманд: касбу хунари ва психологӣ-иҷтимоӣ ҷудо мекунад.

Одаткунии касбӣ бояд коргари ҷавонро ба қоидаю қонунҳои корхонаю коллективи он мутобиқ намояд.

Дар коллектив мутобиқшавӣ се марҳиларо дар бар мегирад:

а) Шиносшавӣ бо вазъияти нав.

б) Вазъияти мутобиқшавӣ, одаткунӣ.

в) Марҳилаи одаткунӣ (ба коллектив пурра мутобиқ шудан ва азхуд намудани тартибу қоидаҳо он).

Дар корхонаҳое, ки кор бо ҷавонон ба дараҷаи баланд гузошта шудааст, қоидаҳои муайяни қабули ҷавонон ба кор қорӣ карда шудааст. Дар шӯъбаи кадрҳо бо ҷавонон сӯҳбат гузаронида, шавқу рағбати онҳо равшан ва нақшаи ҳаётии онҳо муайян карда мешавад, бо имкониятҳои баланд бардоштани сатҳи донишу касбии онҳо, дамгирӣ ва бо варзиш машғул шудани онҳо шинос мешаванд. Сипас бо ин ҷавонон роҳбари коргоҳ ва устои он сӯҳбат намуда, ба коргарони ҷавон кабинет ё лаборатория муайян мекунад. Дар охир устод коргари ҷавонро ба ҷои қорӣ бурда, бо бригада, шароити меҳнат, таҷҳизот ва роҳбари он шинос менамояд. Дар он коллективе, ки ваҳдат, сулҳ, меҳрубонию ҳалимӣ ҳис карда шавад, одами нав омада тез қорро ёд мегирад ва зуд ба ҳаёти коллектив ҳамроҳ, мешавад.

Барои одаткунии ҷавонони пас аз хатми мактаб рафта талабот қалонтар мешавад, зеро ақсарияти онҳо нақшаи касбии ихтисоси муайян надоранд. Барои натиҷаи хуб ба даст даровардан коргаронро аввал дар ҷои қорӣ мегузаронанд, то ки онҳо доир ба ин касб таҷрибаю дониши қорӣ гиранд ва маҳорату малака пайдо намоянд. Ба онҳо боз имконият дода

мешавад, ки дар дигар коргоҳҳо ҳам кор карда, дигар касбҳоро ҳам омӯзанд. Аз байни онҳо касби писандидаро ихтиёр намоянд. Дар бисёр корхонаҳо инчунин курсҳои кӯтоҳмуддат ташкил менамоянд, ки дар он донишу малакаи минималӣ доир ба ягон касби корхона омӯзонида мешавад.

Раванди одаткунӣ барои коргарчавонони омӯзишгоҳи касбӣ-техникиро хатм намуда хело бомуваффақият мебошад, зеро сатҳи тайёрии назариявии онҳо нисбатан баланд буда, онҳо аллакай дараҷаи(малакаи) корӣ доранд ва бо шавқу завқӣ баланд кор мекунанд.

Мафҳумҳои асосӣ:

Одаткунии (мутобиқшавӣ) касбӣ, психологӣ- иҷтимоӣ, тарбиятгари меҳнатӣ, иҷтимоӣ-педагогӣ.

Саволҳои барои санҷиш:

1. Одаткунии касбиро ба чанд давр чудо мекунанд?
2. Дар коллектив мутобиқшавиро ба чанд марҳила чудо мекунанд?

Кори амалӣ

1. Номгӯи саволҳоро тартиб диҳед, ки ҳангоми ба истехсолот ба экскурсия рафтани Шумо ҷавоб гирифтани меҳод.

2. Номгӯи саволҳоро тартиб диҳед, ки ҳангоми ба техникум ва мактабҳои олии ба экскурсия рафтани Шумо ҷавоб гирифтани меҳод.

3.7. ТАРБИЯИ КАСБӢ

Маълум аст, ки раванди тарбия ин таъсири муттаҳида ба насли наврас буда, натиҷаи он ташаккули шахсияти ҳамаҷониба ташаккулёфта ба ҳисоб меравад.

Тарбияи касбӣ дар раванди фаъолияти таълимӣ ва ғайри таълимӣ ба вуҷуд меояд. Ҳамин тариқ зерин мафҳуми тарбияи касбӣ раванди ташаккули дар хонандагон пайдо шудани талабот ба меҳнат ва фаъолияти касбиро мефаҳманд.

Дар раванди ташаккули касбии коргари соҳибхитисос 3 давраи асосиро ҷудо мекунанд.

1. Давраи то дохилшавӣ ба муассисаи касбӣ-таълимӣ (касбинтиҳобкунӣ дар мактаб, иштирок дар фаъолияти иттиҳодияи меҳнатии хонандагон, интиҳоби касби хонандагони синфҳои болоӣ, таълими касбӣ).

2. Давраи омӯзиш дар муассисаи таълимӣ-касбӣ (соҳибшудан ба донишҳои назариявӣ, маҳорат ва малакаи амалӣ, таҳқиқи пешакии интиҳоби дуруст, тараққиёти қобилиятҳои касбӣ).

3. Ибтидои фаъолияти меҳнатӣ (одаткунии касбӣ дар давраи гузариши таҷрибаомӯзии истехсолӣ, мустаҳкам ва такмил додани донишҳои дар мактаб, омӯзишгоҳ, техникум, мактаби олии соҳибшуда, тасдиқи охири дар интиҳоби касбӣ).

Мақсади тарбияи касбӣ дар ташаккули шахсияти меҳнатдӯст, ки ба талаботҳои истехсолоти ҳозиразамон, раванди иҷтимоӣ ва соҳиби сифатҳои баланди маънавӣ ва касбӣ ҷавобгӯ бошад, ба ҳисоб меравад.

Ҳамаи шаклҳои тарбияи касбиро ба се гурӯҳ тақсим мекунанд: шахсӣ, гуруҳӣ, оммавӣ. Инҳо машғулиятҳои мактабӣ, маҳфилҳои фанӣ, сӯҳбатҳо, шабнишиниҳо бахшида ба мавзӯҳои алоҳида, озмунҳо, олимпиадаҳо, мубоҳиса ва ғайра.

Усулҳои тарбияи касбӣ низ ба се гурӯҳ ҷудо мешаванд: усулҳои ташаккули шуурнокии шахсият (сӯҳбат, лексия, мубоҳиса ва ғайра); усулҳои ташкили фаъолият ва ташаккули таҷрибаи интизомии ҷамъиятӣ (ёдидӣ, машқкунӣ ва ғайра); усулҳои ҳавасмандкунии фаъолият ва интизом (мусобиқа, ҳавасмандкунӣ, ҷазо ва ғайра).

Дарачаҳои тарбияи касбӣ инҳо мебошанд: ӯҳдадорӣ касбӣ, шаън ва эътибори касбӣ.

Таҳти дарачаи ӯҳдадорӣ касбӣ маҷмӯи талаботи маънавӣ, ки аз тарафи ҷамъият нисбати шахсият талаб карда мешавад, бояд фаҳмида шавад.

Тарбияи ӯҳдадорӣ касбӣ бо роҳи ташаккули чунин хислатҳои шахсӣ ба монанди нуқтасанҷӣ, мақсаднокӣ, объективӣ, серталабӣ, то ба охир расонидани қори

пешгирифта, мунтазам баланд бардоштани савияи дониш, ифода меёбад. Тарбияи ӯҳдадории касбӣ бо тарбияи вичдони касбӣ зич алоқаманд мебошад. Муносибати чуқури шахсӣ ба меҳнати худ, худбаҳодиҳӣ, худназораткунӣ ва худтанқидкунии рафтори касбӣ дар маҷмӯъ вичдони касбиरो ташкил мекунад. Ченаки вичдони касбиरो поквичдонӣ, интизомнокӣ, росткорӣ ташкил мекунад.

Ба дараҷаи шаън ва эътибори касбӣ муносибат ба худ ва муносибати дигарон ба ӯ аз тарафи ҷамъият мансуб аст. Шаън ин ба эътибор гирифтани хизматҳои шахс аз тарафи ҷамъият мебошад. Эътибор ин эътирофи ҷамъият ба ҳуқуқи инсон нисбати ҳурмати ӯ аз тарафи одамони гирду атроф мебошад.

Мафҳуми асосӣ:

Тарбияи касбӣ, дараҷа, ӯҳдадории касбӣ, вичдони касбӣ, шаън ва эътибори касбӣ.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Мафҳуми тарбияи касбиरो фаҳмонед.
2. Шаклҳои тарбияи касбиरो ба чанд гурӯҳ ҷудо мекунанд?
3. Дараҷаҳои тарбияи касбиरो фаҳмонед.

Кори амалӣ

1. Дар дафтари худ 7 номгӯи касбҳоро нависед, ки ба фикри Шумо ба ин касбҳо лоиқ ҳастед? Фикри худро шарҳ диҳед.
2. Номгӯи касбҳоро нависед, ки Шумо ба онҳо лоиқ нестед, шарҳ диҳед.

Боби IV. ХУДМУАЙЯНКУНИИ КАСБИИ ШАХСИЯТ

4.1. МОҲИЯТИ ХУДМУАЙЯНКУНИИ КАСБӢ

Меъёри муҳимтарини идрок ва маҳсулнокии ташаккули касбии шахсият қобилияти дар меҳнати касбӣ ёфтани маънои шахсият, мустақилона кашидани лоиҳа ва офаридани ҳаёти касбии худ, дар бораи интихоби касб, ихтисос ва ҷои кор бомасъулият қабул кардани қарор ба ҳисоб меравад. Албатта, ин масъалаҳои ҳаётан муҳим дар назди шахсият, дар давоми тамоми зиндагии он ба миён меоянд. Шахсият бошад дар инкишофу тағйирёбии доимист. Пас, дар марҳилаҳои мухталифи инкишофи он вазифаҳои якхелаи марбут ба худмуайянкунии касбӣ ба таври гуногун ҳал карда мешаванд. Мунтазам аниқ кардани ҷои худ дар олами касбҳо (ё касби мушаххас), идроки нақши иҷтимоӣю касбии худ, муносибат ба меҳнати касбӣ, ҷомеа ва ба худии худ ҷузъи муҳимтарини ҳаёти инсон мегардад. Баъзан эҳсоси бегонагӣ нисбат ба касб ба вучуд меояд, касб ба дили одам мезанад, одам аз вазъи касбиаш қаноатмандӣ ҳис намекунад. Ҳодисаҳои маҷбуран дигар кардани касб (тахассус) ва ҷои кор бисёранд. Гуфтан метавон, ки дар назди шахсият мунтазам масоиле ба миён меоянд, ки аз ӯ муайян кардани муносибаташро ба касб, баъзан таҳлилу рефлексияи дастовардҳои касбии худ, қабули қарорро дар бораи интихоби касб ё табдили он, аниқу дақиқ кардану тасхеҳу ислоҳ даровардан ба карьера, ҳалли дигар масоили алоқаманд бо касбро тақозо мекунанд. Тамоми маҷмӯи ин масоилро дар касбшиносӣ бо мафҳуми худмуайянкунии касбӣ баён мекунанд. Табиист, ки чунин ҳодисаи мураккаби равшиносӣ дар илми равшиносӣ шарҳу тавзеҳоту гуногун дорад. Ба мақсади муайян кардани мавқеи худ мулоҳизаю ақида ва муқаррароти муҳаққиқонеро, ки то ин ё он дараҷа масъалаи мазкурро баррасӣ кардаанд, мавриди таҳлил қарор медиҳем. Ба назар мерасад, ки дар навбати аввал мурур кардан ба фаҳмише, ки нисбатан бештар бо концепсияи мо дар бораи ташаккули касбӣ мувофиқату

мутобикат дорад, қобили қабул аст. И.П. Маслов концепсияи инкишофи касбиро пешниҳод карда, дар он ба сифати мафҳуми марказӣ мафҳуми худактуализатсияро чун ҷидду ҳади дар қори барои инсон муҳим ба камол расидану худро зоҳир намудан ҷудо кард. Дар концепсияи ӯ мафҳумҳои «худактуализатсия», «худтатбиққунӣ», «худамалигардонӣ» ба мафҳуми «худмуайянқунӣ» наздиканд.

П.Г. Щедровитский худмуайянқуниро чун қобилияти ҳудаш ҳудашро, таърихи инфиродии ҳудашро сохтани инсон, чун маҳорати моҳияти ҳудашро тақроран идрок қардани ӯ баррасӣ мекунад.

Е.А. Климов худмуайянқунии касбиро муфассалан таҳлил намуда, онро «... чун зухуроти муҳими инкишофи психикӣ, ташаккули фаъолият ҳамчун иштироккунандаи фаъоли ҷамъияти «одамони касбӣ» мефаҳмад.

Мантики муҳоқимаронии Е.А. Климовро ҷамъбаст намуда, метавон ба ҳулосае расид, ки худмуайянқунии касбӣ амали яклаҳзаинаи интиҳоби касб нест ва бо ҳатми тайёрии касбӣ аз рӯи ихтисоси баргузида ба охир намерасад, он дар давоми тамоми ҳаёти касбӣ идома меёбад.

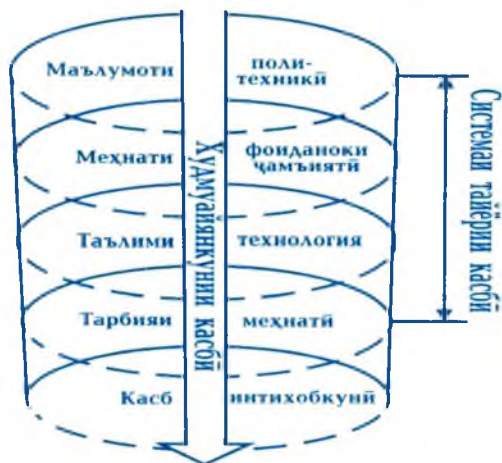
Дар Концепсияи Миллӣ тарбия пешниҳод қардани худмуайянқунии касбӣ дар робита бо ҷанбаҳои гуногуни зухуроти он, аз қабилӣ ташаккули карьераи касбӣ, соҳаҳои татбиқ ва ҳудинкишофи имкониятҳои шахсиятӣ, соҳаи худтатбиққунии шахсиятӣ, ҳамчунин муносибати воқеию амалии шахсият ба системаи омилҳои иҷтимоию фарҳангӣ ва касбии ҳастию ҳудинкишофи он мавриди таҳлил қарор мегирад. Афзалияти бе шакку шубҳаи ин концепсия муносибати системавӣ ҳангоми таҳлили худмуайянқунии касбӣ мебошад. Айни замон маҳдуд қардани масъалаи таҳқиқ танҳо бо синну соли ҷавонии барвақт ё оғози ҷавонӣ имкониятҳои эвристии концепсияро назаррас танг менамояд.

Таҳлили адабиёт, собиқаи бои қори амалӣ ба Н.С. Пряжников имкон доданд, ки назария ва амалияи худмуайянқунии касбиро назаррас гановатманд гардонанд. Мунтазам робитаи ногусастани худмуайянқунии касбиро

бо худтатбиққунии инсон дар дигар соҳаҳои муҳими ҳаёт таъкид карда, ӯ менависад: «Моҳияти худмуайянқунии касбӣ ин мустақилона ва бошуурона ёфтани мазмуни қори мавриди иҷро қарор гирифта ва тамоми фаъолияти ҳаётӣ дар шароити мушаххаси фарҳангӣ таърихӣ (иҷтимоӣ иқтисодӣ) мебошад!»

Нақшаи 25

Системаи тайёрии касбӣ

Таҳлили ташаккули касбии шахсиятро ҷамъбасти намуда, лаҳзаҳои асосии ин равандро ҷудо мекунам.

1. Худмуайянқунии касбӣ ин муносибати интихобии фард ба олами касбҳои умуман ва касби муайяни баргузида мебошад.

2. Ядрои худмуайянқунии касбӣ интихоби бошууронаи касб бо назардошти имкониятҳои худ, талаботи фаъолияти касбӣ ва шароити иҷтимоӣ иқтисодӣ мебошад.

3. Худмуайянқунии касбӣ дар давоми тамоми ҳаёти касбӣ амалӣ мегардад: шахсият доимо мулоҳизаю андеша мекунад, ҳасти касбии худро мавриди таҳлил қарор медиҳад, дар касбаш худсобиққуниро ба сомон мерасонад.

Ҳодисаҳои гуногун, аз қабилӣ хатми мактаби таҳсилоти умумӣ, муассисаи таълимӣ касбӣ, тақмили

ихтисос, иваз кардани маҳалли истиқомат, аттестатсия, аз кор рафтан барои актуализатсияи худмуайянкунии касбии шахсият ба сифати ангега хизмат мекунад.

5. Худмуайянкунии касбӣ яке аз ҷиҳатҳои муҳимтарини тавсифи камолоти иҷтимоию раваншиносии шахсият, талаботи ӯ ба худтатбиқкунӣ ва худактуализатсия ба ҳисоб меравад.

Мафҳумҳои асосӣ: Касбиносии, идрок, қобилият, ташаккули касбии шахсият.

Суолҳо:

1. Моҳияти худмуайянкунии касби ро фаҳмонед?
2. Шедровский худмуайянкунии касби ро ҷӣ тавр баррасӣ кардааст?
3. Климов Е.А. худмуайянкунии касби ро ҷӣ тавр шарҳ медиҳад?
4. Лаҳзаҳои асосии ташаккули касбии шахсиятро номбар кунед?

4.2. МОДЕЛИ МҶҲТАВОИЮ РАВАНДИИ ХУДМУАЙЯНКУНИИ КАСБӢ

Н.С. Пряжников худмуайянкунии касбии шахсиятро таҳқиқ намуда, модели зерини мӯҳтавоию равандии онро асоснок кардааст:

1. Идроки арзишмандии меҳнати фоиданоки ҷамъиятӣ ва зарурати тайёрии касбӣ (асоси арзишию ахлоқии худмуайянкунӣ).

2. Самтгирӣ карда тавоништан дар вазъияти иҷтимоию иқтисодӣ ва пешгӯӣ кардани обрӯю эътибори меҳнати интиҳобгардида.

3. Самтгирии умумӣ дар олами меҳнати касбӣ ва ҷудо кардани мақсади касбӣ – орзую омор.

4. Муайян кардани мақсадҳои наздиктарини касбӣ ҷун марҳилаҳои роҳҳо ба мақсади дур.

5. Иттилоъ додан оиди касбу ихтисосҳо, муассисаҳои дахлдори таълими касб ва марказҳои касбинтиҳобкунӣ.

6. Доштани тасаввурот дар бораи монеа ва мушкилоти ба даст овардани мақсадҳои касбӣ, ҳамчунин дониستاني афзалияту бартариятҳои худ, ки ба татбиқи нақшаю дурнамо мусоидат мекунад.

7. Мавҷудияти системаи вариантҳои захиравии интиҳоб дар сурати бебарории варианти асосии худмуайянкунӣ.

8. Огози амалигардонии воқеии дурнамои касбии шахсӣ ва мунтазам ворид сохтани ислоҳу тасҳеҳ ба нақшаҳо.

Н.С. Пряжников имкониятҳои эҳтимолии худтатбиқкунии шахсиятро мавриди таҳлили қарор дода, ҳафт намуди худмуайянкунии онро пешниҳод менамояд:

1. Худмуайянкунӣ дар вазифаи меҳнати мушаххас. Ба ин намуди худмуайянкунӣ татбиқи худ дар доираи фаъолияти иҷрошаванда ҳос аст. Қорманд маънои фаъолияти худро дар хушсифат иҷро кардани вазифаҳо ё амалҳои алоҳидаи меҳнатӣ (масалан, кор дар конвейер) мебинад. Озодии интиҳоб ва мавҷи амалиёти инсон ҳадди аққалро ташкил мекунад. Барои аксари қормандон ин меҳнати якнавохту дилгиркунанда тоқатнопазир аст. Бино бар ин ташкилкунандагони истеҳсолот меқӯшанд чунин меҳнатро аз ҳисоби тағйир додани характери амалҳои иҷрошаванда бо вазифаҳои иловагӣ бойтар кунанд, чанбаи кооперативии фаъолиятро тақвият диҳанд ва бо ин роҳ имкони худтатбиқкунии қормандонро васеъ намоянд.

2. Худмуайянкунӣ дар ҷои мушаххаси меҳнат иҷрои вазифаҳои нисбатан гуногунро (масалан, меҳнати харрот) пешбинӣ мекунад. Вазифаи меҳнатӣ бо ҳуқуқҳои муайян ва супоришҳои истеҳсолӣ, муҳити маҳдуди истеҳсолӣ, ки воситаҳои меҳнатро низ дар бар мегирад, тавсиф мешавад. Имкони худтатбиқкунӣ дар ин ҷо нисбат ба варианти боло назаррас зиёд аст. Иваз кардани вазифаи муайяни меҳнатӣ ба сифату ҳосилнокии меҳнат таъсири манфӣ мерасонад ва боиси қаноатманд нашудани қоргар мешавад.

3. Худмуайянкунӣ дар сатҳи ихтисоси муайян нисбатан осон иваз кардани вазифаҳои гуногуни меҳнатиро пешбинӣ

мекунад ва аз ин ҷиҳат имкониятҳои худтатбиқкунии шахсиятро васеъ менамояд. Масалан, ронандаи нақлиёт ҳамаи дигар намудҳои автомобилро низ ба осонӣ идора мекунад.

4. Худмуайянкунӣ дар касби мушаххас пешбинӣ мекунад, ки коргар намудҳои ҳамчавори фаъолияти меҳнатиро иҷро карда метавонад. Чи тавре ки маълум аст, касб як гурӯҳ ихтисосҳои ҳамчаворро муттаҳид месозад. Бино бар ин дар муқоиса бо намуди гузаштаи худмуайянкунӣ, коргар на танҳо вазифаҳои меҳнатӣ, балки ихтисосро низ интихоб мекунад.

5. Худмуайянкунии ҳаёти, ки ба он гайр аз фаъолияти касбӣ боз таҳсил, фароғат, бекорӣ мачбурӣ ва гайра дохил мешавад. Моҳиятан, сухан дар бораи интихоби тарзи ҳаёт меравад. Гуфтан лозим аст, ки бисёр одамон маъноӣ ҳаёташонро берун аз фаъолияти касбӣ мебинанд. Худмуайянкунии ҳаёти на танҳо аз ҷониби инсон интихоб кардану амалӣ гардонидани ин ё он нақшҳои иҷтимоӣ, балки интихоби усули ҳаёт ва ҳуди тарзи ҳаётро низ дар бар мегирад. Дар ин маврид, касб метавонад воситаи амалигардонии тарзи муайяни ҳаёт гардад.

6. Намуди нисбатан мураккаб – худмуайянкунии шахсияти, ки зухуроти олии худмуайянкунии ҳаёти ба шумор меравад, яъне вақте, ки инсон ба вазъият ва тамоми ҳаёти худ тасаввурот пайдо мекунад. Дар ин маврид шахсият гӯё ҳам аз касб ва ҳам нақши иҷтимоӣ болотар меистад. Инсон на танҳо нақши иҷтимоиро аз худ мекунад, балки нақшҳои нав меофарад ва то андозае бо офаридани меъёри иҷтимоӣ психологӣ машғул мешавад. Маҳз дар ҳамин ҳолат атрофиён дар бораи ӯ на танҳо чун духтур ё муаллими хуб, балки дар бораи инсони соҳибэътибор – шахсияти нодиру нотакрор сухан меронанд. Метавон гуфт, ки худмуайянкунии шахсияти ин ёфтани «Образи ман»-и асли, инкишофи мунтазами ин образ ва таҳкими он байни атрофиён мебошад.

7. Ва ниҳоят намуди аз ҳама мураккаб - худмуайянкунии шахсият дар фарҳанг (чун зухуроти олии худмуайянкунии шахсӣ) ба шумор меравад. Дар ин ҷо ҳатман фаълнокии

ботинӣ зоҳир мешавад, ки ба «идома додани худ дар дигар одамон» равона шудааст ва ин имкон медиҳад дар бораи ҷовидонагии иҷтимоии инсон сухан ронем. Намуди олии худмуайянкунӣ дар саҳми назарраси шахсият ба инкишофи фарҳанг ба маънои васеи ин истилоҳ (истеҳсолот, санъат, илм, дин ва ғайра) зоҳир мегардад.

Дар ҳар як намуди дар боло тавсифшудаи худмуайянкунӣ муаллиф шартан панҷ сатҳи худтатбиқкунии инсонро чудо мекунад (меъёри чудо кардани сатҳҳо – ботинан ҳамин фаъолиятро пазируфтани инсон ва дараҷаи муносибати эҷодкорона ба он аст):

1. Фаъолна напазируфтани фаъолияти иҷрокарда-истода (сатҳи деструктивӣ);

2. Кӯшиши бечанҷол канораҷӯӣ кардан аз ин фаъолият;

3. Иҷрои ин фаъолият аз рӯи дастур, аз рӯи қолаб (сатҳи гайрифаъол);

4. Кӯшиши такмил додан, баъзе унсурҳои корро аз рӯи фаҳмишу завқи худ иҷро кардан.

5. Кӯшиши умуман ғанӣ гардонидану такмил додани фаъолияти мавриди иҷро (сатҳи эҷодӣ)

***Мафҳумҳои асосӣ:** самтгирӣ, амалигардонӣ, меъёри чудо кардани сатҳҳо, худтатбиқкунӣ*

Суолҳо:

1. Модели худмуайянкунии касбии Н.С. Пряжник-овро фаҳмонед?

2. Н.С.Пряжников чанд намуди худмуайянкунии касбро пешниҳод кардааст?

3. Чанд сатҳи худтатбиқкунии инсонро чудо мекунад?

4.3. ХУДМУАЙЯНКУНИИ КАСБӢ ДАР МАРҲИЛАҲОИ ГУНОГУНИ ТАШАККУЛИ ШАХСИЯТ

Синни томақтабӣ. Ҳангоми бозӣ бо калонсолон тақлид кардани кӯдакон ва амалу фаъолияти калонсолонро такрор намудани онҳо ба ҳама маълум аст. Дар синни томақтабӣ

бозиҳои сюжету нақшдор бо таври васеъ паҳн мешаванд, ки ба як қисми онҳо тавҷеҳи касбӣ ҳос аст. Кӯдакон бозикунон, ба худ нақши пизишк, ошпаз ва ғайраро мегиранд. Барои худмуайянкунии касбии минбаъда санчишҳои ибтидоии меҳнатӣ – иҷрои амалҳои соддаи нигоҳубин ба либос, рустаниҳо, тоза кардани бино ва ғайра аҳамияти калон дорад. Ин амалиёти меҳнатӣ завқу мароқро ба меҳнат бедор мекунад, асоси тарбияи ангеизиши мусбатро ба умуман ҳар гуна фаъолият ташкил менамоянд, дониши бачаҳоро дар бораи меҳнати калонсолон ғанитар мегардонанд.

Ба худмуайянкунии минбаъдаи касбӣ дониш дар бораи меҳнати калонсолон таъсири мусбат дорад. Барои ташаккул додани онҳо мушоҳида кардани кори калонсолон ва сипас тавсиф намудани мӯҳтавои кор қобили қабул аст. Натиҷаи бозиҳои касбию нақшдор, иҷрои намудҳои оддитарини меҳнат, мушоҳидаи меҳнати калонсолон «худмуайянкунӣ»-и томактабиён дар асоси чудо кардани намудҳои меҳнат ва муқоисаи касбҳои гуногун мегардад.

Синни хурди мактабӣ. Вижагии психологии мактабиёни хурдсол тақлид кардан ба калонсолон мебошад. Маҳз барои ҳамин онҳо ба касби калонсолони барояшон обрӯю эътибордор, аз қабилӣ муаллимон, падару модарон, ҳешону наздикони оила мароқи бештар зоҳир мекунад. Индуксияи ба худ ҳоси касбӣ ба назар мерасад.

Вижагии дуҷуми муҳимми кӯдакони ин синну сол сабабнок кардани комёбиҳо ва албатта, пеш аз ҳама, дар соҳаи асосии фаъолият – таҳсил мебошад. Кӯдакон дар асоси таълиму бозӣ ва фаъолияти меҳнатӣ соҳиби қобилияту имқониятҳо мегарданд. Аз ҷониби кӯдак идрок шудани ин қобилияту имқониятҳо боиси ташаккули тасаввурот дар бораи касби дилхоҳ мегардад. Инкишофи қобилиятҳо дар охири синну соли хурди мактабӣ сабаб мешавад, ки байни кӯдакон тафриқаҳои инфиродӣ назаррас меафзояд ва ин ҳодиса ба васеъшавии назарраси доираи афзалиятҳои касбӣ таъсир мерасонад. Фаъолияти таълимию меҳнатӣ ба инкишофи таҳайюли кӯдакон, ҳам ба таҷдидкунанда ва ҳам ба эҷодӣ мусоидат мекунад.

Синни наврасӣ ин давраи опатсияи (интихоби) аввалия, амбивалентӣ аст. **Наврасӣ** яке аз марҳилаҳои аз ҳама пурмасъулияти ташаккули шахсият мебошад. Дар ин синну сол ба муносибати ахлоқӣ нисбати намудҳои гуногуни меҳнат асос гузошта мешавад, ташаккули системаи арзишҳои шахсиятӣ, ки интихобӣ будани муносибати наврасонро бо касбҳои гуногун муайян мекунад, ба вучуд меояд. Тақлид ба шаклҳои берунаи рафтори калонсолон боиси он мегардид, ки бачаҳо – наврасон ба касбҳои «мардони ҳақиқӣ», ки дорои иродаи матин, исроркорӣ, матонат, далерӣ, мардонагӣ (кайҳоннавард, разведкачӣ ва ғайра) мебошанд, тавачҷӯх зоҳир мекунанд. Духтарон бошанд тавачҷӯхашонро ба касбҳои «занони ҳақиқӣ» - духтарони ситорагарму чаззоб, маълуму маъруф (овозхонҳои эстрада, нattoқи телевизион ва ғайра) равона мекунанд. Самтгирӣ ба касбҳои романтикӣ таҳти таъсири воситаҳои ахбори омма, ки образҳои «калонсолони ҳақиқӣ»-ро таргибу ташвиқ мекунанд, ба вучуд меояд. Ба ташаккулёбии чунин самтгирии касбии романтикӣ ҳамчунин чидду ҷаҳди наврасон ба худифодакунию худсобикуни мусоидат мекунад.

Тимсолҳои ояндаи матлуб, орзуҳои касбӣ марҳилаҳои психологӣ, хусусиятҳои худмуайянкунии касбӣ мегарданд.

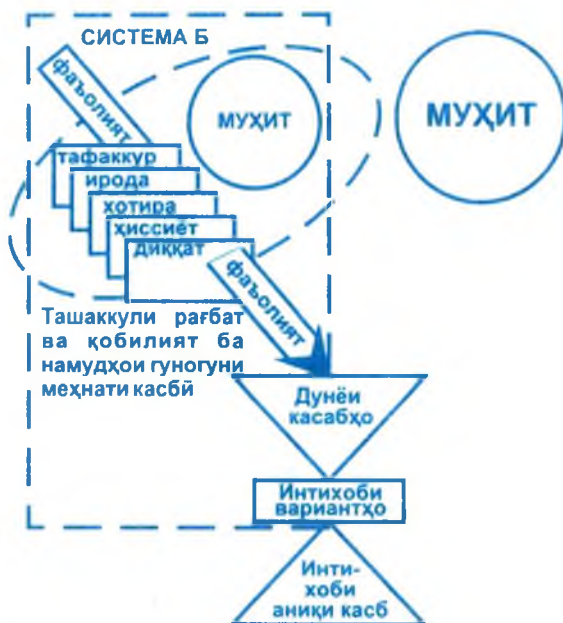
Аввали навҷавонӣ. Вазифаи муҳимтарин дар ин синну сол интихоби касб аст. Ин давраи интихоби воқеӣ аст. Нақшаҳои касбии наврас хеле хира, норӯшан буда, бештар бо орзу шабеҳанд. Ё аксаран худро дар нақшҳои касбии гуногуни аз ҷиҳати эҳсосотӣ чаззоб тасаввур мекунад. Вале аз ӯҳдаи интихоби асосноки психологии ниҳонии касб баромада наметавонад. Дар аввали синни навҷавонӣ ин масъала дар назди писару духтароне ба миён меояд, ки маҷбуранд мактаби асосии таҳсилоти ҳамагониро тарк кунанд. Ин писару духтарон тахминан сеяки наврасони калонсолро ташкил мекунанд: баъзеи онҳо ба муассисаҳои маълумоти касбии ибтидоию миёна дохил мешаванд, қисми дигарашон ба фаъолияти мустақилонаи меҳнатӣ шуруъ мекунанд.

Дар 14-15 солагӣ интихоби касб кори хеле мушкил аст. Ниятҳои касбӣ норӯшану номуайян мебошанд. Орзуҳои касбӣ ва ниятҳои романтикиро дар ҳаёти имрӯза татбиқ кардан имконнопазир аст. Қонеъ набудан аз ояндаи ба воқеият табдилёфта инкишофи рефлексия – идроки «Ман»-и худиро ангега мебахшад. (Ман кистам? Чӣ хел қобилиятҳо дорам? Идеали ҳаётии ман кадом аст? Кӣ шудан мехоҳам?) Барои бисёр хонандагони мактабҳои касбӣ худтаҳлилқунӣ асоси психологӣ худмуайянқунӣ мавқуфгузоштаи касбӣ мегардад. Ҳарчанд, ба назар чунин менамояд, ки онҳо – гирандагони маълумоти касбӣ дар омӯзишгоҳҳои касбҳои техникӣ, техникуму коллечҳо буда, касбашонро қайҳо муайян кардаанд. Вале омор аз он шаҳодат медиҳад, ки интихоби муассисаи таълимии касбӣ аз лиҳози психологӣ асоснок нест.

Аз лиҳози психологӣ он духтарону писароне, ки дорои маълумоти миёнаи пурра мегарданд, худро беҳтар ҳис мекунанд. Дар лаҳзаи хатми мактаб ин писару духтарон бояд аз бисёр касбҳои тахайюлотию фантастикӣ вариантҳои аз ҳама воқеию қобили қабулро интихоб кунанд. Аз лиҳози психологӣ ҳамаи фикру зикри онҳо ба оянда нигаронида шудааст, вале хуб мефаҳманд, ки некӯаҳволӣ ва барор дар ҳаёти оянда аз интихоби дурусти касб вобаста аст.

Ҳамин тариқ, барои наврасони калон ва писарону духтарон худмуайянқунӣ таълимию касбӣ – интихоби бошууронаи роҳҳои маърифати касбӣ ва омодагии касбӣ хеле муҳим аст.

Омилҳои асосии интихоби аниқи касб

Навҷавонӣ. Дар синни 16-23-солагӣ аксарияти писарону духтарон маълумоти касбиро дар муассисаҳои таълимӣ ё омодагии касбиро дар корхона ё муассиса мегиранд. Мактаби миёна бо ниятҳои романтикӣ ва орзуи омол роҷеъ ба касб паси сар шудаанд. Ояндаи матлуб ба ҳозира табдил ёфтааст. Вале бисёриҳо аз интихоби арсаи таълимию касбӣ (бошууроноӣ бо хоҳиши худ ё маҷбурӣ) қаноатманд нестанд. Кӯшишҳои даровардани ислоҳу тасҳеҳ ба огози фаъолияти касбӣ мушоҳида мешавад. Аксарияти писарону духтарон бошанд дар рафти таҳсили касбӣ ба дурустии интихобашон бори дигар боварӣ ҳосил мекунад. Раванди ғайриродавии мушаххасгардии самтгирии касбии шахсият давом мекунад. Тадричан азхуд шудани нақши ояндаи иҷтимоию касбӣ имкон медиҳад, ки ҷавонон худро чун намоёндаи ҷомеаи мушаххаси касбӣ эҳсос намоёнд.

Чавонӣ (то 27-солагӣ). Ин синни фаъолнокии иҷтимоию касбӣ мебошад. Шакку шубҳа оид ба дурустии интихоби касб сипарӣ шудааст. Маъмулан, дар ин синн таҷрибаи муайяни касбӣ андӯхта шудааст ва ҷои кор вучуд дорад. Болоравии касбӣ аҳамият пайдо мекунад. Як қисми ҳамсолон аллакай ба дастовардҳои муайян ноил гардидаанд. Вале аксарияти кулли чавононе, ки гуё сохтмони ҳаётии худро ба охир расонидаанд аз лиҳози касб худмуайянкуниро паси сар кардаанд, дискомфорти психологӣ эҳсос мекунанд, ки сабаби он нақшаҳои олиӣ амалӣ нагардида ва аз лиҳози психологӣ бо меҳнати касбӣ пурра таъмин будан аст. Набудани дастовардҳои воқеии касбӣ, номуайянии ояндаи карьера рефлексияи ҳастии худро фаъол мекунад, худтаҳлили хударзёбии «Ман-концепсия»-ро ба вучуд меорад.

Давраи носозгории рӯҳӣ фаро мерасад. Таҷдиди назар ва таҳлили тафтиши ҳаёти касбӣ боиси муайян кардани мақсадҳои нави ҳаётан муҳим мегардад. Баъзеи онҳоро номбар мекунем:

- такмил ва баланд бардоштани ихтисоси касбӣ;
- ангезонидани болоравии мансабӣ ва табдили кор;
- интихоби касби ҳамҷавор ё касби нав.

Як чиз возеҳ аст: барои бисёр чавонон дар синни 30-солагӣ масъалаи худмуайянкунии касбӣ аҳамияти нав пайдо мекунад. Дар ин маврид ду роҳ мавҷуд аст: ё ба касби интихобкарда садоқат зоҳир намуда, мутахассиси баландихтисос, соҳибкасби ҳақиқӣ шудан ё муҳоҷирати касбӣ, яъне ҷваз кардани ҷои кор ё касб.

Камолот. Ин синни аз ҳама сермаҳсул – давраи амалӣ гардонидани худ чун шахсият, истифодаи иқтидори касбию психологии худ мебошад. Маҳз дар ин синну сол нақшаҳои ҳаётию касбӣ амалӣ мегарданд, маъноии ҳастии инсон возеҳу равшан мешавад. Касб имкон медиҳад, одам дар ҷои кори муҷаҳҳас қобилияташро татбиқ намояд, услуби инфиродии фаъолиятшро ёбад, талаботи шахсият будан, фард буданро дар меҳнати касбӣ амалӣ гардонад. Салоҳияти олии ба

шахсият имкон медиҳад майлу рағбаташро ба фаъолнокии аз меъёр зиёди касбӣ, ки имкониятҳои фавқуллоддаи инсон ифода менамояд, амалӣ гардонад. Пурра ғарки ҳаёти касбӣ шудан, каноатмандӣ аз касби интихобкарда, мавқеи касбии бошууроно, мунтазам собит сохтани эътибору обрӯи касбӣ, заруру муфид будани худ боиси пайдоиши вазъи махсуси эҳсосӣ – некбинии касбӣ мешавад.

Ҳамаи ин тағйироти касбӣ ба хубсобиткунии касбӣ мусоидат мекунад, худмуайянкунии шахсиятро дар фарҳанги касбӣ ба исбот мерасонад ва аз интегратсияи пурра ба муҳити касбӣ шаҳодат медиҳад.

Миёнсолӣ. Расидан ба синни нафақа маъноӣ тарк кардани ҳаёти касбиро дорад. Дар 55-60-солагӣ шахсият иқтисодии касбии худро то ба охир масраф намекунад. Бо вучуди ҳастагии касбӣ, дар ин синну сол инсон аз касбияти олии бархурдор аст, бино бар ин асоснокии ба нафақабароӣ мавриди шубҳаю тардид қарор мегирад. Замони пуризитироб фаро мерасад, якбора, дар як лаҳза қолабҳои дар тӯли даҳсолаҳо ба миён омада, тарзи ҳаёти муқаррарӣ тағйир меёбад. Сифатҳои муҳимми касбӣ, донишу маҳорати касбӣ, таҷрибаю малака – ҳамаи ин ғайриматлуб мегардад. Ин лаҳзаҳои манфӣ пиршавии иҷтимоиро метезонанд. Ҳаёти касбӣ баъди карьера танҳо барои он одамони калонсол имконпазир аст, ки қувваи давом додани қори касбии фаъолонро дар шакли менторинг¹ – шоғирдгирӣ, интиқоли таҷрибаи касбӣ дорад.

Аксарияти нафақахӯрон ба ашхоси саросемаю даступогумкарда мемонанд, онҳо «бесаробонии касбӣ»-ро эҳсос мекунанд, хорич шудан аз муҳити касбӣ боиси ба миён омадани эҳсоси нолозимӣ ва бефоидагӣ мегардид. Боз ҳам масъалаи худмуайянкунӣ ба миён меояд. Ин дафъа инсон бояд худмуайянкуниро на дар ҳаёти касбӣ, балки соҳаи иҷтимоӣ ва ғайроти чамъиятӣ ба сомон расонад. Баъзе нафақахӯрон ҷои худро дар ҳаёти чамъиятию сиёсӣ меёбанд,

¹ Вожаи юнонии Mentor аслан номи мураббии Телемак писари Одиссей аз достони «Одиссея»-и Ҳомер мебошад, ки ба маънои роҳбар, мураббӣ, тарбиятгар ба кор меравад.

дигарон ба ҳаёти оилавию рӯзгор ғӯтавар мешаванд, қисми сеюм ба боғдорию ползкорӣ машғул мегарданд.

Баъзеҳо бошанд фаъолияти меҳнатиро дар соҳаи бизнеси хурд идома медиҳанд. Ин давра давраи худмуайянкунии фаъолонаи иҷтимоию меҳнатӣ ва идома додани худ чун шахсият мебошад.

Таҳлили рефлексивии худмуайянкунии шахсиятро дар марҳилаҳои гуногуни ташаккули касбӣ ба охир расонида, таъкид мекунем, ки худмуайянкунии касбӣ – ин на танҳо интихоби касб ё сценарияҳои алтернативии ҳаёти касбӣ, балки раванди ба худ хоси эҷодии инкишофи шахсият мебошад. Худмуайянкунӣ метавонад ба масъалаи аз лиҳози касбият муҳим мувофиқу мутобиқ ояд, дар ин маврид шахсият гул-гул мешукуфад. Агар худмуайянкунӣ мувофиқат накунад он боиси низои ботинӣ мегардад ва ба ҷои равандҳои инкишоф механизмиҳои муҳофизатро фаъол мекунад.

Ҷадвали 18

Худмуайянкунии касбӣ дар марҳилаҳои гуногуни ташаккули шахсият

Синну сол	Марҳилаҳои ташаккули касбӣ	Тарзҳои худмуайянкунии касбӣ
Сини томақтабӣ (то 7-солагӣ)		Бозихҳои касбию нақшӣ
Синни хурди мактабӣ (то 11-солагӣ)		Индуксияҳои касбӣ
Синни наврасӣ (то 15-солагӣ)	Интихоби аввалияи амбивалентӣ	Тахайюлотҳои гуногунранги касбӣ. Ниятҳои касбии романтикӣ
Аввали навҷавонӣ (то 18-сола)	Интихоби дуҷуми воқеӣ	Интихоби вазъиятии самти таълиму касбӣ. Интихоби маълумоти касбӣ ва омодагии касбӣ
Навҷавонӣ (то 23-сола)	Маълумоти касбӣ, омодагии касбӣ	Худмуайянкунӣ дар арсаи таҳсилу касб
Ҷавонӣ (то 27-сола)	Адаптатсияи касбӣ. Касбишавии ибтидоӣ	Шаффофшавии самтгирии касбӣ. Худмуайянкунӣ дар ҷои кори мушаххас

Синну сол	Марҳилаҳои ташаккули касбӣ	Тарзҳои худмуайянкунии касбӣ
Камолот (то 33-сола)	Касбишавии соҳавӣ	Худмуайянкунии дар касб
Камолот (то 60-сола)	Маҳорати касбӣ	Худмуайянкунии дар фарҳанги касбӣ
Кухансолӣ (то 75 сола)	Менторинг, мураббигарӣ	Худмуайянкунии дар ҳаёти ғоиданоки ҷамъиятӣ ва оилавӣ рӯзгор

Мафҳумҳои асосӣ: марҳилаҳо, худмуайянкунии минбаъдаи касбӣ, таҳайюлот, наврасӣ, навҷавонӣ, интиҳоби аниқи касб

Суолҳо:

1. Худмуайянкунии касбиро дар марҳилаҳои кӯдакии томактабӣ фаҳмонда диҳед.

2. Худмуайянкунии касбиро дар марҳилаҳои синни хурди мактабӣ фаҳмонда диҳед.

3. Худмуайянкунии касбиро дар марҳилаҳои синни наврасӣ фаҳмонда диҳед.

4. Худмуайянкунии касбиро дар марҳилаҳои аввали ҷавонӣ фаҳмонда диҳед.

5. Худмуайянкунии касбиро дар марҳилаҳои навҷавонӣ фаҳмонда диҳед.

6. Худмуайянкунии касбиро дар марҳилаҳои ҷавонӣ фаҳмонда диҳед.

7. Худмуайянкунии касбиро дар марҳилаҳои камолот фаҳмонда диҳед.

8. Худмуайянкунии касбиро дар марҳилаҳои миёнсолӣ фаҳмонда диҳед.

4.4. НИЗОҶҲОИ ХУДМУАЙЯНКУНИИ КАСБӢ

Худмуайянкунии – ҳамеша тасдиқи мавқеи худ дар вазъияти проблемавӣ мебошад. Худмуайянкунии касбӣ таҳияи мавқеи худиро дар вазъияте пешбинӣ менамояд, ки ба ин вазъият сатҳи баланди номуайяни хос аст. Дар ҳақиқат, пас аз хатми мактаби таҳсилоти ҳамагонӣ ба таҳсил

ба кучо бояд рафт? Баъди гирифтани касб ба кучо ба кор даромадан мумкин аст? Имкониятҳои моддии ин касб чӣ ҳел аст? Барои самтгирӣ қардан дар вазъияти проблемавӣ, шахсият бояд талабот, мавқеъ, манфиат, орзуҳои худро бо имкониятҳои ҳақиқӣ, аз қабилӣ дараҷаи омодагӣ, қобилият, сифатҳои эҳсосию иродавӣ, вазъи саломатӣ муқоиса кунад. Дар навбати худ, имкониятҳои бо талаботи муассисаи таълими касбӣ муқоиса қардан лозим аст. Аксаран ба ҳам мутобиқ сохтани ин мавқеъҳо хеле мушкил аст. Агар ба ин омилҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ мавқеи ҳешу ақрабро илова кунем, тамоман возеҳу равшан мешавад, ки худмуайянкунии касбӣ, маъмулан, ба низоъ оварда мерасонад. Азбаски сухан дар бораи худмуайянкунӣ меравад, низоъ низ ҳосияти дохилишахсиятӣ дорад. Ҳалли низоъ бо роҳи тасҳеҳу ислоҳи ниятҳои касбӣ имконпазир мегардад. Бешубҳа, низои дохилишахсиятӣ метавонад самарабахш ва гайри-самарабахш ҳал шавад. Тарафҳои низои дохилишахсиятии худмуайянкунӣ унсурҳои таркибии сохтори шахсият мебошанд. Низоъҳои зеринро ҷудо қардан мумкин аст, ки ба онҳо омилҳои дар поён зикр гардида сабаб мешаванд:

1. Номувофиқати унсурҳои касбӣ, ки самтиятро ифода мекунанд: ихтилофи байни эҳтироми (интизорӣ) иҷтимоӣ-касбӣ ва воқеияти касбӣ, байни ангеҷаи рушди касбӣ, қобилият ва неқӯаҳволии моддӣ, байни сатҳи баланди иддао (хударзӣ) ва худэҳтиромкунӣ, байни ангеҷаҳои идрокнашаванда (ҷидду ҷаҳд ба ҳукумат, тобеъ қардан) ва самтгирии арзишӣ ва гайра.

2. Мувофиқат нақардани характери фаъолияти касбӣ ва сатҳи салоҳиятнокии касбӣ, ки боиси низоъҳои дохилишахсиятӣ байни зарурати идрокшуда ва тақмили ихтисос ва фаъолнокии ноқифояи касбӣ, байни қаноатманд набудан аз муҳтавои меҳнат ва набудани хоҳиши иваз қардани ихтисос, байни набудани ояндаи қарьера ва сатҳи салоҳиятнокии касбӣ мегардад.

3. Ихтилофи байни самтгирии шахсият ба ноил гардидан ба муваффақият, қарьера, дараҷаи баланди неқӯаҳволий ва сатҳи ноқифояи инқишофи қобилиятҳои

ичтимоию касбӣ, сифатҳо, хислатҳои психофизиологӣ, вазъи саломатӣ.

4. Мутобиқат накардани тасаввурот дар бораи афзалияту баргарӣ ва фазилатҳои худ ва имкониятҳои воқеи касбӣ: ихтилофи байни «Мани имконпазир» ва «Мани воқеӣ», байни «Мани идеалӣ» ва «Мани деформатсияшуда». Ангезаи мувофиқат ба худии худ яке аз муҳимтарин омилҳои низоъандоз мебошад. Ин ангеа бо хударзёбӣ вобаста буда, ихтилоф накардани «Ман – образҳо»-ро таъмин мекунад.

5. Ихтилофи байни имкониятҳо, потенциалҳо, қобилиятҳои касбӣ ва маҳдудиятҳои иҷтимоӣ, ки ба сабаби синну сол, ҷинс, мансубияти этникӣ, намуди зоҳирӣ пайдо мешаванд, байни зарурати мутаҳаррикии касбӣ ва қарахтии синну солӣ; байни талабот ба идома додани карьераи касбӣ ва маҷбуран ба нафақа баромадан ва ғайра.

Гуруҳи яқуми ихтилофҳо ба ашхосе хос мебошанд, ки дар марҳилаи опатсия (интиҳоб) қарор доранд. Гуруҳи дуҷуми ихтилофҳо дар марҳилаҳои омодагии касбӣ ва мутобиқгардии касбӣ зухур мекунанд. Гуруҳҳои сеҷуми ҷоруми ихтилофҳо дар марҳилаҳои сатҳи баланди касбият ва маҳорат ба миён меоянд. Гуруҳи панҷум низоъхоро дар марҳилаи хотимагии ташаққули касбӣ ба вуҷуд меорад.

Низоъҳои дохилишахсиятӣ баръакси низоъҳои байнишахсиятӣ на ҳамеша аз ҷониби инсон идрок мешаванд. Маъмулан, онҳо дар намуди эҳсосоти заъф (хастагӣ), рӯҳафтадагӣ, дилтангӣ, инчиқӣ, чангталабӣ, изтиробзадагӣ ва ғайра зоҳир мешаванд. Аломатҳои носозии эҳсосотӣ одамро водор месозанд, ки роҳҳои рафъи ташаннуҷи психикиро ҷустуҷӯ намоянд. Ҳалли низоъи дохилишахсиятии худмуайянқунии касбӣ салоҳияти баланди психологиро тақозо менамояд ва на ҳамеша худӣ одам аз ӯҳдаи он мебарояд. Дар ин низоъҳо ёрию дастгирии психологиро раваншини соҳибтаҷриба расонида метавонад.

Як қатор проблемаҳои типии психологиро ҷудо кардан мумкин аст, ки зодаи низоъҳои дохилишахсиятии худмуайянқунии касбӣ мебошанд:

1) Номутобикати образи идеалию воқеии касб ва хударзёбӣ: «Мани воқеӣ», «Мани имконпазир», «Мани деформатсияшуда»;

2) Номутобикати таҳассусмандии касбӣ ба сатҳи иддао дар соҳаи карьера, ҳавасмандии моддию маънавӣ;

3) Интиҳоби нодуруст ва маҷбурии касб, ҷои кор ва мансаб;

4) Зиддият байни унсурҳои таркибии идрокшаванда ва идрокнашавандаи шуури касбӣ.

В.В. Олшанский зиддиятҳою низоъҳои дохилишахсиятии марбут ба касбро таҳлил намуда, чунин мисолҳо меорад: муаллим худро педагоги модарзод, риёзидони боистеъдод мешуморад ва дар синфҳои боло математика дарс медиҳад. Вазъият бенизӯ аст. Вале агар омӯзгор худро мусиқанавоз ҳисобадӯро на ба консерватория ва на ба театр ба кор нагиранд ва ӯ маҷбур шавад, ки дарси суруд диҳад ё ки дар кӯдакистон кор кунад, дар ин ҷо низои дохилишахсиятӣ ба миён меояд. Он метавонад ба оқибатҳои гуногун бурда расонад. Ҳалли босамараи низоъ – назаррас баланд бардоштани таҳассусмандии касбӣ ва ё минбаъд аз кор рафтн аст. Варианти деструктивӣ: муаллима худаш азоб мекашад ва дигаронро азоб медиҳад, вале роҳи дигари зиндагигузaronӣ надорад, дар бораи тағйири касб сухан намеравад.

Мафҳумҳои асосӣ: низоъҳои худмуайянқунии касбӣ, низоъҳои дохилишахсиятӣ, низоъҳои байнишахсиятӣ, муносибатҳои ҳавобаландона.

Суолҳо:

1. Сабабҳои низоъҳоро номбар кунед.
2. Ҳалли низоъи дохилишахсиятиро фаҳмонида диҳед.
3. Проблемаҳои типии низоъҳои дохилишахсияти-ро номбар кунед.

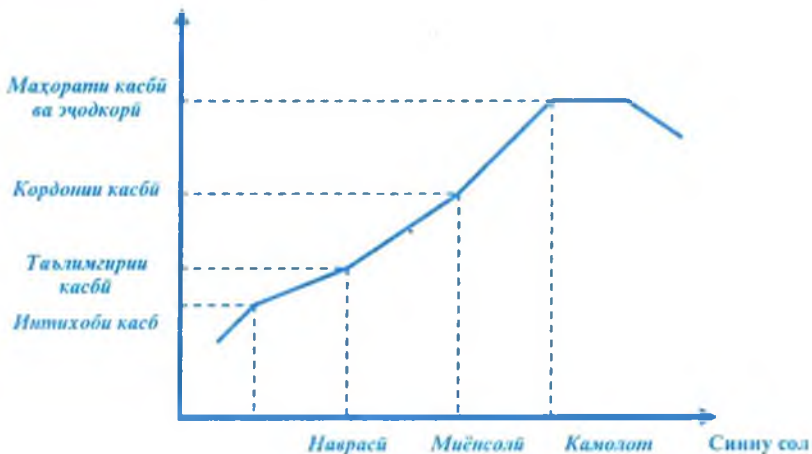
4.5. ТАШАККУЛИ КАСБӢИ ШАХСИЯТ

Дар раванди фаъолияти касбӣ ташаккули касбии шахсият ба вуҷуд меояд.

Ташаккули касбӣ – ин, аз як тараф, раванди ташаккули муносибат ба касб, дараҷаи ҷалбшавии эҳсосотию шахсиятӣ ба он, аз тарафи дигар андӯхтани таҷрибаи фаъолияти амалӣ, тақмили касбӣ ва азхуд кардани маҳорат аст.

Дар раванди ташаккули касбӣ марҳилаҳои зеринро ҷудо кардан мумкин аст: ташаккули ниятҳои касбӣ, омӯзиши касбӣ, вуруд ба касб, худтатбиқкунӣ дар фаъолияти мустақилонаи меҳнатӣ. Натиҷаи ҳар марҳилаи ташаккули касбӣ мутаносибан интиҳоби касб, салоҳияти касбӣ (таълим дидану маҳорат ҳосил кардан), маҳорати касбӣ ва эҷодиёт мебошад. Ба тариқи графика ин марҳилаҳоро ба таври зайл тасвир кардан мумкин аст.

Сифати кори ихрошаванда

Марҳилаҳои ташаккули касбиро мухтасаран тавсиф мекунем.

Интиҳоби касб мувофиқи қобилияту имконияти ҳар кас (худмуайянкунии касбӣ) бояд дар лаҳзаи хатми мактаби таълимоти умумӣ сурат гирад. Сипас, салоҳияти касбӣ шакл

мегирад. Вожаи салоҳият дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» чун «шоистагӣ, қобилият, лаёқат» (ҷ.2, с. 183), дар «Фарҳанги бузурги сухан»-и Ҳасани Анварӣ «1. Шоистагӣ ва тавоноӣ барои анҷом додани коре, муносиб ва сазовор будан» (ҷ.5, с. 4754-4755) шарҳ дода шудааст.

Таҳти салоҳияти касбӣ амиқ донишҷӯи кор ва озодона татбиқ карда тавонистани мӯхтавои меҳнати касбӣ, ҳамчунин дарки мувофиқати ин меҳнат бо имкониятҳои худ фаҳмида мешавад. Ҳамин тарик, салоҳияти касбӣ таълим дидани касбӣ, маҳорату боодабӣ, худбаҳодиҳии мутаносибро пешбинӣ мекунад. Ба таври кӯтоҳу мӯъҷаз салоҳияти касбиро чун сатҳи маҳорат, ки инсон дар роҳи такмили касбӣ ба даст овардааст, муайян кардан мумкин аст. Салоҳияти касбӣ аз якҷанд омил вобаста мебошад. Яке аз онҳо сатҳи омодагии назариявӣ ва амалӣ, ҳамчунин фарҳанги технологӣ, ки одам дар солҳои мактабӣ ба он ноил шудааст, мебошад.

Маҳорати касбӣ ин сатҳи олии азхуд кардани фаъолияти касбӣ мебошад.

Маҳорати касбӣ фақат бо донишу кордонӣ ва малақаҳо маҳдуд намешавад. Раванди азхуд кардани маҳорат ҳамзамон раванди ташаккули шахсияти инсон, завқу мароқи ӯ, арзишҳои маънавию идеалҳо ба ҳисоб меравад. Маҳорати касбӣ аз бисёр ҷиҳат ба сифатҳои шахсиятӣ, аз қабилӣ шавқу рағбати васеи ҷамъиятӣ, донишу кордонии касбӣ, ки иҷрои бомуваффақияти фаъолияти мураккаби меҳнатиро таъмин мекунад, сатҳи баланди фарҳанги умумӣ ва технологӣ, мутаҳаррикии касбӣ, мустақилият ва устувории баланди касбӣ, ҷидду ҷаҳд ба худтакмилдиҳӣ, муносибати эҷодкорона ба кор вобаста аст.

Болоравӣ ба қуллаи маҳорат раванди мураккабу дуру дароз аст. Барои фатҳи қуллаи олӣ дар фаъолияти касбӣ вақту нерӯи зиёд лозим аст.

Дар хотир доштан лозим аст, ки имкониятҳои потенциалии инсон хеле калон аст ва ҳар кас метавонад устои қори худ шавад.

Маҳорати касбӣ бо эҷодкориҳои касбӣ вобаста аст. Эҷодкориҳои касбӣ ин дар рафти фаъолияти касбӣ аз ҷониби одам офаридани маҳсули нав, нодир мебошад.

Эҷодкорӣ дар фаъолияти касбӣ метавонад ба инкишофи ҳам худи раванди фаъолият ва ҳам муҳтавои он мусоидат кунад. Ҳар гуна фаъолияти эҷодкорона аз ҷумла эҷодкории касбӣ ин аз лиҳози объективӣ ва ҳам субъективӣ ба вучуд овардани чизи нав аст.

Чизи нави объективӣ ин ҳамаи он чизҳост, ки дар таърихи инсоният вучуд надошт.

Чизи нави субъективӣ – ин ҳамаи он чизест, ки барои ин инсон ё гурӯҳи инсонҳо нав аст (Масалан, ба шароити нав татбиқ кардани усулҳои кайҳо маъруфи қор, ба фаъолияти худ дохил кардани воситаҳо, тарзу усулҳои нав, васеъ кардани марзи амал ва ғайра ба ҳисоб меравад).

Эҷодкории касбӣ, маъмулан, аз офариниши чизи нави субъективӣ оғоз меёбад. Эҷодкории касбӣ аз ҳама бештар дар ихтироъкорӣю навоарӣ зухур мекунад.

Пеш чунин гумон мекарданд, ки эҷодкорӣю ихтироъкорӣ ин насиби баргузидагон, одамони дорои қобилияти модарзод аст. Алҳол, миллионҳо ихтироъкорону навоарон маъруфанд, ки ба туфайли меҳнати дуру дароз аз рӯи ихтисоси худ қобилияти эҷодиашонро тақвият бахшиданд ва «муҳаррикони прогресс»-и замони худ шуданд.

Аз хотир баровардан лозим нест, ки ба ҳар инсон тахайюл – фантазия, тасаввурот, қобилияти ба вучуд овардани шароитҳо ва вазъиятҳои ҳаёлие хос аст, ки дар воқеият вучуд надоранд. Бисёр вақт аз ибораи «мисли афсона» лоиҳаҳои хеле часуруна арзи ҳастӣ намудаанд.

«Гиперболоиди муҳандис Гарин» муҳлати кӯтоҳе чун тахайюли А.Н. Толстой боқӣ монд. Басов, Прохоров, Гаут – муаллифони лазер тахайюлро ба воқеият табдил доданд. Бино бар ин инкишофи қобилият ба эҷодиёт – вазифаи имконпазиру ҳалшаванда аст. Ҳар як кас метавонад эҷодкор шавад, агар барои офаридани чизи нав, чизе ки то ҳол набуд ба манфиати худ ва одамон чидду ҷаҳд кунад.

***Мафҳумҳои асосӣ:** Ташаккули касбӣ, салоҳияти касбӣ, маҳорати касбӣ, эҷодкории касбӣ, чизи нави объективӣ, чизи нави субъективӣ.*

Кори амалӣ:

Номгӯи донишу маҳорати касбиरो тартиб диҳед, ки инсонӣ дар ҷодаи касби Шумо интихобкарда бояд аз онҳо бархурдор бошад.

Суолҳо:

1. Марҳилаҳои асосии ташаккули касбии шахсиятро номбар кунед.
2. Салоҳияти касбӣ чист?
3. Маҳорати касбӣ гуфта чиро мефаҳмед?
4. Эҷодиёти касбӣ чӣ маъно дорад?

4.6. КАРҶЕРАИ КАСБӢ

Зуд маъруфу машҳур гардидан, дар фаъолияти касбию хизматӣ ё фаъолияти дигар ба тезӣ муваффақ шудан, босуръат ба даст овардани манфиатҳои моддӣ ва неқӯаҳволиро дар адабиёти илмӣ гарб бо калимаи фаронсавии карьера (carrriere) ифода мекунанд. Ин калима ду маъно дорад: маънои якумаш, тавре зикр гардид, ҳаракати бомуваффақият дар соҳаи ҷамъиятӣ, фаъолияти хизматӣ, илмӣ ва ғайра аст, маънои дуюмаш намуди иштиғоли касб мебошад, масалан мегӯянд, «ӯ дар илм карьераи хуб кард», яъне шахси мавриди назар дар илм муваффақу комёб гардид. Дар маънои аввал калимаи карьераро ба забони мо бо вожаҳои «мақом», «манзалат» тарҷума мекунанд, ҳарчанд тарҷумаи мазкур баъзе тобишҳои маъноии ин калимаро пурра ифода намекунад. Бино бар ин мо қарор додем ин вожаро бе тарҷума истифода барем.

Карьераи касбӣ гуфта дар фаъолияти касбӣ фаъолна ба комёбӣ ноил гардидани инсонро меноманд. Карьераи касбӣ бо ташаккули маҳорати касбӣ робитаи зич дорад. Ғайр аз ин, ба мундариҷаи карьераи касбӣ пардохти музди меҳнати нисбатан баланд (шоистаю сазовор), беҳтар гардидани шароити манзилу маишӣ, болоравӣ дар зинаҳои хизматӣ, ишғол кардани мансабу вазифаҳои муайян, ба даст овардани озодию мустақилият дар қабули қарорҳо, арзёбии

чамъиятии хизматҳои меҳнатӣ, қонёгардии шахсӣ аз ҷаъолияти касбӣ дохил мешаванд.

Карьераи амудию уфуқиро фарқ мекунамд. Карьераи амудӣ болоравии мансабӣ, ҳаракат дар зинаҳои хидмати, карьераи уфуқӣ – болоравию такмили маҳорати касбиरो дарбар мегирад. Дар хотир нигоҳ доштан лозим аст, ки агар маҳорат бошад, мансаб замима мегардад. Ба қавли Лоик Шерали «Сар амон бошад, кулоҳ ноёб нест!» Барои карьера як нукта хеле муҳим аст: на танҳо ба мансаби муайян ноил гардидан, балки онро нигоҳ доштан лозим аст.

Карьераро ба маънӣ ноил шудан ба мансаб, ё чидду чаҳд кардан ба мансаб аз карьеризм – мансабпарастӣ фарқ кардан лозим аст. Мансабпарастӣ ба даст овардани неъматҳои моддӣ, манфиат, ҳукумат, муқофот бо роҳҳои бешарафона ва бевичдонона (масалан, бо роҳи пораю ришва, ҳушомадгӯӣ, дурӯғу фиреб ва ғайра) аст.

Худмуайянқунии касбӣ, интиҳоби бошууронои касб ва тайёрии касбӣ марҳилаи аввали карьераи касбӣ мебошанд. Ба карьераи касбии инсон сатҳи иддао, яъне сатҳи мақсад ё қомеъии навбатии дар пеши худ гузоштаи инсон таъсири қалон мерасонанд.

Сатҳи иддао мумкин аст паст, баланд ва воқеӣ бошад. Сатҳи иддаои паст ё баланд дар интиҳоби мақсадҳои аз ҳад зиёд сабуқ ё аз ҳад зиёд вазнин, нобоварӣ ба нерӯи худ, аз ҳад зиёд изтироболудагӣ ва ғайра зоҳир мешавад. Одамоне, ки дорои сатҳи воқеии иддао мебошанд, ба нерӯи худ эътимод доранд, дар ноил шудан ба мақсад суботу пойдорӣ нишон медиҳанд, хеле сермаҳсуланд, нисбат ба худ серталабанд. Таъсири сатҳи иддао ба карьераи касбии инсон дар ҷадвали поён оварда шудааст:

Сатҳи	Карьера
Паст	Болоравии назарраси карьераи амудӣ ба амал намеояд (такмили мансаб)
Баланд	Болоравии назарраси карьераи уфуқӣ ба амал намеояд (такмили маҳорат)
Воқеӣ	Болоравии карьераи амудию уфуқӣ таъмин мешавад.

Бешубҳа завқу рағбат ба карйераи касбӣ таъсир мерасонад. Завқу рағбат дараҷаи олии коршоҷии касбӣ мебошад, ки дар мувофиқати комили инсон ба талаботи фаъолияти касбӣ ифода меёбад. Меҳнате, ки инсон нисбат ба он майлу рағбат дорад, гайр аз комёбии зоҳирӣ, қаноатмандии дохилӣ низ мебахшад. Одам аз натиҷаи меҳнат ва ҳуди раванди фаъолият қонеъ мегардад.

Пас суоле пайдо мешавад, ки майлу рағбат нисбат ба ягон кор чӣ тавр пайдо мешавад?

Аввалан, одам бояд аз олами касбҳо бохабар бошад, касби интихобкардаашро донад. Барои ин касби мазкурро на танҳо аз ҷиҳати назария, балки амалан омӯхтан лозим аст.

Дуюм, одам бояд ҳудахро донад (майлу рағбат, шавқу завқ, вижагиҳои хотира, ҳуқуқи табиат, саломатӣ ва ғайра). Дар натиҷаи худшиносӣ ҳудогоҳии касбӣ (образи «ман») ба вучуд меояд.

Ба туфайли ягонагии шуури предметӣ ва худшиносии касбӣ, шавқу рағбат пайдо мешавад. Таъсири шавқу рағбат ба карйераи касбӣ дар ҷиҳатҳои зерин зоҳир мешавад:

- Одам ба натиҷаҳои баланди меҳнат ноил мегардад;
- Маҳорати касбӣ хеле тез боло меравад, одам устои қори худ мешавад;
- Мутаносибан ӯ музди бештар мегирад, аз дигар имтиёзҳои иҷтимоӣ бархурдор мешавад;
- Инсон аз натиҷаи меҳнати худ қаноатманд мегардад, нисбат ба худ эҳтиром пайдо мекунад.

Комёбӣ дар карйераи касбӣ аз бисёр омилҳо вобаста аст: омилҳои шахсиятӣ, хизматию истеҳсоли, иҷтимоию иқтисодӣ. Вале пеш аз ҳама, дар карйераи касбӣ ба қобилияту имкониятҳои худ таъҷиб кардан лозим аст. Масалан, карйераи соҳибкор барои шахсе муносиб аст, ки аз таваққал, ба дӯши худ гирифтани масъулияти қори худ наметарсад. Ба шахси дигар бошад бештар карйераи хидматчи муносиб аст. Ҳарчанд дар ин қор низ имкони болоравии касбӣ ё мансабӣ вучуд дорад. Хизматчи давлатӣ

низ бояд ташаббускору эҷодкор бошад. Дар ҳамаи корҳо, дар карьераи дилхоҳ омили таваккал, яъне риск мавҷуд аст. Вале таваккал ба шахсоне, ки ба худ эътимод ва ба имкониятҳои худ боварӣ доранд, он қадар даҳшатнок нест.

Ҷадвали 19

Омилҳои, ки ба карьераи касбӣ таъсир мерасонад

Гуруҳи омилҳо	Мӯҳтаво
Шахсиятӣ	Худмуайянкунии касбӣ, сатҳи иддао, майлу рағбат, чинс, синну сол, маълумот, собиқаи кор, салоҳияти касбӣ, маҳорат
Хизматию истехсоли	Соҳа, маҳсулот, ҷойгиршавии худудӣ, даромаднокӣ, микёси корхона, вазифаҳои истехсоли
Иҷтимоию иқтисодӣ	Пешниҳодоту талабот дар бозори меҳнат, вазъи бозор, сатҳи музди меҳнат, ҳавасмандгардонии моддӣ, ҳифзи иҷтимоӣ.

Карьераи касбиро ба нақша гирифтани мумкин ва зарур аст. Карьера бо мақоми иҷтимоӣ вобаста мебошад, бино бар ин ба нақша ҳамчунин масоили иҷтимоию иқтисодиро ворид кардан зарур аст. Сохтори нақшаи карьераи касбӣ метавонад моддаҳои зеринро дар бар гирад:

- маъною мақсади ҳаёт;
- касби ба нақша гирифташаванда (асосӣ ва вариантҳои эҳтиётӣ);
- маълумоти эҳтимолӣ (мӯҳтаво ва сатҳ);
- маҳорати касбӣ (дараҷа, синф, категория);
- мансаби эҳтимолӣ;
- ҳаҷми музди матлуби меҳнат;
- ҷои истиқомат, шароити манзил.

Бо мурури замон нақшаи карьераи касбӣ мушаххасу муайян мегардад.

Мафҳумҳои асосӣ: *кариера, карьераи касбӣ, сатҳи иддао, майлу рағбат*

Суолҳо:

1. Карьераи касбӣ гуфта Шумо чиро мефаҳмед?
2. Фарқи байни карьера ва карьеризмро шарҳ диҳед.
3. Сатҳи иддао ва майлу рағбат ба карьераи касбӣ чӣ тавр таъсир мерасонад?
4. Омилҳои дигари ба карьера таъсиррасонандаро тавсиф кунед.
5. Компонентҳои сохтори нақшаи карьераи касбиро номбар кунед.

4.7. ТАЙЁРИИ КАСБӢ

Тайёрии касбӣ. Маҷмӯи донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои махсус, ки ба иҷрои кор дар соҳаи муайяни фаъолият имкон медиҳад, тайёрии касбӣ номида мешавад. Системаи тайёрии касбии кадрҳоро дар ҚТ дар намуди чадвали зерин тасвир кардан мумкин аст.

Чадвали 20

Сатҳҳои тайёри	Дар кучо амали мегардад
Аввалия	Мақтабҳои таҳсилоти умумӣ, литсейҳо, гимназияҳо, комбинатҳои таълимӣ (КТ)
Ибтидоӣ	Истеҳсолот, омӯзишгоҳҳои касбҳои техникӣ
Миёна	Муассисаҳои таълимии миёнаи махсус (коллеч, техникум, омӯзишгоҳ)
Олӣ	Муассисаҳои таълимии олӣ (донишгоҳҳо, академияҳо, донишкадаҳо)

Системаи мазкур болоравии касбии кадрҳоро таъмин мекунад, ояндаю дурнамои ин болоравиро ба вучуд меорад. Дар бораи ҳар як марҳила маълумоти мухтасар медиҳем.

Тайёрии аввалии касбӣ ин раванди таълиму тарбия аст, ки дар натиҷаи он худмуайянкунии бошууроноии касбӣ ба амал меояд. Ин кор дар мақтабҳои таҳсилоти умумӣ, литсейҳо, гимназияҳо, комбинатҳои таълимӣ аз рӯи самтҳои зерин сурат мегирад:

- ташаккули нияти касбинтиҳобкунӣ;

- азхуд кардани донишу малакаҳои аввалияи касбӣ;
- ташаккули сифатҳои муҳимми касбии шахсиятӣ;

Тайёрии ибтидоии касбӣ дар истеҳсолот ва омӯзишгоҳҳои касбӣ дода мешавад. Тайёрӣ дар истеҳсолот дар мавридҳои зерин сурат мегирад: агар аз рӯи ин касб ё ихтисос омӯзиш дар нақшаҳои таълимии омӯзишгоҳҳо пешбинӣ нашуда бошад, ё теъдоди хатмкунандагони омӯзишгоҳҳо талаботро ба ин касб қонеъ нагардонанд. Мӯҳлати чунин тайёрӣ маъмулан аз 6 моҳ бештар нест. Баъди супурдани имтиҳонҳои таҳассусӣ дар истеҳсолот толибилмон шаходатнома мегиранд.

Мутахассисони миёнаи махсусро барои соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт муассисаҳои таълимии миёнаи махсус – техникумҳо, коллеҷҳо, омӯзишгоҳҳо, мактабҳо тайёр мекунанд. Муассисаи таълимии миёнаи махсус гуфта муассисаи таълимиро меноманд, ки мақоми шахси ҳуқуқӣ дорад ва тибқи иҷозатнома барномаи таълимии миёнаи махсус қариб аз рӯи 500 ихтисос мутахассис тайёр мекунанд. Ба онҳо хатмкунандагони синфҳои IX ва XI-ро, ки бомуваффақият имтиҳонҳои қабулро месупоранд, қабул мекунанд. Дар сурати хониши аъло ба толибилмон идрорпулӣ (стипендия) дода мешавад. Мӯҳлати таълим 2,5-5 сол вобаста ба мураккабии ихтисос ва баъди итмоми кадом синф дохил шудани толибилм мебошад. Муассисаҳои таълимии миёнаи махсус шаклҳои таълими рӯзона, шабона ва ғоибона доранд. Хатмкунандагон дипломи мутахассиси ихтисосаш миёнаро мегиранд.

Мутахассисони дорои маълумоти олиро муассисаҳои таълимии олӣ – донишгоҳҳо, донишкадаҳо, академияҳо тайёр мекунанд. Мактаби олӣ гуфта муассисаи таълимиро меноманд, ки дар асоси қонунгузори ҚТ амал мекунад, мақоми шахси ҳуқуқӣ дорад ва тибқи иҷозатномааш барномаҳои таълимии маълумоти олии касбиро ба амал татбиқ мекунад. Ба ин мактабҳо шахсоне қабул мешаванд, ки маълумоти пурраи миёна доранд, имтиҳонҳои қабулро бомуваффақият супурдаанд ва аз озмун гузаштаанд. Ба

шаҳрвандони ҶТ дар асоси озмун гирифтани маълумоти олии бепул кафолат дода мешавад, ба шарте ки ин маълумоти олии якум бошад. Гирифтани маълумоти олии дуюм ва таҳсил дар гуруҳҳое, ки илова ба нақшаи муассисаи таълимӣ сурат мегирад, пулакӣ аст. Дар ҶТ дараҷаҳои зерини маълумоти олии муқаррар карда шудааст:

- бакалавр (мӯҳлати таълим 4 сол, дипломи бакалавр дода мешавад);

- мутахассиси дорой маълумоти олии (мӯҳлати таълим 5 сол, диплом дар бораи маълумоти олии касбӣ дода мешавад);

- магистр (мӯҳлати таълим 6 сол, дипломи магистр дода мешавад).

Маълумоти касбии баъди мактаби олии дар аспирантура, ординатура, адъюнктура, докторантура ба амал бароварда мешавад. Азҳудкунии барномаи маълумоти олии касбӣ шаклҳои гуногуни таълим дорад: рӯзона, шабона, ғоибона, инчунин экстернат. Ба шахсоне, ки мактаби олиро хатм накардаанд, ҳуҷҷат дар бораи маълумоти олии нотамои дода мешавад. Таълим дар муассисаҳои таълимии касбӣ дар асоси стандартҳои давлатии маълумот сурат мегирад.

***Мафҳумҳои асосӣ:** Тайёрии касбӣ, омӯзишигоҳи касбӣ, муассисаҳои таълимии миёнаи махсус, мактаби олии.*

Кори амалӣ:

1. Аз маълумотнома барои дохилшавандагон ба муассисаҳои таълимии касбӣ истифода бурда, бо омӯзишигоҳҳои касбӣ, муассисаҳои таълимии миёнаи махсус, мактабҳои олии, ки дар минтақаи мо ҷойгиранд, шинос шавед.

2. Роҳи худро дар бобати азҳуд кардани касб ва рушди касбӣ шарҳ диҳед.

Суолҳо:

1. Ба сатҳҳои тайёрии касбӣ дар ҶТ тавсифнома диҳед.

2. Тайёрии аввалияи касбӣ чист ва дар кучо амалӣ мегардад?

3. Дар кучо тайёрии ибтидоии касбиро гирифтани мумкин аст?

4. Системаи маълумоти олий ва маълумоти пас аз мактаби олиро тавсиф кунед.

ЛОИҲАИ ЭҶОДИИ НАМУНАВӢ

«НАҚШАҲОИ ҲАӢТИИ МАН ВА КАРӢЕРАИ КАСБӢ»

I. Мақсаду вазифаҳои лоиҳа

1. Нақшаҳои ҳаӢтии худро муайян кардан ва тибқи он роҳи инкишофи карӢераи касбиро мушаххас намудан.

2. Қобилияту завқу мароқи худ ва дар касби оянда баҳамойии мусоиди онҳоро ошкор кардан.

3. Самтгирӣ намудан дар олами гуногуни касбҳо.

4. Ёд гирифтани мустақилона интиҳоб кардани муассисаҳои таълимӣ, ба нақша гирифтани карӢераи ояндаи худ.

5. Қобилияту имкониятҳои худро беғаразона арзёбӣ кардан.

II. Нақшаи амалҳо

1. Асоснок кардани интиҳоби мавзӯи лоиҳа. Ҷустуҷӯ ва ҷамъоварии иттилоот барои дохил-шавандагон ба макотиби олий.

2. Ба маркази интиҳоби касб рафтани. Ошкор сохтани мароқи қобилиятҳо.

3. Асоснок кардани интиҳоби касб.

4. Асоснок кардани интиҳоби муассисаи таълимӣ (таҳсили пулакӣ ё бепул).

5. Баррасии вариантҳо дар мавриди дохил нашудан.

6. Дохилшавӣ.

7. Арзёбӣ ва ҳифзи лоиҳа.

Мухтасаран татбиқи давра ба давраи нақшаро пешниҳод мекунем

1. Асоснок кардани интихоби мавзӯи лоиҳа

Дар вақти хатми мактаб бисёр хонандагон бояд интихоб кунанд, ки ба кучо ба хондан мераванд? Ин қарор дар ҳаёти онҳо қарори хеле муҳим аст, зеро ояндаи инсон аз он вобаста аст. Албатта, маслиҳату машваратҳои омӯзгорону волидон ёрӣ мерасонанд, вале барои кӯмак ба машваратгарони маркази интихоби касб ва психологҳо муроҷиат кардан бехтар аст. Муносибати босалоҳият ба интихоби касби оянда имкон медиҳад дар олами касбҳо самтгирӣ карда, дар асоси лоиҳаи «Нақшаҳои ҳаётии ман ва карьерии касбӣ» қарори мувофиқ қабул карда шавад.

2. Ба маркази интихоби касб рафтани:

Ошқор сохтани шавқу мароқ, қобилиятҳо, сифатҳои муҳимми касбӣ.

Дар маркази интихоби касб баъди омӯختани хусусиятҳои инфиродии шахс ба ӯ дар бобати худмуайянкунии касбӣ маслиҳати босалоҳият медиҳанд. Машваратгар тавсияҳои ҷудо дар асоси натиҷаҳои сӯҳбат, пурсиш, тестгузаронӣ, омӯзиши харитаи тиббӣ ва маълумоти дигар дар бораи маслиҳатгиранда пешниҳод менамояд.

3. Асоснок кардани интихоби касб

Намунаи асосноккуниро меорем:

«Аз кӯдакӣ ман ба асарҳои санъат, кино, театр, намӯшҳои осори рассомони маъруф шавқу мароқ доштам ва падару модарам маро ба мактаби рассомӣ доданд. Бо гузашти солҳо шавқу рағбати ман ба ин ҳунар меафзуд. Ман ҳангоми кашидани расм хеле завқу лаззат мебарам. Бинобар ин хеле хоҳиш дорам, ки касби ояндаи ман бо завқу мароқам мувофиқату мутобиқат кунад.

Тестгузаронӣ дар назди машваратгар оид ба интихоби касб сатҳи баланди шавқу мароқи маро ба фаъолияти касбӣ дар соҳаи «инсон – образи бадеӣ» нишон дод. Сатҳи дониш ва маҳорат дар ин соҳа олӣ аст. «Одам - техника», «Одам –

системаи саломатӣ», «Одам – одам», «Одам – табиат- соҳаи сатҳи миёнаи дониш» мебошанд.

Суолномаҳои афзалиятҳои касбӣ оид ба интихоби касб чунин тавсияҳоро пешниҳод карданд: дизайнер – ороишгар, моделйер, моделйери либос, рассом.

Сатҳи худмуайянкунӣ олий аст.

Ҳамин тариқ, шавқу завқи шахсии ман бо натиҷаҳои машварати интихоби касб мувофиқат доранд.

Ман қарор додам ихтисоси дизайнерро интихоб кунам.

4. Асосноккунии интихоби муассисаи таълимӣ (бо таҳсили пулакӣ ё бепул)

Мисоли асосноккунӣ

Дар рафти ҷамъоварии мавод маълумот дар бораи мактабҳои олий, мактабҳои олии зерин диққати маро ҷалб намуданд.

1. Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров (ДДХ)

Факултаҳо: физикаю техника, рассомӣ-графикӣ, телекоммуникатсия ва технологияҳои иттилоотӣ. Ихтисосҳо – технология, технология ва соҳибкорӣ, физика, физика-математика, радиофизика ва электроника, мошинҳои электронии ҳисоббарор; санъати тасвирӣ, дизайни ҳунароҳои халқӣ, дизайни графикӣ; системаҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёт, дастгоҳҳои электронӣ, низомҳои телекоммуникатсионӣ, системаҳои бисёршабакавии телекоммуникатсионӣ, системаҳои балоиҳагирии автоматикӣ. Шакли таҳсил: рӯзона, гоибона. Мӯҳлати таҳсил: 5 сол. Имтиҳонҳо: математика, физика, мусавварӣ, расмкашӣ, композитсия (хаттӣ), забони тоҷикӣ ва адабиёт (иншо). Вақти имтиҳонҳо: аз 1 то 20 август. Қабулшавӣ: дар асоси озмун. Агар омодагӣ мақсаднок ва таҳсил пулакӣ бошад, берун аз озмун низ дохил шудан мумкин аст. Баъди хатми донишгоҳ дипломи расмии давлатӣ дода мешавад.

2. Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (ДДХБСТ)

Шкали муассисаи таълимӣ: давлатӣ; Факултаҳо: иқтисодӣ, агробизнес, технологияи инноватсионӣ. Ихтисосҳо: молия ва қарз, баҳисобгирии муҳосибот ва аудит, иқтисодиёт ва идоракунии корхонаҳо; системаи идоракунии автоматикӣ (СИА), системаҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёт. Шакли таҳсил: рӯзна. Мӯҳлати таҳсил: 4 сол, тибқи маълумоти олии дуум – 2 сол. Имтиҳонҳо: математика, забон ва адабиёти тоҷик (иншо), таърих, забони англисӣ. Баъди хатм диплом дар бораи маълумоти олии таҳассуси иқтисод, менечер дода мешавад. Курсҳои пулакӣ аз 15 октябр оғоз мегарданд. Хатмкунандагони курсҳоро бидуни озмун қабул мекунанд.

Дар ниҳояти кор ман аз байни ин мактабҳои олии Донишгоҳи Давлатии Хучандро интиҳоб кардам. Ба назарам ин варианти аз ҳама беҳтарин аст

Баррасии вариантҳо дар мавриди дохил нашудан ба мактаби олии

Намунаи муҳокимаронӣ

1. Азбаски имтиҳонот дар ДДХ 20 август ба итмом мерасад, дар сурати нобарорӣ мумкин аст ҳуччатҳоро ба Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (ДДХБСТ) супорид, ки қабулшавӣ дар он ҷо то 25 август идома меёбад.

2. **Чустуҷӯи кор.** Мурочиат ба бюрои бо кор таъминкуний. Ин вариант низ имкони омодашавиро барои дохил шудан ба академия медиҳад.

Дохилшавӣ:

Натиҷаи имтиҳонот:

Расмкашӣ – 5

Мусаввирӣ – 5

Забону адабиёти рус – 4

Ҳисоби миёнаи ҳол барои дохил шудан ба факултаи дизайн 15 ҳол буд, ман бошам 14 ҳол гирифтаам. Ман ба

ихтисоси дизайни графикаи ДДХ ба номи академик Б.Фафуров дохил шудам.

Арзёбӣ ва ҳифзи лоиҳа

Иҷрои лоиҳаи «Накшаҳои ҳаётии ман ва карьераи касбӣ» ба ман имкон дод, ки ба нерӯи худ эътимод ҳосил кунам, чувствӯи мустақилона ва чамъоварии иттилоотро (қор дар китобхона, маркази интиҳоби касб) ёд гирам, барои дохил шудан ба мактаби олий тайёрии нағз бинам. Кори тадқиқотӣ оид ба лоиҳа маро водор сохт дар бораи тақдирӣ ояндаам, дар сурати дохил нашудан ба донишгоҳ андеша кунам. Дар натиҷа, ман ба имтиҳонҳо бо масъулияти қувваи дучанд тайёрӣ дидам.

ХОТИМА

Шиносоии ибтидоии Шумо бо асосҳои истехсолот, асосҳои соҳибқорӣ, касбинтиҳобқунӣ ва худмуайянқунии касбӣ ба охир расид. Оре, соҳибқорӣ шартӣ асосии фаъолияти самарабахши иқтисоди бозаргонӣ мебошад ва он алҳол ба як чувъи таркибии ҳаёти мо табдил ёфтааст.

Барои он ки бизнеси муосир худро дилпур ҳис кунад ва бомуваффақият шавад, бисёр чизро омӯхтану доништан лозим аст. Аз соҳибқор меҳнатдӯстӣ, қатъият ва суботқорӣ барои ноил шудан ба мақсад, тайёрӣ ба таваққал ва маҳорати муносибату муошират бо одамон талаб карда мешавад.

Ҳамагӣ баъди муддати кӯтоҳе дар назди Шумо масъалаи интиҳоби касби оянда ба миён меояд. Ба интиҳоби касб бо масъулияти тамом муносибат кунед.

Маблағи рӯзгузаронӣ, яъне барои зиндагӣ заруриро бо роҳҳои гуногун ба даст овардан мумкин аст. Шумо метавонед ба сифати қорғари қироя ба қор дароед. Аксарият ҳамин роҳро интиҳоб мекунанд. Лекин Шумо имкон доред қори худатонро қушоед. Ҳуқуқи интиҳоб дар дасти шумост. Вале ҳеч гоҳ истисно қардан мумкин нест, ки бо ҳукми тақдирӣ шароит бекор монданатон мумкин аст. Мутаассифона, бекорӣ дар иқтисодиёти бозаргонӣ ҳодисаи

ногузир аст. Дар ин маврид Шумо маҷбур мешавед ба соҳибкорӣ машғул шавед.

Дар хотир нигоҳ доштан лозим аст, ки ба бизнес бо вичдони поку соф машғул шудан лозим аст. Ва ин танҳо сухани зебо нест. Соҳибкории ҳарисона, ки бо вайрон кардани принципҳои ахлоқию маънавӣ сурат мегирад, оқибати бунёдкорона надорад ва ҳамеша ҷӣ дар ҷамъият ва ҷӣ дар байни ҳуди соҳибкорон маҳкум карда мешавад. Номинкро аз даст додан кори осон аст, аз нав ба боварии шарикон ноил гардидан кори хеле меҳнатталаб мебошад.

Тоҷикистон дорои потенциали бузург – захираҳои хеле бои табиӣ, меҳнатӣ ва истехсолӣ мебошад. Ҷӣ тавр ба он соҳибхитӣрӣ мекунем, аз ҳар яки мо вобаста аст. Аз маҳорати дуруст истифода бурдани ин сарват неқӯаҳволии ҳар яки мо ва иқтидори тамоми мамлакат вобаста аст.

Яке аз мақсадҳои асосии мо, хонандагони мӯҳтарам, омода сохтани Шумо ба худмуайянкунии асосноки касбӣ буд. Бино бар ин ҳангоми омӯхтани курси технология, Шумо ба олами меҳнату касб дохил шудед, бо соҳаҳои мухталифи фаъолияти меҳнатӣ ошно гаштед. Шумо лоиҳахоро иҷро кардед, аз санҷишҳои ба худ хоси касбӣ гузаштед, лаззати комёбиро дар фаъолияти эҷодӣ эҳсос намудед. Қадом касbero ки интиҳоб накунед ва ҷӣ хел мутахассисе ки нашавед – менечер, ҳуқуқшинос, муҳандис, иқтисоддон – лоиҳаҳои технологӣ ба Шумо лозим мешаванд. Дар ҳамаи касбҳо донишҳои Шумо оид ба усулҳои ҳалли вазифаҳои эҷодӣ мададгортон хоҳанд гашт.

Дар рафти омӯхтани технология, иҷрои лоиҳаҳои эҷодкорона Шумо донишҳои назариявиатонро аз фанҳои физика, химия, математика ва дигар фанҳои мактабӣ мустаҳкам кардед ва айни замон худатонро омӯхтед, завқу мароқи касбӣ, майлу қобилиятҳоиатонро аниқ кардед. Маҳз ҳамин асоси интиҳоби касбии Шумо гардид.

ЛУҒАТИ ИСТИЛОҲОТ

- Андоз** – пардохтҳои ҳатмии беподош ба бучаи давлат ё бучаи маҳаллӣ, ки дар шаклҳои мухталиф аз ҷониби шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ иҷро мешавад ва бо конунгузории дахлдор танзим мегардад.
- Андоз ба арзиши илова (ААИ)** – андози ғайримустақим, ки аз як қисми арзиши иловашуда ситонида мешавад. Арзиши иловашуда дар ҳамаи марҳилаҳои истехсолоти гардиш ба вучуд оварда мешавад ва чун фарқи байни арзиши маҳсулот (молҳо), хизматҳо, корҳои фурӯхташуда ва арзиши хароҷоти моддӣ муайян мегардад.
- Андоз ба даромади шахсони воқеӣ** – намуди асосии андозҳои мустақими шахсӣ ба даромади шаҳрвандон.
- Андоз ба фоида** – яке аз намудҳои асосии андозҳои мустақим аз симоҳои ҳуқуқӣ, ки ба ҳисоби фоиз аз фоида ситонида мешавад.
- Андозҳои ғайримустақим** – андоз ба молу хизмате, ки дар шакли иловапулӣ ба нарх ё тарифаи онҳо муқаррар карда мешавад ва онро аз шаҳрвандону ташкилот танҳо ҳангоми аз ҷониби онҳо амалӣ гардидани харидҳои мушаххас меситонанд.
- Андозҳои чумхуриявӣ** – андозҳое, ки дар тамоми ҳудуди ҚТ ситонида мешаванд ва онҳо ба бучаи чумхурӣ ворид мегарданд.
- Андозҳои маҳаллӣ** – андозҳое, ки ба ихтиёри мақомоти маҳаллии иҷроияи ҳокимияти давлатӣ (вилоят, шаҳр, ноҳия) ворид мегарданд.
- Андозҳои мустақим** – андозҳое, ки бевосита аз шахсони воқеию ҳуқуқӣ вобаста ба андозаи даромади онҳо ё амволашон ситонида мешавад.
- Арзиши аслии маҳсулот** – дар шакли пул ифода кардани хароҷоти ҷорӣи корхона ба истехсол ва фурӯши маҳсулот.

Бизнес-нақша	– ҳуччате, ки дар он тавсифи ҳамаи ҷанбаҳои асосии фаъолияти ояндаи корхонаҳо оварда, тамоми масоили мавриди таҳлил қарор гирифта, усулҳои ҳалли онҳо муайян карда мешавад.
Бозаргон	– соҳиби коргоҳи хусусии тиҷоратӣ.
Бонки тиҷоратӣ	– ҳалқаи асосии системаи кредитии мамлакатҳои дорои иқтисодии бозорӣ, муассисаи универсалии қарзу молиявӣ, ки вазифаи асосии он ҷалб кардани пули аҳолию корхона дар намуди амонат ва ҷойгиронии онҳо аз номи худ байни шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба шартӣ баргаштпазирӣ ва музднокӣ (таҳти фоиз) мебошад.
Бузургии талабот (андозаи талабот)	– миқдори моли намуди муайян (дар андозагирии натуравӣ), ки харидорон тайёранд (меҳоханд ва метавонанд) бо ҳамин нарх бихаранд.
Даромад	– воридоти молиявӣ аз тамоми намудҳои фаъолияти корхона (пули фурӯши маҳсулоту хизмат, пули фурӯши амволи корхона, маблағи ба иҷора додани амвол ва ғайра).
Дефитсит (камчии)	– камёфтӣ, нарасидан ва танқисии ягон чиз.
Захираҳои иқтисодӣ	ҳамаи захираҳои табиӣ, меҳнатӣ ва истеҳсолӣ, ки барои истеҳсоли молу хизмат истифода мешаванд.
Захираҳои истеҳсолӣ	– захираҳои, ки бо меҳнати инсон ба вуҷуд оварда шуда дар истеҳсолот ба кор бурда мешаванд (корхона, дастгоҳ ва ғайра).
Захираҳои меҳнатӣ	– як қисми аҳоли, ки рушди зарурии ҷисмонӣ ва барои кор дар хоҷагии халқ донишу таҷрибаи амалӣ дорад.
Захираҳои табиӣ	– захираҳои табиат, ҷузъҳои табиат, ки ба сифати воситаҳои истеҳсолот ва предмети истеъмол истифода мешаванд ё истифода шуда метавонанд.

Имич	– образ, симо.
Инвеститсия (сармоягузорӣ)	– маблағгузорӣ ба ягон корхона, кор, соҳаҳои гуногуни хоҷагӣ бо мақсади гирифтани фоида.
Инвестор (сармоягузор)	– шахрванд, ташкилот ё давлат, ки инвеститсия (маблағгузорӣ ё сармоягузорӣ)-ро амалӣ мегардонад.
Истеҳлоқ (амортизатсия)	– тадриҷан кам шудани фондҳои асосӣ (дастгоҳ, бино, мошинҳо) дар раванди истифодаи онҳо аз ҳисоби гузаронидани арзиши онҳо ба арзиши маҳсулоти бо ёрии онҳо истеҳсолшаванда.
Кодекси граждани ҚТ	– қонун, ки дар он меъёрҳои ҳуқуқи граждани аз рӯи системаи махсус ҷо ба ҷо қарда шудааст.
Кредит	– қарзи таъйиноташ мақсаднок дар шакли пул ё мол ба шартӣ баргаштпазирӣ, таъҷилият ва пардохти фоиз.
Кредитор (қарздох)	– яке аз иштироккунандагони муносибатҳои кредитӣ, ки чун субъекти диҳандаи қарз баромад мекунад.
Қарз	– интиқол додани сарватҳои моддӣ ё пул аз ҷониби як иштироккунандаи шартномаи қарз ба дигар иштироккунанда бо шартӣ баргашт ва маъмулан бо пардохти фоиз.
Литсензия	– иҷозатнома, ки мақоми давлатӣ барои пешбурди фаъолияти мушаххаси иқтисодӣ медиҳад.
Мақоми ҳуқуқӣ	– мавқеи расмӣ қонунгардонидашуда
Манбаҳои берунаи маблағгузорӣ	– маблағҳои молиявии қарзӣ ва ҷалбшудаи (қарзҳо, сармияҳо, пардохтҳои паст), инвеститсияҳои мухталиф.
Манбаҳои дохилии маблағгузорӣ	– маблағҳои шахсӣ (пул, амвол, коғазҳои қиматнок), фоида, қарзҳо дар назди таҳвилгарон

Маркетинг	– фаъолияти истеҳсолӣ ва маҳсулотфурушии корхона, ки ба истеъмолкунанда мувоҷеҳ буда, ширкатро дар шароити рақобат бо ғоидаи устувор таъмин мекунад.
Маркетинги мақсаднок	– фаъолият оид ба маҳдудкунии сегментҳои бозор, интиҳоби як ё якчанд сегменти маъмур ва коркарди мол ва маҷмуи маркетинг барои онҳо.
Маркетинги молино тафриқавӣ	– усули маркетинг, ки дар он якчанд гунаи як мол бо ороиши гуногун, бастабандии мухталиф, баркаши гуногун ва ғайра истеҳсол карда мешавад.
Маркетинги оммавӣ	– усули маркетинг, ки ба истеҳсоли оммавӣ, паҳн кардани оммавӣ, ҳавасмандгардонии оммавии фуруши ҳамон як мол барои ҳамаи харидорон асос меёбад.
Менеҷер	– хизматчиӣ корхонаи тиҷоратӣ, ширкат ё бонк, ки вазифаҳои идоракуниро дар сатҳи касбӣ иҷро менамояд.
Менеҷмент	– системаи ташкил ва идоракунии коргоҳ, ки бо мақсади баланд бардоштани самарабахшии қори он ва ба даст овардани ғоидаи мавриди истифода қарор мегирад.
Мол	– маҳсулот, ки барои мубодила ва хариду фуруш истеҳсол шудааст.
Моликияти хусусӣ	– ҳуқуқи одамони алоҳида ва корхона ба соҳибият, истифода ва соҳибхитиёрӣ нисбат ба воситаҳои истеҳсолот (корхона, замин, амвол ва ғайра).
Музди меҳнат	– шакли мукофоти моддӣ барои меҳнат.
Музди меҳнати қорбайъ	– шакли музди меҳнат, ки дар ҳаққи қорғар мувофиқи миқдори сифати маҳсулоти баровардааш ё қори иҷрокардааш муайян ва пардохт мешавад.
Нақшагирии технологӣ	– тартиб додани пай дар пайи тайёр кардани маснуот.

Нарх	– ифодаи пулии арзиши мол, нишондиҳандаи андозаи он.
Нуктаи худхарочотбарорӣ	– нуктаи тавозуни молиявӣ, вақте ки даромади умумӣ ба харочоти умумӣ баробар аст.
Оиннома	– маҷмӯи қоидаҳо (муқаррарот), ки ташкил ва тартиби фаъолияти ягон шахс ё ташкилотро муайян мекунад.
Омилҳои истеҳсолот	– гурӯҳҳои асосии захираҳо, ки дар раванди истеҳсолот мавриди истифода қарор мегиранд: меҳнат, замин, сармоя, қобилияти соҳибкорӣ.
Пардохти вақтбайъи музди меҳнат	– шакли пардохти музди меҳнат, ки дар он музди меҳнат ба коргар аз рӯи мизони муқарраргардидаи тарифа ё маош барои вақти кори воқеан коркардашуда дода мешавад.
Приватизатсия (ғайридавлати-кунонӣ)	– ба моликияти хусусӣ фуруҳтан ё додани корхона, воситаҳои нақлиёт, биноҳои истиқоматӣ ва ғайра, ки ба давлат тааллуқ доштанд. Хусусигардонии моликияти давлатӣ.
Рақобат	– мусобиқа дар бозор байни истеҳсолкунандагонӣ молу хизмат барои ҳиссаи (қисми) бозор, барои гирифтани фоидаи ҳадди аксар ё ба даст овардани дигар мақсадҳои мушаххас.
Раванди истеҳсолӣ	– системаи амалҳо, ки ба табдилдиҳии ашёи хом ба маҳсулоти тайёр ниғаронида шудааст.
Раванди технологӣ	– амалиёт оид ба тағйир додани шакл, ҳаҷм ва муайян кардани вазъи ояндаи маснуот.
Расми техникӣ	– аксе, ки дастӣ аз рӯи қоидаи аксонометрия бо роияи таносубҳо аз рӯи дид иҷро шудааст.
Реклама	– воситаи мубодилаи иттилоот байни истеъмолкунанда ва фурушанда.
Саҳмия	– коғази қиматнок, ки дар бораи ворид сохтани пайи муайян ба сармояи ҶС шаҳодат медиҳад ва бино бар ин ба соҳиби он барои гирифтани ҳиссаи фоидаи ин ҶС дар шакли дивиденд, ҳамчунин доштани ҳуқуқи овоз дар маҷлиси умумии саҳомон ҳуқуқ медиҳад.

Сегментҳои мақсадноки бозор	– гурӯҳи харидорон, ки аз рӯи аломатҳои умумӣ муттаҳид шудаанд ва барои онҳо корхона молу хизмат истехсол мекунад.
Сегментиронии бозор	– ба гурӯҳҳои алоҳидаи истеъмолкунандагон, ки аз рӯи аломатҳои муайян (чинс, синну сол, касб ва ғайра) муттаҳид шудаанд, ҷудо кардани бозор.
Шахси ҳуқуқӣ	– сохтори хоҷагӣ ва тичоратӣ, ки ба он дар асоси танзими муайяни ҳуқуқӣ барои баромад кардан баробар бо субъекти ҳуқуқ иҷозат дода мешавад.
Шахси воқеӣ	– инсон чун ҳомили ҳуқуқу ӯҳдадорҳои шахрвандӣ.
Сирри тичоратӣ	– ҳуқуқи ташкилотҳои тичоратӣ дар бобати аз рақибон ва шахрвандон пинҳон доштани иттилооте, ки фаъолияти онҳоро инъикос мекунад ва ифшои сирри мазкур ба манфиати тичоратии онҳо зарар мерасонад.
Соҳибкорӣ	– шакли фаъолият дар соҳаи истехсоли мол (кор, хизмат) бо мақсади гирифтани ғоида. Ба шартӣ масъулияти амволии ҳуди соҳибкор амалӣ гардонида мешавад.
Соҳибкори инфиродӣ	– шахрванде, ки аз қайди давлатӣ гузаштааст ва бидуни таъсиси шахси ҳуқуқӣ ба машғул шудан бо фаъолияти соҳибкорӣ ҳақ дорад.
Соҳибкории истехсоли	– соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ, ки дар он соҳибкори инфиродӣ ё ширкат бевосита ба истехсоли молу хизмат машғул аст ва онҳоро фурӯхта, ғоида ба даст меорад.
Соҳибкории миёнаравӣ	– шакли фаъолияти соҳибкорӣ, ки дар он ба фурӯшандагон ва харидорон дар бастану иҷро кардани қарордод мусоидат карда мешавад.
Соҳибкории молиявӣ	– соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ, ки дар он пул ва қоғазҳои қиматнок объекти хариду фурӯш мебошанд.

Соҳибкории сугуртавӣ	– намуди фаъолияти соҳибкорӣ, ки дар он ширкат ба сугурта махсус гардонида шудааст.
Соҳибкории тичоратӣ	– соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ, ки дар он соҳибкор нақши фурушандаи моли тайёрро иҷро мекунад. Фоида аз ҳисоби фуруши мол ба нархи бештар аз нархи харид ба даст меояд.
Соҳибкории хурд	– фаъолияти соҳибкорӣ, ки бо ҷалби теъдоди на он қадар зиёди кормандон бо ҳаҷми нисбатан хурди корҳои иҷрошаванда ташкил шудааст. Теъдоди кормандон дар корхонаҳои хурд набояд аз 100 нафар дар саноат, соҳтмон, нақлиёт ва 60 нафар дар кишоварзӣ ва соҳаи илму техника, 30 нафар дар савдои чаканаю хизматрасонии маишии аҳоли, 50 нафар дар савдои яклухт ва 50 нафар дар соҳаҳои дигар бештар бошад.
Таксими меҳнат	– шакли ташкили истеҳсолот, ки дар он истеҳсолот тавре таксим карда мешавад, ки ҳар як коргар як ё якчанд амали мушаххасро иҷро мекунад.
Талабот	– шакли мушаххаси зуҳури эҳтиёҷоти инсон, ки аз шароити ҳаёт, анъана, фарҳанг, сатҳи инкишофи истеҳсолот ва дигар омилҳо вобаста мебошад.
Тамғаи фирмавӣ	– рамз, расм, ранг ё ишораи фарқкунанда, ки маҳсулотро бо истеҳсолкунандаю фурушандаи он айният медиҳад.
Ташкилоти гайритичоратӣ	– шахси ҳуқуқӣ, ки мақсади асосии он гирифтани фоида нест (масалан, фондҳо, ассотсиатсияҳо ва ғайра).
Ташкилоти тичоратӣ	– шахси ҳуқуқӣ, ки мақсади асосии фаъолияташ гирифтани фоида аст.
Таъмини барномавӣ	– маҷмуи дастури амалҳо оид ба иҷрои амалҳои мушаххас бо забони барои компютер фаҳмо.
Технологияи соҳибкорӣ	– раванди пай дар пайи таҷассуми идея аз коркарди нияти ибтидоӣ то истеҳсоли фуруштани маҳсулоти ниҳоии истеъмолӣ.

Тоҷири яклухтфуруш	– фурушандае, ки молро ба миқдори зиёд, ё бо дастаҳои калон мефурушад.
Фоида	– фарқи байни пули фуруши мол ё хизмат ва хароҷоти истеҳсоли фуруши онҳо.
Фоидан соф (халис)	– як қисми фоида, ки баъди додани андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ пурра дар ихтиёри корхона мемонад.
Фондҳои асосӣ	– воситаҳои меҳнат, ки дар раванди истеҳсолот чанд қарат иштирок мекунад (бино, мошин, дастгоҳ, таҷҳизот ва ғайра).
Фондҳои истеҳсоли	– маҷмуи воситаҳо ва предметҳои меҳнат, ки барои истеҳсолот заруранд.
Фонди музди меҳнат	– як қисми даромад, ки барои истеъмоли хусусӣ байни коргарону хизматчиён мувофиқи миқдору сифати меҳнати сарфкардаи онҳо тақсим мешавад.
Харитаи техники	– намуни ҳуҷҷатгузори технологӣ, ки ба мақсадҳои таълимӣ истифода мешавад ва дар он пай дар пай иҷрои амалиёт, эскизҳои масолеҳи тағйирёбанда нишон дода, таҷҳизот, асбоб ва олатҳои ёрирасон барои ҳар амал зикр шудааст.
Хароҷоти ғайримустақим	– масрафҳои туфайлӣ, ки бевосита ба истеҳсоли маҳсулот робита надоранд (хароҷот ба реклама, суғурта, сафарҳои хизматӣ ва ғайра).
Хароҷоти доимӣ	– хароҷоте, ки бузургии онҳо ҳангоми тағйирёбии ҳаҷми истеҳсолот бетағйир мемонад.
Хароҷоти истеҳсолот	– ҳосили ҷамъи ҳамаи масрафҳо ба истеҳсоли маҳсулот, ки бо пул ифода шудааст.
Хароҷоти мустақим	– хароҷоте, ки бевосита ба истеҳсоли маҳсулот вобастаанд (ба ашёи хому масолеҳ, ба музди кори кормандон).
Хароҷоти тағйирёбанда	– хароҷоте, ки бузургии онҳо аз тағйирёбии ҳаҷми истеҳсолот робитаи бевосита дорад.

Харочоти тиҷоратӣ – хароҷоте, ки бо пардохти музди меҳнати агентҳои тиҷоратӣ вобаста аст.

Худхароҷотбарорӣ – қобилияти ҳамаи хароҷоти худро аз ҳисоби маблағи фуруши маҳсулоти истеҳсолкардааш рӯиш кардани корхона.

Ҳавасмандгардонии моддӣ – ҳавасмандкунии кормандон ба меҳнати самарабахш бо ёрии неъматҳои моддӣ (музди кор, мукофот, тӯҳфаи қиматбаҳо ва ғайра).

Ҳосилнокии меҳнат – миқдори маҳсулот, ки дар як воҳиди вақти кор истеҳсол шудааст.

Ҷамъияти дорон масъулияти маҳдуд (ЦММ) – шакли ташкилии шахси ҳуқуқӣ, ки ба муттаҳид сохтани сармоя асос ёфтааст ва масъулияти ҳар яке аз муассисон бо ҳаҷми саҳми (ҳиссаи) ӯ ба сармояи барномавӣ маҳдуд меғардад.

Ҷамъияти саҳомӣ (ҶС) – шакли ташкили ташкилотҳои калони тиҷоратӣ, ки ба сармояи саҳомӣ асос меёбад. Сармояи саҳомӣ аз маблағи шахсони воқеию ҳуқуқӣ ташаккул меёбад. Зимнан ворид сохтани маблағи мазкур бояд бо қоғази қиматнок – саҳмия тасдиқ шавад.

Шаҳодатномаи бақайдгири – (корхона, соҳибкори инфиродӣ) – ҳуҷҷате, ки эътибори ҳуқуқӣ дорад ва далели бақайдгириро дар мақомоти давлатӣ тасдиқ

Шартномаи таъсисдиҳӣ – ҳуҷҷате, ки фаъолияти корхонаро танзим менамояд ва муносибати байни муассисонро дар дохили корхона муайян мекунад.

Тест барои арзёбии қобилиятҳои соҳибкории худ

Таҷриба нишон медиҳад, ки соҳибкорони муваффақ хислату хусусиятҳои умумӣ доранд. Тести дар поёноварда меъёри илмии асосноки қобилияти соҳибкорӣ нест. Бо вучуди ин як бор худро санчида бинед. Ҷавобҳои саҳеҳро ба суолҳо бо аломати ишора кунед.

Суол	Ҳа	Не
1. Оё Шумо кори саркардари, ба монетаҳои нигоҳ накарда, ба охир мерасонед?		
2. Оё Шумо дар қарори қабул кардаатон қатъият зоҳир мекунад ё фикри Шуморо дигар кардан осон аст?		
3. Оё Шумо масъулиятро ба души худ гирифтани роҳбарӣ карданро дӯст медоред?		
4. Шумо саломатед?		
5. Оё ҳамсифону ҳамсолон Шуморо ҳурмату эҳтиром мекунанд ва ба Шумо итминон доранд?		
6. Оё Шумо тайёред аз субҳ то шом меҳнат кунеду феврал боздеҳи онро набинед?		
7. Оё Шумо муошират бо одамон ва кор кардан бо онҳоро дӯст медоред?		
8. Оё Шумо ақидаи қисми зиёди рафиқонатонро ба тарафи худ кашида метавонед?		
9. Оё Шумо дар он соҳа, ки кори худро сар карданиед, таҷрибаи қорӣ доред?		
10. Оё ба Шумо гоյю фикри дигарон фаҳмост?		
11. Оё дар шаҳратон (деҳаатон) ба моле, ки Шумо истехсол ва хизмате, ки пешниҳод кардани ҳастед, талабот мешавад.		
12. Оё Шумо дар соҳаи маркетингу молия ҳеч набошад омодагии базавӣ доред?		
13. Оё кори дигар соҳибкорони хурди дар соҳаи шумо фаъолияткунанда дар шаҳратон (деҳаатон) бобарор аст?		
14. Оё Шумо ба қадри қофӣ воситаҳои ибтидоии молиявӣ доред, то корхонаатонро дар давоми соли аввали мавҷудияти он дастгирӣ кунед?		
15. Оё Шумо таҳвилгарони масолеҳи ба Шумо заруриро «таги чашм» карда мондаед?		

Суол	Ҳа	Не
16. Оё Шумо одамонро ёфта мондед, ки дорои таҷрибаю донишҳои кофе бошанд, ки ба Шумо ин чизро намерасад ва барои дар лаҳзаи мушкил ба шумо ёрӣ расонидан омода бошанд?		
17. Оё Шумо бо қоидаҳои амалкунандаи андозбандӣ, бурдани ҳисоби муҳосибӣ, калкулятсияи музди меҳнат шиносед?		
18. Оё Шумо бо одамоне, ки аз Шумо хеле калонанд, ба осонӣ робита барқарор мекунед?		
19. Оё Шумо бо одамони ношинос ба осонӣ робита муқаррар мекунед?		
20. Оё Шумо итминон доред, ки қарори дуруст - кушодани қори худро қабул кардед.		

Акнун миқдори ҷавобҳои мусбатро шумуред. Агар ҷавобҳои мусбат 17 ва аз он зиёд бошад пас Шумо барои сарқардани қори худ ва дар он қомеъ шудан ҳамаи сифатҳои заруриро доред.

Аз 13 то 17 ҷавоби мусбат: шанси шумо ба бобарор шудани қор возеху равшан нест. Вале дилсарду рӯҳафта нашавед. Ҳамаи суолҳои, ки ба онҳо ҷавоби манфӣ додед навишта гиред, онҳоро бодикқат таҳлил кунед ва аз рӯи вичдон ба худ ҷавоб диҳед: Оё шумо ягон қорро ислоҳ қарда метавонед ва барои ин чӣ қор қардан лозим аст?

Агар ҷавобҳои мусбат аз 13 кам бошад, ба назар чунин мерасад, ки Шумо ба сифати соҳибқор ба муваффақият ноил шуданатон мушкил аст. Ба оғоз қардани қори худ саросема нашавед, таҷриба андӯсед, тақрор ба тақрор завқу мароқ ва ҳоҳиши худро санҷед.

Намунаи ғояҳои соҳибкорӣ, ки дар шароити устохонаҳои таълимӣ ё хона онҳоро амалӣ гардонидан мумкин аст

1. Брелок – чузияти армуғонбоб барои калидҳо
2. Либосовезак
3. Дарзмолтахта
4. Бозичаҳо барои кӯдакистон, аз чумла бо муҳаррики баркӣ
5. Интерйер барои боғчаи бачаҳо (миз, кат, чевон, курсӣ ва ғайра)
6. Қафас барои паррандаҳои хонагӣ, донхӯрак барои паррандаҳо
7. Сабаду сабадчаҳо аз навда
8. Тарҳи биноӣ иншоот, хона ва мебел барои боғчаҳои бачагона
9. Моделҳо бо электромагнит (чароғи раҳнамо, шлагбаум ва ғайра)
10. Рафи китоб, рафи гулдон, телефонмонак ва ғайра
11. Чахорчӯба барои сурат, портретҳо
12. Чорпоякҳо барои дарзмол, китоб (китобмонаки кату ростшаванда)
13. Чумча, дастаи дар ва ғайра аз чӯб
14. Оштахта, чӯва, тахтаю тирак
15. Хокпарто барои кӯдакон
16. Мизчаю тумбочка барои гузоштани телевизор, мизи хурд
17. Шохмот, шашка, нард
18. Турбтарош, шона

Дар боло номгӯи маҳдуди намунаҳои ғояҳои соҳибкорӣ оварда шуданд. Дар асл бошад, ташаббусро ба худи бачаҳо

вогузор кардан лозим, то онҳо он ашёро, ки дар минтақаашон серхаридор аст, фикр карда ёбанд. Ғайр аз ин маснуоти дилхоҳро такмил додан мумкин аст, то он бештар қаззобу назаррабо гардад. Бояд асоси ғояи шуморо хоҳиши қонеъ гардонидани эҳтиёҷу талаботи одамони алоҳида, оила, мактаб, ҷамъият ташкил кунад.

Ғояи хуб – асоси муваффақият дар бизнеси дилхоҳ аст!

Бизнес-нақшаи

таъсиси ширкати истеҳсолии мактаби «Усто Шараф» оид ба истеҳсоли тахтачаи гӯштмайдакунӣ

Суроғаи корхона: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Алишер Навоӣ 50, мактаби таҳсилоти умумии №57

Соҳибкор: Шарифов Шараф

Суроғаи хона: кӯчаи Алишер Навоӣ, 21/16 хучраи 14

Моҳияти лоиҳаи пешниҳодшаванда: дар пояи устохонаҳои дуредгарии мактаби таҳсилоти умумии №57 ш. Душанбе таъсис кардани корхона оид ба истеҳсоли тахтачаи гӯштмайдакунӣ. Коргарони корхона – талабаҳои синфҳои 7-9. Корхона дар соатҳои баъди дарс ва рӯзҳои таътил кор мекунад.

Арзиши умумии лоиҳа 765 сомонӣ

Лоиҳа муаллифӣ буда, бе иҷозат ифшо кардани он мумкин нест.

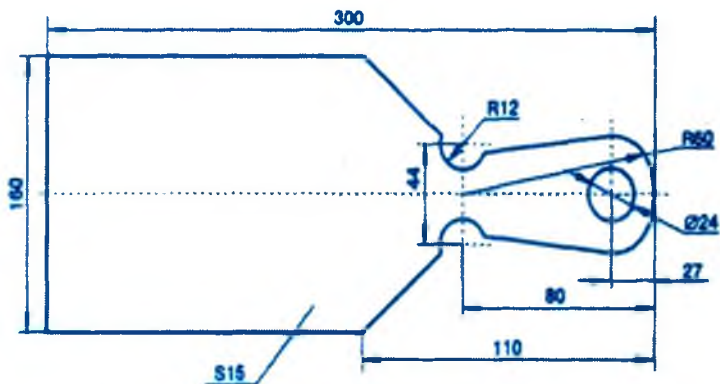
Нақшаи истеҳсоли

Раванди истеҳсолии тайёр кардани тахтачаи гӯштмайдакунӣ аз марҳилаҳои зерин иборат аст:

1. Овардану анборкунии ашёи хому масолех
2. Коркард: арра кардан, ранда кардан, буридан ва ғайра
3. Ороишу пардоз: тоза кардан, расм кашидан тавассути сӯзонидан, лак молидан
4. Назорати сифат ва амбормонӣ

Дар давраи аввал истеҳсолот инфиродӣ мешавад.

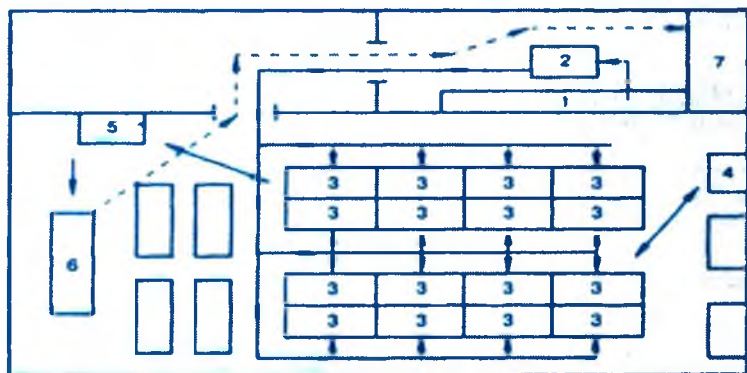
Минбаъд тақсим ва махсусгардонии меҳнат пешбинӣ шудааст, ки бешубҳа ба баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат таъсир мерасонад.

Мавод: тӯс

Масолех: тахта

Эскизи тахтачаи гуштмайдакунӣ (тахтача) 25170310

1. Анбори ашёи хом ва масолех
2. Дастгоҳи арраю рандакунанда
3. Дастгоҳи дуредгарӣ
4. Дастгоҳи сӯрохкунӣ (пармакунӣ)
5. Миз барои рангкорию хушккунӣ
6. Ҷои кори муаллим (назорати сифат)
7. Анбори маҳсулоти тайёр

Нақшаи устохонаҳои дуредгарӣ ва схемаи ҷараёнҳои истеҳсоли

Ҷадвали 21

Инвентаризатсияи фонди истеҳсолии корхонаи мактабии «Усто Шараф»

Номгӯй	Микдор			Арзиш	
	ба кор зарур аст	вучуд дорад	харидан лозим	харид	ичора
Тачҳизот ва асбобҳои ёрирасон					
1. Дастгоҳи арраю рандакунанда	1	1	-	-	-
2. Дастгоҳи дуредгарӣ	16	16	-	-	-
3. Дастгоҳи суроҳкунанда (пармакунӣ)	1	1	-	-	-
4. Асбоби электрӣ барои сӯзондан	8	4	4	4×50=200 сом	-
5. Қолаб барои аломатгузорӣ	4	-	4	Худ тайёр намудан	-
6. Коғаз нусхабардорӣ	10	-	10	10×0,5=5 сом	-
Асбобҳо					
1. Ҷадвали миқёсӣ	16	16	-	-	-
2. Зовиясанҷ	16	16	-	-	-
3. Қалам	16	-	16	16×0,5=8 сом	-
4. Ранда	16	16	-	-	-
5. Парма, 24 мм	2	2	-	-	-
6. Арра (барои филиз)	16	16	-	-	-
7. Сӯҳони паҳн	16	16	-	-	-
8. Сӯҳони мудаввар	16	16	-	-	-
9. Коғаз барои сайқалдиҳӣ	2 м ²	2 м ²	-	8 сом	-
10. Муқалам	3	-	3	3×4=12 сом	-
Ҷамъ:				233 сом	-

Барои харидани таҷҳизоту асбобҳои зарурӣ 233 сомонӣ лозим аст.

Ашёи хом, масолех ва тахвилгарон

Номгуи ашёи хом ва масолех	Миқдор (захираи корӣ)	Нархи як воҳид, сомонӣ	Тахвилгар (ному сурога)	Шарти тахвил
1. Чуб (гафсӣ – 25 мм)	0,5 м ³	350 сом/м ³	Мағозаи «Масолехи сохтмон»	Пешпардохт, харидор худаш мекашонад
2. Лак	6 кг	30 сом/кг	Мағозаи «Масолехи сохтмон»	Пешпардохт, харидор худаш мекашонад

Дар оянда дастгоҳи сайкалдиҳанда харидан лозим аст.

Имконияти истехсолии корхонаи мактабӣ: тақрибан 120 тахтача дар як моҳ.

Ҳосилнокии меҳнатро дар корхона бо роҳи тақсими меҳнат баланд бардоштан мумкин аст.

Арзиши аслии маҳсулот

Ҳисоби китоби арзиши аслии масолех барои тайёр кардани тахтачаи гӯштмайдакунӣ

Номгуи масолех	Нархи як воҳид	Ҳарчи масолех ба 1 воҳиди маҳсулот	Арзиши масолехи 1 воҳиди маҳсулот
1. Чуб (гафсиаш 25 мм)	350 сом/м ³	0,0013м ³	0,455сом.
2. Лак, ранг	30 сом/кг	0,03кг	0,90сом.
3. Коғаз барои сайкалдиҳӣ (наждак)	8 сом/м ²	0,01м ²	0,08сом.
Ҷамъ: арзиши ҳамаи масолех $C_m=1$ сом. 44 дир			

Коргарон музди корбайъ мегиранд:

$$K_{\text{мми}} = 1 \text{ сомонӣ барои як тахтача}$$

Музди меҳнати иловагии коргарон:

$$K_{\text{мми}} = K_{\text{мми}} / 10 = 0,1 \text{ сомонӣ} = 10 \text{ дирам}$$

Фонди умумии музди кор = 1 + 0,1 = 1 сомонию 10 дирам.

Азбаски корхона мактабӣ аст, аз маҳсулоти он андози ягонаи иҷтимоӣ ситонида намешавад.

Нархи эҳтимолии коргоҳии як тахтачаи гӯштмайдакунӣ баробар аст:

$$A_c = 1,2 (A_m + \Phi_{mm}) = 1,2 (1,44 + 1,10) = 3 \text{ сомонию } 0,5 \text{ дирам.}$$

Нархи бозории тахтачаи гӯштмайдакунӣ дар ҳудуди аз 5 то 10 сомонӣ аст.

Нархи тахтачаи гӯштмайдакунии мо: як тахтача 7 сомонӣ.

Ҷадвали 24

Таҳлили сохтори арзиши аслии тахтачаи гӯштмайдакунӣ

Моддаи харочот	Арзиш, сомонӣ	Хисса дар сохтори арзиши асли%	Роҳҳои паस्त кардани арзиши аслии маҳсулот
1. Ашёи хому масолеҳ	1,44	47,2	Масолеҳи нисбатан арзон харида
2. Фонди музди меҳнат	1,10	36,1	Аз ҳисоби тақсими меҳнат баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат
3. Харочоти дигар (сӯзишворӣ, нерӯи барқ, истеҳлок, харочоти нақлиётӣ, брақ ва ғайра)	0,51	16,7	Сарфа кардани сӯзишворӣ, нерӯи барқ, роҳ надодан ба брақ, муносибати ғамхорона ба таҷҳизот ва ғайра
Ҷамъ:	3,05	100	

Накшани маркетинг

Ҷадвали 25

Тавсифи рақибон

Рақибон	Тарафҳои зӯр	Тарафҳои суст
Дигар корхонаҳои мактабӣ	Шароити баробар	Маҳдудии ҳели маҳсулот, суст будани роҳи фурӯш; маҳсулоти фанерӣ
Устоҳои хонакор	Мутахассисони баландхатисос	Базаи ҳуби истеҳсоли нест; Маҳдуд будани ҳели маҳсулот

Барои он, ки корхона рақобатпазир бошад, чораҳои зерин андешида мешаванд:

1. Баланд бардоштани ихтисоси коргарон;
2. Аз масолеҳи аз ҷиҳати экологӣ тоза – ҷӯби яклухт тайёр кардани тахтачаҳои гӯштмайдакунӣ;
3. Ба харидор пешниҳод кардани хели васеи мол;
4. Ба роҳ мондани роҳҳои самарабахши фурӯши маҳсулот.

Сегментирониши бозор

Марзҳои ҷуғрофӣи фаъолияти корхона:

шаҳри Душанбеи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Теъдоди аҳоли 800000 ё тақрибан 100000 оила.

Аз рӯи принципи демографӣ истеъмолкунандаи маҳсулоти мо мардону занони 25-сола ва аз он боло, ки даромадашон аз миёна паст нест, ба ҳисоб мераванд. Теъдоди чунин истеъмолкунандагон тақрибан 25% аст (аз 100000), яъне 25000 оила

Аз рӯи принципи рафтор - барои ҳар оила тахтача хариди маъмулӣ мебошад, ки тақрибан дар панҷ сол як маротиба рух медиҳад. Пас, ҳаҷми эҳтимолии бозор 5000 тахтачаи гӯштмайдакунӣ дар як сол аст ($25000:5=5000$ дона).

Тавсифи маҳсулот

Шаклу андозаи тахтачаи гӯштмайдакунӣ хеле қулай буда, маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тоза ба шумор меравад, зеро аз ҷӯби яклухт сохта мешавад.

Ҷуноғунии маҳсулотро расмҳои мухталифе, ки дар тарафи ороиши тахтачаи гӯштмайдакунӣ мекашанд, таъмин мекунанд. Расмҳо бо усули сӯзонидан ва ё бо ранги равшанӣ кашида мешаванд.

Мавзӯи расмҳо ба чашнҳои гуногун, аз қабилӣ Соли Нав, Наврӯз, 8-уми март бахшида мешаванд. Ҳамчунин дар қисмати ороишии тахтача нақшҳои миллиро тасвир кардан мумкин аст.

Маҳсулоти мазкур бастабандӣ карда намешавад. Ба маҳсулот борчаспи маҳсус мечаспонанд.

Нарх

Нархи рақибон ба ҳамин ҳел маҳсулот аз 15 то 30 сомонӣ аст. Нархи тахтачаи гӯштмайдакунӣ мо вобаста ба тарзи иҷроиши он 15-20 сомони ро ташкил мекунад.

Фурӯш

Ҳаҷми эҳтимолии бозор 1000 тахтачаи гӯштмайдакунӣ дар як сол мебошад. Дар марҳилаи аввал корхона ниёт дорад 30% бозорро азхуд кунад, ки ин 300 тахтача дар як солро ташкил менамояд. Агар нархи тахтача 15 сомонӣ шавад, ҳиссаи азхудшавандаи бозор 4500 сомони ро дар як сол ($300 \times 15 = 4500$) ташкил мекунад.

Каналҳои асосии фурӯш:

1) участкаҳои ярмаркаҳои мактабӣ ва умумишаҳрии маҳсулоти бачагона;

2) ба мағоза барои фурӯш супурдани маҳсулот;

3) истифодаи агентҳои тиҷоратӣ, аз ҷумлаи талабаҳо.

Реклама

Мақсади асосии маъракаи реклама афзоиши ҳаҷми фурӯш аст.

Тарзҳо ва роҳҳои реклама:

- рӯзномаи девории мактаб;

- варақаи тарғиботӣ;

- реклама дар борчасп (этикетка)

Буцаи реклама 3% ҳаҷми баназаргирифтаи фурӯш аст. Ҳаҷми солонаи нақшавии фурӯш 4500 сомонӣ мебошад. Пас, ба реклама ҳадди аксар 135 сомонӣ масраф мегардад.

Корхона метавонад унсурҳои зерини услуби фирмавиرو мавриди истифода қарор диҳад:

- номи фирмавӣ - «Усто Шараф»;

- тамгаи молӣ

Нақшаи ташкилӣ

Мақоми ҳуқуқии корхонаи мактабӣ:

- ширкати истехсоли

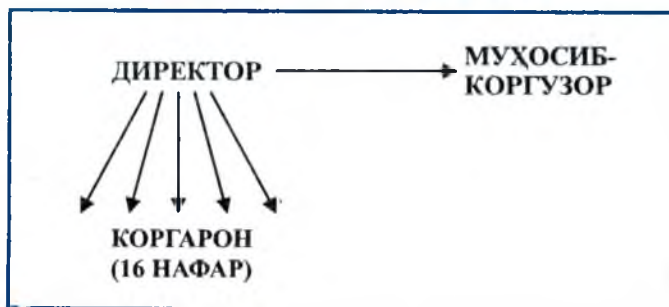
Кормандони маъмурию идоракуни ва моҳонаи онҳо:

- директор – 50 сомонӣ

- муҳосиб-коргузор 30 сомонӣ

Ҷамъ: 80 сомонӣ

Соҳтори ташкили корхона

Арзёбии таваккал

Сарчашмаи эҳтимолии таваккал	Чораҳои андешидашаванда	
	дар сурати якбора ба миён омадани хавф	ба пешгирии хавфи эҳтимолии нигаронида
1. Сухтор	Ҷег задани 01. Хомӯш кардан бо ёрии худ	Сугурта
2. Дуздӣ	Ҷег задани милиса – 02	Сугурта
3. Бемории коргарон	Ба ҷои муваққатан корношоям гузоштани коргари солим	Муоинаи доимии тиббии коргарон; Ташкили истироҳати коргарон
4. Ҳодисаҳои нохуш (бардоштани ҷароҳат, сиёҳу кабуд шудан)	Азхуд кардани ёрии ибтидоии тиббӣ. Ҷег задани 03	Дастури амал оид ба техникаи бехатарӣ

Нақшаи молиявӣ

Нақшаи даромаду хароҷоти корхонаи мактабии «Усто Шараф» дар шаш моҳи аввали мавҷудияти он, сомонӣ

Моҳҳо	Октябр	Ноябр	Декабр	Январ	Феврал	Март	Ҷамъ
Ҳаҷми истеҳсол ва фуруш, дон	15	35	50	50	100	50	300
Пули фуруш, сомонӣ	225	525	750	750	1500	750	4500
Хароҷоти мустақим, сомонӣ, ҷамъ	38,10	88,90	127	127	254	127	762
Аз ҷумла:							
- музди меҳнати коргарон	16,50	38,50	55	55	110	55	330
- ашёи хому масолах	21,60	50,40	72	72	144	72	432
Хароҷоти ғайримустақим	202,50	202,50	205	305	340	270	1525
Аз ҷумла:							
- музди меҳнати маъмурият	80	80	80	80	80	80	480
- пардохти реклама	-	20	-	50	30	35	135

Моҳҳо	Октябр	Ноябр	Декабр	Январ	Феврал	Март	Чамъ
- харочоти тичоратӣ	22,50	52,50	75	75	150	75	450
- харочот ба молҳои канселарӣ (идорӣ)	50	-	-	50	30	30	160
- харочоти дигар	50	50	50	50	50	50	300
Харҷҳои истехсолӣ, сомонӣ	240,60	291,40	332	432	594	397	2287
Фоида то пардохти андоз, сомонӣ	-15,60	233,60	418	318	906	353	2213

Ҳисобу китоби нуқтаи худхарочотбарорӣ

Ба маҷмӯи харочотҳо собит мансубанд: музди меҳнати маъмурият ва харочоти дигар

$$МХС = 480 + 300 = 780 \text{ сомонӣ}$$

Нархи як тахтачаи гӯштмайдакунӣ $N_{\text{дона}} = 7$ сомонӣ

Ба харочоти тағйирёбанда ҳамаи харочоти дигар ба ғайр аз харочоти собит мансубанд:

$$ХТ = 330 + 432 + 135 + 450 + 160 = 1507 \text{ сомонӣ}$$

Харочоти тағйирёбанда ба як маҳсулот иборат аст:

$$ХТ_{\text{дона}} = \frac{ХТ}{Q} = \frac{1507}{300} = 5,02 \text{ сом} = 5 \text{ сом.} 02 \text{ дирам}$$

Нуқтаи худхарочотбарорӣ баробар мешавад ба:

$$K = \frac{ХСМ}{N_{\text{дона}} - ХТ_{\text{дона}}} = \frac{780}{15 - 5,029} = \frac{780}{9,98} = 78,16 \approx 79 \text{ дона}$$

Азбаски корхонаи мактабии «Усто-Шараф» аз моҳи дюм ба худхарочотбарорӣ мегузарад, харочоти ибтидоӣ ё оғози корро чун ҳосили ҷамъи истехсолот дар ду моҳи аввал ҳисоб мекунем (ниг. нақшаи даромаду харочот). Ба ин маблағ харчи хариди таҷҳизоту асбобҳоеро, ки намерасанд, дохил мекунем: 233 сомонӣ (ниг. нақшаи истехсолӣ)

Сармояи ибтидоӣ = $240,60 + 291,40 + 233 = 765$ сомонӣ

Сармояи зарурии ибтидоӣ дар ҳаҷми 765 сомони ро аз манбаъҳои зерин гирифташ мумкин аст:

150 сомонӣ дар намуди қарзи молӣ (ашёи хому масолах) аз корхонаи базавии мактаб;

265 сомонӣ – пардохти сарпарастонаи соҳибкори инфиродӣ;

350 сомонӣ – пардохтҳои мақсадноки аъзои ширкати таълимӣ

Бизнес-нақшаи таъсиси корхонаи инфиродӣ оид ба либосдӯзӣ дар хона

Суругаи корхона: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хучанд

Соҳибкор: Каримов Солеҳ

Суругаи шахсӣ: кӯчаи Гагарин, ҳ. 15

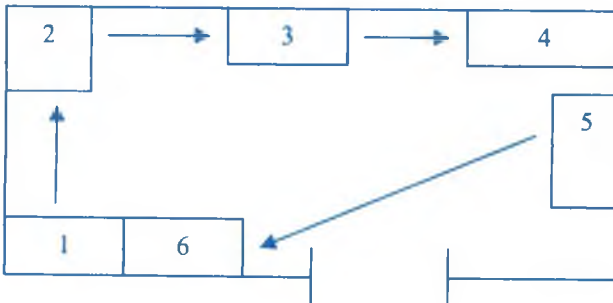
Моҳияти лоиҳаи пешниҳодшаванд: - таъкили корхона оид ба дӯхтани либоси корӣи хонандагони синфҳои 5-9 дар хона. Маҷмӯи (дастаи) либоси корӣ барои талабагон аз пешгир ва рӯйостин иборат мебошад.

Арзиши умумии лоиҳа: 1000 сомонӣ
гояю коркард ба муаллиф тааллуқ дорад.

Нақшаи истехсоли

Марҳилаҳои асосии раванди истехсоли оид ба дӯхтани пешгири корӣ ва рӯйостин:

1. Даровардану анбормонии ашёи хому масолеҳ;
2. Коркарди чузъиёти алохида: бурридан, гузоштани лагандаҳои нусхабардорӣ ва ғайра;
3. Васл кардан: ба ҳам пайвастании чузъиёт;
4. Коркарди рутубатноку гарм;
5. Назорати сифат;
6. Бастабандӣ ва анбормонӣ

Накшаи пешгир бо рӯйости ва пешгир (андозаи 36)

Ҷадвали 28

Инвентаризатсияи фондҳои истеҳсоли

Номгӯй	Миқдор			Арзиш	
	Барои кор зарурӣ	Мавҷуд аст	Харидан лозим	Харид (сом)	Ичора
Таҷҳизот ва асбобҳои ёрирасон					
1. Ҷевон	2	2	-	-	-
2. Миз барои буридан	1	1	-	-	-
3. Мошини дарздӯзии барқии тумбавӣ	1	1	-	-	-
4. Тахтаи дарзмол	1	-	1	140	-
5. Дарзмоли барқӣ	1	1	-	-	-
Асбобҳо					
1. Қайчӣ	2	2	-	-	-
2. Ҷенактасма	1	1	-	-	-
3. Сузанҳои дастӣ	1 компл.	1 компл.	-	-	-
4. Сузанҳои мошин №90	2	2	-	-	-
5. Хаткашак	1	1	-	-	-
6. Сузанак	1 компл.	1 компл.	-	6	-
7. Бури чеварӣ	1	1	-	-	-
Ҷамъ:				146	-

Барои харидани таҷҳизоту асбобҳои, ки намерасанд, 146 сомонӣ зарур аст.

Ҷадвали 29

Ашёи хом, масолеҳ ва таҳвилгар

Номгӯи ашёи хом ва масолеҳ	Миқдор (захираи корӣ)	Нархи як воҳиди маҳсулот (сомонӣ)	Таҳвилгар (ному суроға)	Шарти таҳвил
1. Матои пахтагӣ (васеяш 80см)	100 м. тулонӣ (м.т)	2,5сом/м.т	Бозори яклухтфурушӣ	Пешпардохт, харидор мекашонад
2. Ресмони армиронидаи №44	3 ғалтак	1,2сом/ғалтак	Бозори яклухтфурушӣ	Пешпардохт, харидор мекашонад

Номгуи ашёи хом ва масолах	Микдор (захираи корӣ)	Нархи як воҳиди маҳсулот (сомонӣ)	Таҳвилгар (ному суроға)	Шарти таҳвил
3. Резинка (бараш 0,5см)	20 м	0,5сом/м	-	-
4. Қиф-пакет	100дона	0,18сом/дона	-	-

Чамъ арзиши ҳамаи масолах $A_m = 4$ сомоню 38 дирам

Музди кори асосӣ барои як комплект $X_{ма} = 2$ сомонӣ

Музди кори иловагӣ

$X_{мм} = X_{мма} = 2/10 = 0,2$ сом = 20 дирам

Фонди музди меҳнат

$\Phi_{мм} = X_{мма} + X_{мм} = 2 + 0,2 = 2,2$ сомонӣ 20дирам

Андози ягонаи иҷтимоӣ барои соҳибкори инфиродӣ 22,8%-ро ташкил мекунад:

$A_{ян} = \Phi_{мм} \cdot 0,228 = 0,50$ сомонӣ = 50 дирам

Арзиши аслии коргоҳии эҳтимолии як комплекти либоси корӣ баробар аст:

$A_c = 1,2(A_m + \Phi_{мм} + A_{ян}) = 1,2(4,38 + 2,20 + 0,50) = 8,50$ сомонӣ = 8 сомоню 50 дирам

Арзиши аслии маҳсулотро бо роҳҳои зерин поён бурдан мумкин аст:

- бо нархи нисбатан арзон харидани ашёи хому масолах;
- роҳ надодан ба брак;
- сарфа кардани нерӯи барқ;
- муносибати гамхорона ба таҷҳизоту асбобҳо

Нақшаи маркетинг

Қадвали 30

Тавсифи рақиб

Рақиб	Ҷиҳатҳои зӯр	Ҷиҳатҳои суст
1. Ателйе	Мутахассисони боихтисос; базаи хуби истеҳсолий	Нархҳои баланд
2. Хонакорон	Шароити баробар	Канали сусти фуруш; набудани реклама

Барои дар бозор, дар назди рақибони мавҷуда ҷой ишғол кардан корҳои зеринро анҷом додан лозим аст:

1. Зебою хушсифат дӯхтан;
2. Бо бастабандии зебо фуруҳтани маҳсулот;
3. Ба роҳ мондани роҳҳои бозьтимоди фуруш;
4. Ташкил кардани рекламаи маҳсулоти худ.

Сегментирони бозор

Марзҳои ҷуғрофии фаъолияти корхона:

шаҳри Хучанд, Ҷумҳурии Тоҷикистон, тақрибан 200 ҳазор аҳоли.

Аз рӯи принципи демографӣ: писарбачаҳои синфҳои 7-9-и мактабҳои шаҳр, ки дар оилаҳои даромадашон миёна зиндагӣ мекунад. Чунин истеъмолкунандагон тақрибан 10000 нафар мебошанд.

Аз рӯи принципи рафторӣ - ин хариди барои оила маъмулӣ мебошад, ки як бор дар як сол сурат мегирад. Яъне ҳаҷми эҳтимолии бозор 10000 комплекти либоси қорӣ дар як сол аст.

Тавсифи маҳсулот

Манфиати асосӣ аз хариди мол: аз чиркиншавӣ пешгирӣ кардани костюму пероҳани мактабиён дар дарсҳои технология, дароз кардани мӯҳлати хизмати либоси онҳо. Дар натиҷа барои кӯдаки худ комплекти либоси қориро харид, Шумо маблағи буҷаи оиларо сарфа мекунад.

Ба комплекти либоси қорӣ мактабиён дохил мешавад:

- фартук бо пешгир – 1 дона;
- рӯйостин – 2 дона.

Комплект аз матои гафси пахтагини (суф ё сатин) рангаш тираю нилгун ё сиёҳ дӯхта мешавад. Интиҳоб шудани ранги сиёҳ ё тира тасодуфӣ нест: онҳо чиркбардоранд.

Ҳудуди андоза – аз 36 то 44

Маҳсулотро ба пакети полиэтилении дастадор андохта мефурӯшанд, ки дар он либосро ба мактаб бурда овардан кулай аст.

Ҳатман борчасти фирмавӣ истифода бурда мешавад.

Нарх

Нархи рақибон ба чунин маҳсулот 12-20 сомонӣ бе рӯйостин аст. Нархи комплекти либоси кори мо 14-16 сомонӣ вобаста аз андоза мешавад.

Фурӯш

Ҳаҷми эҳтимолии бозор 10000 комплект либоси корӣ дар як сол аст. Азхуд кардани 15% бозор, яъне 1500 комплект дар як сол пешбинӣ шудааст. Дар сурати ба ҳисоби миёна 15 сомонӣ будани як комплект ҳиссаи барои азхудшавӣ пешбинӣ гардидаи бозор 22500 сомонӣ дар як сол аст.

Каналҳои асосии фурӯш

1. Агентҳои тичоратӣ, ки чун музди кор 10% аз нархи фурӯши маҳсулот ба ҳисоби сомонӣ мегиранд.
2. Ярмаркаҳои мактабӣ
3. Бозори либоси шаҳр.

Реклама

Мақсади асосии реклама – афзоиши ҳаҷми фурӯш аст.

Тарзу роҳҳои реклама

- варақаҳои тарғиботӣ;
- реклама дар борчасб;
- рекламаи шифоҳӣ дар маҷлисҳои волидайн

Буҷа барои реклама -2% аз ҳаҷми пешбинишудаи фурӯш, яъне 480 сомонӣ дар як сол аст (2% аз 22.500 сомонӣ)

Унсурҳои услуби фирмавӣ:

- номи фирмавӣ «*Корхонаи хусусии «Каримов»*
- шиор – «*Кулай, арзон, бадомит*»

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хучанд
«Корхонаи хусусии «Каримов»

**Комплекти либоси корӣ
барои талабаҳо
(барои писарчаҳо)**

Андозааш 36

Кулай, арзон, бадоишт

Суроға: _____

Ҳамеша дар фуруш!

Бозори марказии
либосвории шаҳр

Хаймаи №27

Андозаҳои аз 36 то 44

**Фуруш тавассути телефон ва
расонидани мол ба манзил
Ба рақами _____ занг занед:
Расонидани мол бепул аст!**

Намунаи борчасти дутарафа

Кулай, арзон, бадоишт!

Ҳамеша дар фуруш!

Бозори марказии либосвории шаҳр, хаймаи №27

Комплекти либоси корӣ барои талабаҳо

Муҳофизати боэътибор аз чирк ва пеш аз муҳлат фарсудадашавӣ

Андозаҳои 36-44 (барои писарчаҳои синфҳои 4-9)

Ба комплект дохил мешавад:

- фартук бо пешгир – 1 дона

- рӯюстин – 2 дона

Супориши тавассути телефон. Дастрас кардан бепул!

Ба мо тавассути рақами _____ занг занед!

Намунаи варақаи рекламавӣ

Нақшаи ташкилӣ

Макоми ҳуқуқӣ – соҳибкори инфиродӣ. Дар корхона 3 каскор мекунад: - модар – коргари асосӣ;

- падар ва духтари 14-солаи онҳо ҳатталимкон ёрӣ мерасонанд.

Ҷои бадастомада ба бучаи оилавӣ мебарояд.

Арзёбии таваккал

Сарчашмаҳои эҳтимолии хавф	Тадбирҳои андешидашаванда	
	Дар сурати якбора ба миён омадани хавф	Ба пешгирии хавфи эҳтимоли раванашуда
1. Дар фуруши моли ғайр мушкिल хаст	Паст кардани нарх; васеъ кардани марзи ҷуғрофии фуруши маҳсулот	Коркарди моделҳои дигар; нисбатан рақобатпазири либоси кории мактабии
2. Ҳодисаҳои нохуш (буридан, ҷароҳат бардоштан)	Расонидани ёрии тиббии ибтидоӣ. Даъват кардани духтур (03)	Сугурга аз ҳодисаҳои нохуш
3. Дузд задани ҳучра	Ба милитсия хабар додан (02)	Сугурта: дар ҳучра насб кардани сигнализатсия

Нақшаи молиявӣ

Нақшаи даромаду хароҷоти корхонаи оилавии хонакорӣ оид ба дӯхтани либоси корӣ дар 6 моҳ, сомонӣ

Моҳҳо	Июл	Август	Сентябр	Октябр	Ноябр	Декабр	Ҷамъ
Ҳаҷми истеҳсол ва фуруш, дона	100	200	200	200	150	100	950
Пули фуруш, сомонӣ	1500	3000	3000	3000	2250	1500	14250
Хароҷоти мустақим, сомонӣ. - ашёи хому масолах	438	876	876	876	657	438	461
Хароҷоти ғайримустақим, сомонӣ.	330	450	650	450	425	320	2625
Аз ҷумла:							
- реклама	-	50	100	50	50	50	300
- харҷи тиҷоратӣ	150	300	300	300	225	150	1425
- молекулаҳои идорӣ	30	-	50	-	-	20	100
-хароҷоти нақлиётӣ	50	-	100	-	50	-	200
- хароҷоти дигар	100	100	100	100	100	100	600
Хароҷоти истеҳсолот, сомонӣ	768	1326	1526	1326	1082	758	6786
Ҷоидаи соҳибкор то додани андоз, сомонӣ	732	1674	1474	1674	1168	742	7464

Ҳисобу китоби нуқтаи худхароҷотбарорӣ

Хароҷоти дигарро ба хароҷоти маҷмӯи собит (ХМС) мебарорем:

ХМС=600 сомонӣ

Нархи як комплекти либоси корӣ $H_{\text{дона}}$ – 15 сомонӣ.

Ба хароҷоти тағйирёбанда ҳамаи хароҷоти дигар, ғайри собит мансубанд:

$X_T = 4161 + 30 + 1425 + 100 + 200 = 6186$ сомонӣ.

Хароҷоти тағйирёбанда ба як маҳсулот иборат аст аз:

$$T^{\text{сонӣ}} = \frac{\bar{O}}{H} = \frac{650}{9189} = 0,07074 \text{ маҷмӯи собит}$$

Нуқтаи худхароҷотбарорӣ баробар аст:

$$H^{\text{сонӣ}} = \frac{H^{\text{сонӣ}} - H^{\text{сонӣ}}}{C} = \frac{156 - 15}{900} = \frac{141}{900} = 0,1567 \text{ маҷмӯи собит}$$

Сармояи ибтидоӣ барои хароҷоти зерин лозим аст:

- харидани таҷҳизоте, ки намерасад – 146 сом. (ниг ба адвали 19)

- хариди яклухти ашёи хом ва мавод (матӯъ -350 сомонӣ, есмон -36 сомонӣ, резинка -10 сомонӣ, бастабандӣ -15 сомонӣ) – 411 сомонӣ (ниг. чадвали 20).

Хароҷоти ғайримустақим дар моҳи аввал (молҳои дорӣ, реклама, хароҷоти дигар – 330 сомонӣ) (ниг. чадвали 4).

Сармояи ибтидоии зарурӣ 1087 сомони ро ташкил мекунад. Маблағҳои шахси истифода мешаванд.

АДАБИЁТ:

1. Азизов А., Раҳимов С., Исломов С. Барномаи касбу хунар барои синфҳои 5-11. - Душанбе.: Матбуот, 2003с.
2. Азизов А., Раҳимов С., Исломов С. Асосҳои касбу хунар. Синфи 9. - Душанбе.: Полиграф Сентр, 2009
3. Вайсбург А.А. Школьники выбирают рабочие профессии. М.: Знание. 1983
4. Ғозиев Х., Раҳимов С. Тавсияи методӣ оид ба ташкили кабинети интихоби касб. - Душанбе.: Шарқи озод, 2005
5. Калюга С.У., Чегель Н.Д. Асосҳои истеҳсолот. Интихоби касб. Дар зери таҳрири П.Р. Атутов. В.А. Поляков. - Душанбе.: Маориф, 1989
6. Климов Е.А. Как выбрать профессию. - М.: П, 1990
7. Казаков А.П., Прутченков А.С. – Школьнику о рынке. М.: 1992
8. Казаков А.П. Школьнику о рыночной экономике. - М.: Знание, 1992
9. Лазарев Д.Н., Карамзин И.В., Голицына Л.Ф. Профессиограмма. - Душанбе.: Маориф, 1981
10. Леонтьев А.В. Технология предпринимательства. 9 кл. – М.: Дрофа, 2002
11. Нуриддинова М., Азизов А. Асосҳои иқтисодӣ таълиқи оила. - Хучанд.: Р.Чалил. 2007
12. Раҳимов С., Исломов С. Азизов А. Асосҳои касбу хунар. Синфи 8. - Душанбе.: Полиграф Групп, 2009
13. Ретивых М.В., Симоненко В.Д. Как помочь выбрать профессию. - Тула.: 1990
14. Симоненко В.Д., Очинин О., Матяш Н.В. Технология 11 класс. - М.: Вентана-Граф, 2004
15. Симоненко В.Д. Основы предпринимательства. - Брянск.: 1994.

16. Сасова И.А. Экономическое воспитание детей в семье. - М.: Знание, 1989

17. Таджикского-русский словарь. Издания вторая, дополненное и исправленное. Под. ред. Д.Саймиддинова, С.Д. Холматовой, С.Каримова. - Душанбе.: 2006

МУНДАРИҶА

Сарсухан	3
Боби I. Асосҳои истеҳсолот	
1.1. Корхона ҳамчун звенои асосии хочагии халқ	5
1.2. Мазмун ва хусусияти меҳнат дар истеҳсолот	10
1.3. Равандҳои технологӣ ва намудҳои он.....	13
1.4. Мафҳуми фаъолияти касбӣ. Тақсим ва маҳсусгардони меҳнат	17
1.5. Ришта, соҳа, ҳадафҳои меҳнат	23
1.6. Мафҳуми фарҳанги меҳнат.....	29
1.7. Технологияи таъсиси корхона.....	33
1.8. Манъбаҳои маблағгузори корхона.....	39
1.9. Захираҳо ва омилҳои истеҳсолот	42
Лоиҳаи эҷодӣ: Нақшаи истеҳсолот	45
Боби II. Асосҳои соҳибкорӣ	
2.1. Субъектҳои соҳибкорӣ, моҳият, мақсадҳо ва вазифаҳо	53
2.2. Ҷомеаи меҳнатӣ. Пардохти музди меҳнат.....	59
2.3. Арзиши аслии маҳсулот.....	64
2.4. Нархи молу хизмат.....	72
2.5. Андозбандӣ.....	76
2.6. Менеджмент дар фаъолият корхона.....	84
2.7. Маркетинг дар фаъолияти корхона.....	89
2.8. Фурӯши мол ва хизмат.....	98
2.9. Реклама дар системаи соҳибкорӣ.....	102
2.10. Банақшагирии фаъолияти соҳибкорӣ.....	106
Бизнес-нақшаи ширкати талабагон «Чевар»	112
Лоиҳаи эҷодӣ: «Кори мустақили ман»	115

Боби III Системаи касбинтихобкуни

3.1. Маърифати (маълумотдиҳии) касбӣ	129
3.2. Маърифати касбӣ дар чорабиниҳои беруназсинфӣ	133
3.3. Ташхиси касбӣ.....	138
3.4. Машварати касбӣ.....	140
3.5. Яккачинкунии касбӣ	143
3.6. Одаткунии касбӣ (адаптатсия)	148
3.7. Тарбияи касбӣ	150

Боби IV. Худмуайянкунии касбии шахсият

4.1. Моҳияти худмуайянкунии касбӣ.....	153
4.2. Модели мӯҳтавоию равандии худмуайянкунии касбӣ	156
4.3. Худмуайянкунии касбӣ дар марҳилаҳои гуногуни ташаккули шахсият	159
4.4. Низоҳҳои худмуайянкунии касбӣ	167
4.5. Ташаккули касбии шахсият.....	171
4.6. Карьераи касбӣ	174
4.7. Тайёрии касбӣ	178

Лоиҳаи эҷодии намунавӣ

«Нақшаҳои ҳаётии ман ва карьераи касбӣ»	181
Ҳотима.....	185

Луғати истилоҳот187

Замима.....196

Адабиёт220

**Азизов Абдулатиф, Рахимов Саидмухамадхон,
Нуриддинова Манзура,
Додочонов Акрам, Қосимов Махсуд.**

ТЕХНОЛОГИЯ. Китоби дарсӣ барои синфи 10.

Роҳбари нашр: Давлатов Зоир
Муҳаррир: Бурҳониддин Каримзода
Мусахҳеҳ: Назруллои Олим
Муҳаррири техникӣ: Маҳмудов Руслан

Ба матбаа 03.11.10 супорида шуд. Ба чоп 01.08.11 имзо шуд.
Коғазӣ офсет. Чопӣ офсет. Андозаи 60x90 1/16. Ҷузъи чопӣ 14.
Супориши №08/11. Адади нашр 80000 •

Нашриёти «Мавлавӣ»